

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE FİNANSMAN BİLİM DALI**

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE TÜRKİYE'DE SİYASETİN FİNANSMANI

Zehra BADILLI

Yard. Doç. Dr. Recep KARABULUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MALATYA, 2010

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE TÜRKİYE'DE SİYASETİN FİNANSMANI

Zehra BADILLI

T.C.

**İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı/Muhasebe Finansman Bilim Dalı**

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Recep KARABULUT

**Lisansüstü Eğitim-Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin İşletme Anabilim
Dalı için öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.**

Malatya, 2010

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Zehra BADILLI tarafından hazırlanan "ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE TÜRKİYE'DE SİYASETİN FİNANSMANI" başlıklı bu çalışma, ... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalında Bilim Uzmanlığı (YÜKSEK LİSANS) Tezi olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN.....

Unvanı, Adı ve Soyadı

DANIŞMAN.....

Unvanı, Adı ve Soyadı

İKİNCİ DANIŞMAN.....

Unvanı, Adı ve Soyadı

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2010

İMZA

Unvanı, Adı ve Soyadı

Enstitü Müdürü

Yard. Doç. Dr. Recep KARABULUT' un danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE TÜRKİYE'DE SİYASETİN FİNANSMANI” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Zehra BADILLI

İmza

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 67. maddesinde “Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.” ve 68. maddesinde “Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.” denilmektedir.

Demokratik toplumlarda, siyasal sürece katılımın ve siyaset yapmanın temel araçlarından biri siyasal partilerdir ve demokrasiye olan güven ancak siyasi partilerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan kaynakların yasal olarak sağlanması ve sağlıklı olarak denetlenmesiyle sağlanacaktır.

Siyasi partiler gerekli miktarda para toplayamazlarsa örgütlenemezler ve seçim kampanyaları düzenleyemezler. Bu açıdan bahsi geçen hakların yerine getirilebilmesi için siyasetin finansmanın etkin bir yolla yapılması gerekmektedir. Bu çalışmadaki amaç, Türkiye’de siyasi partilerin gelir kaynaklarını analiz edip bu kaynakların ne kadar etkin kullanıldığının araştırılması ve bu kaynakların içinde yer alan önemli gelir kalemlerinin etkinliğini analiz etmektir. Ayrıca, yasal çerçevede siyasi partilerin finansmanı ve denetimi konularında ulaşılan olumlu ve olumsuz sonuçları ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

Tez çalışmamın gerçekleşmesindeki katkılarından ve çalışmamın her aşamasında öneri, eleştiri ve yönlendirmelerinden dolayı değerli hocam ve tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Recep KARABULUT ve desteklerini ve de yardımlarını esirgemeyen dayım Turan FIRAT ve yengem Seçkin FIRAT’a ve her zaman desteklerini hissettiğim, fedakar anneme, abime ve sevgili eşime içtenlikle teşekkür eder, çalışmamın konuyla ilgili olan herkese faydalı olmasını dilerim.

ÖZET
ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE TÜRKİYE'DE SİYASETİN FİNANSMANI
Zehra BADILLI
Yüksek Lisans Tezi, İşletme Anabilim Dalı
Danışman: Yard. Doç. Dr. Recep KARABULUT
Malatya, 2010

Siyasi partiler, iktidarı ele geçirmek, en azından söz sahibi olabilmek için aynı görüş ve çıkarlara sahip olan insanların oluşturduğu birliklerdir. Demokratik toplumlarda, siyasal sürece katılımın temel araçlarından biri siyasal partilerdir.

Siyasi partiler, devamlılıklarını sağlayabilmek, rekabet edebilmek, demokratik işlevlerini ve üstlendikleri sorumluluklarını yerine getirebilmek için seçimler arasında ve seçim kampanyaları boyunca paraya ihtiyaç duyarlar.

Siyasi parti finansmanında geleneksel temel kaynak, üye aidatlarıdır. Üye aidatları siyasi partileri, özellikle küçük olanları, finanse etmek için yeterli değildir. Bu nedenle siyasi partiler için bağışlar, diğer önemli bir seçenektir. Fakat bağış yapanların hükümetten yardım karşılığında yasal olmayan yarar beklemekte olduğu yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır.

Birçok demokratik ülke, siyasi partilere kamu finansmanının yapılması fikrini, siyasi partilerin bağımsızlıklarına gereksiz müdahaleyi engellemek için kabul etmiştir.

Son yıllarda, birçok demokratik toplum, bireylerin siyasal sisteme olan güvenlerinin sürdürülmesi ve artırılması için parti finansmanının uygulamasında önemli yasal önlemler almaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Partiler, Siyasi Partilerin Finansmanı, Çok Partili Dönem

ABSTRACT

'POLITICAL PARTIES FINANCING MULTI PARTY DEMOCRACY IN TURKEY'

Zehra BADILLI

Master Thesis, Department of Business Administration

Supervisor: Yard. Doç. Dr. Recep KARABULUT

Malatya, 2010

Political parties are unions which consist of people who have same ideas and benefit from coming to power or to have a voice in the government at least. In democratic society, one of the main instruments for participating in political process are political parties.

Political parties need money in order to survive, compete, perform their democratic functions and assume their responsibilities, both during and between election campaigns.

The main traditional source of the political party financing is membership fees. Membership fees are not enough to fund political parties especially, small ones. So donations become an other essential source option for political parties. But, there is wide public perception that donors expect illegitimate government favors in return.

Many Democratic States accepted the idea of giving public funding to political parties to avoid interfering unnecessarily with the independence of political parties.

Many democratic societies have taken substantial legislative actions in recent years in order to maintain and increase the confidence of the citizens in their political systems.

Key words: The Multi Party Democracy, Political Parties Financing, Political Parties.

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN FİNANSMANI

ZEHRA BADILLI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLOLAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDEN İTİBAREN SİYASİ PARTİLER

1.1. SİYASİ PARTİ TANIMI VE TİPLERİ	1
1.1.1. Siyasi Parti Tanımı	1
1.1.2. Siyasi Parti Tipleri.....	4
1.1.2.1. Kadro Partileri	5
1.1.2.2. Kitle Partileri	5
1.2. PARTİ SİSTEMLERİ VE SİYASİ PARTİLERİN İŞLEVİ	6
1.2.1. Siyasi Parti Sistemleri	6
1.2.1.1. Tek Parti Sistemi	7
1.2.1.2. İki Partili Sistem	11
1.2.1.3. Çok Partili Sistem	12
1.3. SİYASİ PARTİLERİN İŞLEVLERİ	14
1.3.1. Çıkarların Temsili ve Bütünleşme	15
1.3.2. Siyasal Katılma.....	16

1.3.3. Siyasal Toplumsallaşma-----	16
1.3.4. Yönetme -----	17
1.3.5. Eğitim-----	18
1.4. TÜRKİYE' DE SİYASİ PARTİLER-----	19
1.4.1. Siyasi Partilerin Oluşumu ve Gelişimi -----	19
1.4.2. Çok Partili Döneme Geçiş-----	21
1.4.3. Çok Partili Dönem-----	22

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN MALİ İŞLEMLERİ

2.1 SİYASİ PARTİLERİN FİNANSMANI-----	36
2.1.1. Siyaset Ve Para İlişkisi -----	36
2.2. SİYASİ PARTİLERİN GELİR VE KAYNAKLARI-----	40
2.2.1. Parti İçi Gelirler -----	41
2.2.1.1. Aidatlar-----	41
2.2.1.1.1. Giriş ve Üyelik Aidatı -----	44
2.2.1.1.2. Milletvekili Aidatı-----	45
2.2.1.1.3. Milletvekili Aday Adaylığı Aidatı-----	45
2.2.1.2. Sosyal Faaliyet Gelirleri-----	46
2.2.1.3. Parti Malvarlığından Elde Edilen Gelirler -----	47
2.2.2. Parti Dışı Gelirler -----	49
2.2.2.1. Bağışlar -----	49
2.2.2.2. Devlet Yardımı-----	52
2.2.2.3. Devlet Yardımının Ortaya Çıkışı Ve Çeşitli Ülkelerdeki Uygulamaları-----	59
2.2.2.4. Türkiye'de Siyasal Partilere Devlet Yardımının Tarihçesi	64
2.2.2.4.1. 1924 Anayasası Dönemi-----	65
2.2.2.4.2. 1961 Anayasası Dönemi-----	65
2.2.2.4.3. 1982 Anayasası Dönemi-----	68
2.2.2.5. Siyasi Partilerin Bilinmeyen veya Yanlış Bilinen Gelirleri	76

2.2.2.6. Siyasi Partilerin Gelirlerinin Sağlanması Usul	78
2.3.4. Siyasi Partilerin Kredi ve Borç Alma ve Verme Yasası	79
2.4. SİYASİ PARTİLERİN GİDERLERİ	80
2.4.1.1. Teşkilat Giderleri	81
2.4.1.2. Propaganda Giderleri	82
2.4.1.3. Siyasi Eğitim Giderleri	83
2.4.2. Siyasi Partilerin Giderlerinin Yapılmasındaki Usul ve Esaslar	83
2.4.3. Siyasi Partilerde Mali Sorumluluk	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN MALİ DENETİMİ

3.1. DENETİMİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	87
3.2. DENETİM ÖNCESİ İŞLEMLER	88
3.2.1. Kesin hesapların hazırlanması	88
3.2.2. Birleşik Kesin hesapların hazırlanması	90
3.2.3. Birleşik hesapların Anayasa Mahkemesine gönderilmesi	90
3.2.4. Hesabın verilmemesi ve sonuçları	91
3.2.5. Partiye ihtar verilmesi	92
3.3. SİYASİ PARTİLERİN DENETİMİNİN GEREKLİLİĞİ	93
3.4. DENETİMİN HUKUKİ DAYANAKLARI	96
3.5. MALİ DENETİM VE AŞAMALARI	98
3.5.1. Hesapların ilk incelemesi	98
3.5.2. Hesapların esasları incelenmesi	101
3.6. DENETİMİN MALİ SONUÇLARI	104
3.6.1. Hesabın doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna karar verilmesi	104
3.6.2. Önerilerde bulunma	105
3.6.3. Hazinece el koyma	106

3.6.4. Paraya Çevirme -----	108
-----------------------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN MALİ DENETİM SONUÇLARININ İNCELENMESİ

4.1. SİYASİ PARTİ GELİRLERİ -----	109
4.2. 1987 YILI GENEL SEÇİMLERİ-----	112
4.2.1. Anavatan Partisi -----	112
4.2.2. Demokratik Sol Parti -----	113
4.2.3. Doğru Yol Partisi -----	115
4.2.4. Milliyetçi Çalışma Partisi -----	116
4.2.5. Refah Partisi -----	116
4.2.6. Sosyaldemokrat Halkçı Parti-----	117
4.3. 1991 YILI GENEL SEÇİMLERİ-----	119
4.3.1. Anavatan Partisi -----	120
4.3.2. Demokratik Sol Parti -----	121
4.3.3. Doğru Yol Partisi -----	122
4.3.4. Milliyetçi Çalışma Partisi -----	123
4.3.5. Refah Partisi -----	124
4.3.6. Sosyaldemokrat Halkçı Parti-----	125
4.4. 1995 YILI GENEL SEÇİMLERİ-----	126
4.4.1. Anavatan Partisi -----	126
4.4.2. Demokratik Sol Parti -----	128
4.4.3. Doğru Yol Partisi -----	129
4.4.4. Milliyetçi Çalışma Partisi (Milliyetçi Hareket Partisi) -----	130
4.4.5. Cumhuriyet Halk Partisi - Sosyaldemokrat Halkçı Parti-----	131
4.5. 1999 YILI GENEL SEÇİMLERİ-----	132
4.5.1. Anavatan Partisi -----	133
4.5.2. Cumhuriyet Halk Partisi-----	134
4.5.3. Demokratik Sol Parti -----	135
4.5.4. Doğru Yol Partisi -----	136
4.5.5. Milliyetçi Hareket Partisi-----	138

4.5.6. Refah Partisi - Fazilet Partisi	139
4.6. 2002 YILI GENEL SEÇİMLERİ	140
4.6.1. Adalet ve Kalkınma Partisi	141
4.6.2. Cumhuriyet Halk Partisi	142
4.6.3. Demokratik Sol Partisi	143
4.6.4. Doğru Yol Partisi	144
4.6.5. Milliyetçi Hareket Partisi	145
4.7. 2007 YILI GENEL SEÇİMLERİ	146
4.7.1. Adalet ve Kalkınma Partisi	147
4.7.2. Cumhuriyet Halk Partisi	148
4.7.3. Doğru Yol Partisi	149
4.7.4. Milliyetçi Hareket Partisi	150

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	152
------------------------	-----

EKLER

EK-1: 1984 – 1987 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri	157
EK-2.: 1988 – 1991 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri	160
EK-3: 1992 – 1995 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri.....	163
EK-4: 1996 – 1999 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri	166
EK-5: 2000 – 2002 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri.....	169
EK-6: 2003 - 2007 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri.....	172
KAYNAKÇA.....	175

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1. 1. 1950 Yılı Seçim Sonuçları.....	24
Tablo 1. 2. 1954 Yılı Seçim Sonuçları.....	25
Tablo 1. 3. 1957 Yılı Seçim Sonuçları.....	25
Tablo 1. 4. 1961 Yılı Seçim Sonuçları.....	27
Tablo 1. 5. 1965 Yılı Seçim Sonuçları.....	28
Tablo 1. 6. 1969 Yılı Seçim Sonuçları.....	29
Tablo 1. 7. 1973 Yılı Seçim Sonuçları.....	29
Tablo 1. 8. 1977 Yılı Seçim Sonuçları.....	30
Tablo 1. 9. 1983 Yılı Seçim Sonuçları.....	32
Tablo 1. 10. 1987 Yılı Seçim Sonuçları.....	32
Tablo 1. 11. 1991 Yılı Seçim Sonuçları.....	33
Tablo 1. 12. 1995 Yılı Seçim Sonuçları.....	33
Tablo 1. 13. 1999 Yılı Seçim Sonuçları.....	34
Tablo 1. 14. 2002 Yılı Seçim Sonuçları.....	34
Tablo 1. 15. 2007 Yılı Seçim Sonuçları.....	35
Tablo 2. 1. 1961 Anayasası Döneminde Devlet Yardımı İçin Düzenlenen Anayasal Ve Yasal Düzenlemeler, Mahkeme Kararları.....	68

ŞEKİLLER LİSTESİ

.. Sayfa No:

Şekil 4.1.: 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine	
Yardımları.....	157
Şekil 4.2.: 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri.....	157
Şekil 4.3.: 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri.....	158
Şekil 4.4.: 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri.....	158
Şekil 4.5.: 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri.....	159
Şekil 4.6.: 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine	
Yardımları.....	160
Şekil 4.7.: 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri.....	160
Şekil 4.8.: 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri.....	161
Şekil 4.9.: 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri.....	161
Şekil 4.10.: 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri.....	162
Şekil 4.11.: 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine	
Yardımları.....	163
Şekil 4.12.: 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri.....	163
Şekil 4.13.: 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri.....	164
Şekil 4.14.: 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri.....	165
Şekil 4.15.: 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri.....	165
Şekil 4.16.: 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine	
Yardımları.....	166
Şekil 4.17.: 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri.....	166
Şekil 4.18.: 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri.....	167
Şekil 4.19.: 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri.....	167
Şekil 4.20.: 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri.....	168
Şekil 4.21.: 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine	
Yardımları	168
Şekil 4.22.: 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri.....	169
Şekil 4.23.: 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri.....	170
Şekil 4.24.: 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri.....	170

Şekil 4.25.: 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri.....	171
Şekil 4.26.: 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine	
Yardımları	172
Şekil 4.27.: 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri.....	172
Şekil 4.28.: 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri.....	173
Şekil 4.29.: 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri.....	173
Şekil 4.30.: 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri.....	174

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
FP	Fazilet Partisi
MBK	Milli Birlik Komitesi
MGS	Milletvekili Genel Seçimleri
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MKYK	Merkez Karar Yönetim Kurulu
RG	Resmi Gazete
RP	Refah Partisi
SMMM	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SPK	Siyasi Partiler Kanunu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TL	Türk Lirası
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
VUK	Vergi Usul Kanunu
YCB	Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı
YMM	Yeminli Mali Müşavir

GİRİŞ

Modern demokrasi, belirli aralıklarla ve serbest seçimlerle devlet yöneticilerinin halk tarafından seçildiği bir rejimdir. Siyasi partilerin varlığı olmadan demokrasiden söz etmek mümkün olamamaktadır.

Siyasi partiler, demokratik siyasal sistem bakımından çok önemli roller üstlenmişlerdir. Siyasi partilerin en önemli işlevleri; yönetime geleceklere belirlemek, siyasal katılımı sağlamak, toplum tarafından ortaya konulan farklı görüşleri ve alternatif fikirleri uygulamaya geçirmektir.

İktidara gelerek toplumun istek ve düşüncelerine, kendi politikalarına uygun olarak ülkeyi yönetme iddiasında olan siyasi partilerin bağımsızlıklarını güvence altına almak, siyasi partileri kişi, kurum ve kuruluşların etkisinden uzaklaştırmak gerekmektedir. Bu durum, ancak siyasi partilerin bağımsızlığı ile söz konusu olabilir.

Siyasi partilerin ciddi rekabet ortamında kendi varlıklarını sürdürebilmek, seçim kampanyalarını yürütebilmek, politikalarını halka duyurabilmek, siyasal hayatta var olabilmek için mali kaynaklara ihtiyaç duyarlar.

Siyasal partilerin iktidara gelebilmeleri için gereken finansman kaynağı, öncelikle, siyasi partilerin üyelerinden aldıkları aidat ve bağışlardan sağlanır. Günümüz şartlarında siyasi partilerin giderlerini karşılamada bahsi geçen gelir kaynakları yeterli olamamaktadır.

Bunun dışında, büyük şirketlerin, iş çevrelerinin, baskı gruplarının desteğini almak, onlardan ekonomik menfaat sağlamak söz konusu olabilir ki bu da siyasi partiyi mali olarak güçlü kişi ve grupların etkisi ve baskısı altına girmelerine neden olur.

Demokratik ülkelerde, siyasi partilerin faaliyetlerini yerine getirmelerini kolaylaştırmak, baskı gruplarının etkisinden uzaklaştırmak, mali sorunların çözümü konusunda siyasi partilere kamu olanaklarından destekte bulunmak ve iktidar yarışının eşit koşullarda gerçekleşmesini sağlamak için, partilere kanunlar çerçevesinde devlet tarafından dolaylı ya da doğrudan yardım yapılır.¹

Demokratik sisteme olan güvenin artırılması için siyasi partilerin giderlerinin sağlıklı olarak denetlenmesi ve şeffaflığın sağlanması gereklidir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, siyasi partiler kavramı, temelleri, sınıflandırılması, parti sistemleri, tipleri, fonksiyonları ve Türkiye’de siyasi partilerin çok partili dönemden itibaren tarihsel gelişim süreci anlatılmaktadır.

İkinci bölümde, siyasi partilerin gelir kaynakları ve yaptıkları giderleri ve bunların usul ve esasları incelenmektedir. Türkiye’de siyasi partilere devlet yardımı yapılması konusundaki düzenlemeler ve başka demokratik ülkelerdeki uygulamalar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, siyasi partilerin denetimleri anlatılmaktadır.

---

¹ AYDIN Mesut, “Türkiye’de Siyasal Partiler ve Devlet Yardımı”, AÜHF Dergisi, Cilt 54, Sayı: 4, 2005,s. 235

Dördüncü bölümde ise, siyasi partilerin Anayasa Mahkemesince yapılan mali denetim raporları incelenerek siyasi partilerin gelir kaynaklarının milletvekili genel seçim sonuçlarına olan etkileri araştırılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde bütün çalışmayı kapsayan sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDEN İTİBAREN SİYASİ PARTİLER

1.1. SİYASİ PARTİ TANIMI VE TİPLERİ

1.1.1. Siyasi Parti Tanımı

“İnsanlar tarihin her devrinde devlet iktidarını ele geçirmek ve bu suretle kendi fikir ve menfaatlerini gerçekleştirebilmek için az veya çok geniş teşkilatlar kurmuşlardır.²” Ortak görüşleri paylaşan insanların bir araya gelmesiyle oluşan bu teşkilatlar klik, fraksiyon ve grup olarak şekillenmiş ancak son iki yüzyıla kadar siyasi parti olarak örgütlenememiştir.

Siyasi partiler, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Amerika hariç hiçbir ülkede faaliyet gösterememiş, yirminci yüzyılın sonunda ve yirmi birinci yüzyılın başında ise tüm demokratik ülkelerde faaliyete geçmiştir. Partisiz rejimler, ancak geleneksel ve geçiş halindeki topluluklarda görülebilmektedir.³

Siyasi partilerin doğması bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olarak varlık gösteren siyasal kurum ve hareketlerin çoğu gibi, demokratik fikirlerin, basın başta olmak üzere, kitle haberleşme araçları

---

² PAYASLIOĞLU Arif, Siyasi Partiler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1952, s. 11

³ TEZİÇ Erdoğan, 100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuk Rejimi ve Türkiye’de Siyasi Partiler), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 13-17

yoluyla yayılmasına, kitle eğitime ve endüstriyel devrim gibi olayların sonuçlarına bağlanmaktadır.⁴

Modern anlamda, siyasi partilerin kurulup gelişebilmesi için bir takım şartların oluşması gereklidir. Bu şartlar; müsait bir hürriyet havası, genel seçimlerin ve demokrasi⁵ fikrinin yeterli derecede gelişmesi ve uygulamaya geçmiş olmasıdır.⁶ Demokrasi fikrinin ortaya çıkışı ve uygulamaya geçişi, fikir ve menfaatleri gerçekleştirmeye imkan sağlayan iktidarı ele geçirme faaliyetlerini yasallaştırarak siyasi partilere çağdaş, modern anlam ve şeklini kazandırmıştır. “Siyasi partiler, belli ekonomik, sosyal ve politik amaçları gerçekleştirmek için iktidarı ele geçirmeyi tasarlarlar.”⁷

Siyasi partinin öğretide birçok tanımı bulunmaktadır. Bunun nedeni, “vurguların farklı noktalara yapılıyor olmasıdır.”⁸

PAYASLIOĞLU’na göre, siyasi parti, “Belirli bir memlekette devlet iktidarını ele geçirmek ve bu suretle fikir ve menfaatlerini gerçekleştirmek amacıyla teşkilatlanmış ve müsait bir hürriyet havası, genel seçimler kısaca demokratik bir rejim içinde faaliyet gösteren

---

⁴ DAVER Bülent, “Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay”, Anayasa Yargısı, Cilt. 2, Ankara 1985, s. 99-100

⁵ Demokrasi herkesin önemli sayılan bütün kararlara doğrudan doğruya katılması demek değildir; aksine demokrasi, siyasi liderlik görevini ifa eden grupların her zaman çoğunluğun tasvibine muhtaç oldukları, dolayısı ile çoğunluk başka bir liderler grubu seçtiği takdirde önceki grubun önderlik mevkiilerini terk etme zorunda kalmaları manasına gelmektedir. ABADAN Nermin, Siyasi Partilerde Oligarşik Temayüller, AÜSBF Dergisi, Cilt. 14, No. 1, sayı:2-3, Mart 1959, s. 110

⁶ PAYASLIOĞLU Arif, Siyasi Partiler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara,1952, s. 11-12, Atfen ARRIGHI Pascal, Le Status Des Partis Politiques, Paris, 1948, s. 4

⁷ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler, a.g.e. s.7

⁸ YÜKSEL Nahit, Siyasetin Kamusal Finansmanı (Siyasi partilere devlet yardımı) T.C.Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2007, s. 9

insanlar topluluğudur.”⁹ TUNAYA ise, “belirli bir siyasi program üzerinde birleşmiş olan kişilerin, bu programı özellikle olağan seçim yollarıyla gerçekleştirmek amacıyla kurmuş oldukları bir örgüttür.”¹⁰ şeklinde tanımlamıştır.

“Max Weber’ e göre siyasi parti, serbest seçim ve propaganda yardımı ile liderleri ile üyelerine iktidarı, dolayısı ile maddi, manevi imtiyazlar sağlayan teşkilatlı bir menfaat birliğidir.”¹¹ Siyasi parti F. Goguel tarafından “Siyasi parti üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için iktidarı kısmen ya da tamamen elde etmek amacı ile siyasi hayata katılan teşkilatlanmış bir gruptur”. şeklinde tanımlanmıştır. La Palombara ve Weimer ise siyasi partileri dört ölçütte açıklar.¹² Bu ölçütler:

1. Siyasi partiler bölgesel olarak örgütlenmemeli, genel olmalıdır.
2. Siyasi partiler, iktidara etki yapmak değil, iktidarı ele geçirmek için kullanılmalıdır.
3. Siyasi partiler, iktidar savaşında savundukları görüşler için seçim ya da başka yollar kullanarak halk desteğini kazanmalıdırlar.
4. Siyasi partiler devamlı olmalıdır, yöneticilerin ömrü ile sınırlı olmamalıdır.

Siyasi Partiler konusunda ilk düzenlemeleri yapanAlmanya’nın 1967 tarihli Siyasi Partiler Kanunu’nun 2. maddesinde “Partiler, sürekli veya uzun süre için ülke veya bir eyalet içerisinde, siyasi iradenin

---

⁸ PAYASLIOĞLU, a.g.e., s:13

¹⁰ TUNAYA T. Zafer, Türkiye’de Siyasi Partiler 1859–1952, Arba Yayınları,2. Baskı, İstanbul, 1995, s. 3.

¹¹ ABADAN Nermin, Siyasi Partilerde Oligarşik Temayüller, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1959, Cilt. 14 Sayı: 2-3, s. 110

¹² ÖZ Esat, Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasi Katılım (1923–1945), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.23 atfen La PALOMBARA J., and WEINER M., Political Parties and Political Development, Princeton University, USA:1966, s. 6

oluşumuna etki eden ve halkın Federal Almanya Meclisinde veya bir eyalet meclisinde temsil edilmesinde söz sahibi olmak isteyen vatandaşların oluşturdukları topluluklardır.¹³ şeklinde bir tanımlama yapılmıştır.

13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 1. maddesinde “Siyasal Partiler, toplum ve Devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ve özel kanunlarına göre mahalli idareler seçimleri yolu ile ve belirli görüşleri yönünde yönetmek, denetlemek ve etkilemek için sürekli çalışma amacını güden ve propagandaları açık olan kuruluşlardır” şeklinde açıklanmıştır.

22.04.1983 yılında düzenleme amacıyla kabul edilen 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 3. maddesinde “Siyasi Partiler, Anayasa ve Kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli idarenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.” şeklinde tanımlanmıştır.

1.1.2. Siyasi Parti Tipleri

Siyasi partiler arasında, partilerin içyapısı, örgütlenmesi, sosyal taban, ideoloji vb. bakımlardan farklılıklar bulunmaktadır.¹⁴ Fransız Siyasal Bilimcisi Duverger, siyasi partileri yapılarına göre kadro partileri ve kitle (yığın) partileri olarak ikiye ayırmaktadır.

---

¹³ KEMPF Udo, Alman Siyasi Partiler Kanununa Göre Parti İçi Demokrasi ve Partilerin Finansmanı, Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 10.

¹⁴ ÇELİK Veli, Siyasi Partiler ve Toplumsal Bütünleşme, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Muğla, 2003, s. 35

1.1.2.1. Kadro Partileri

Kadro partileri, genel oy ilkesinin gelişmediği, belli bir kesimin oy verebildiği bir dönemde oluşmuşlardır.¹⁵

Kadro partileri, niteliğe önem veren, parlamentonun içinden gelen, finansal destek ve oy sağlamaya çalışan, isim yapmış üyelerin gruplaşması ile oluşan partilerdir. Üye sayılarının az veya çok oluşuna önem vermezler, bu nedenle de üye sayıları azdır. İç örgütlenmeleri gelişmemiş ve merkezi otoriteleri zayıf, disiplinsiz bir yapıya sahiptirler. Günümüze kadar üye sayısına önem vermeyen kadro partileri, taraftar ve üye sayısını artırmaya çalışmaktadır.¹⁶

1.1.2.2. Kitle Partileri

Toplumlarda ekonomik ve sosyal gelişmeler doğrultusunda genişleyen oy hakkı sayesinde kitle partileri oluşmuşlardır. Kitle partileri, kadro partiler gibi finansal desteğe sahip olamayacakları için örgütlenme biçimlerini geliştirmek zorunda kalmışlardır. Böylece aynı ekonomik, politik ve sosyal çıkarları olan üyelerinin de sayısını artırarak daha çok maddi olanağa kavuşurlar.¹⁷

Amaç, olabildiğince üye kazanmaktır. Halkın tümüne açık ve demokrasilerin gelişmesine uygun nitelikte bir parti türüdür.¹⁸

---

¹⁵ KIŞLALI, a.g.e., s. 262

¹⁶ YÜCEKÖK Ahmet N., Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi), AÜSBF Yayınları 565, Ankara,1987, s. 91

¹⁷ YÜCEKÖK, Siyasetin Toplumsal Tabanı, a.g.e., s. 92

¹⁸ ÇAM, a.g.e., s. 120

Kadro partilerinin ünü ve saygınlığı olan adayları seçmelerinin aksine, kitle partileri, adaylarını ve parti yöneticilerini partinin uygun gördüğü tanınmamış kişilerden seçerler.¹⁹

Kitle partileri, parti üyeleriyle ilişkilerini sıkı tutarak onları eğitmeye, yetiştirmeye, siyasal bilinç vererek onları yönlendirmeye çalışırlar. Buradaki amaç, partilerin hem parasal olarak parti ihtiyaçlarını giderebilmek hem de siyasal olarak iktidara geldiklerinde yetiştirdikleri parti üyelerinin ve taraftarlarının ülkenin yönetiminde söz sahibi olabilmelerini sağlamaktır.²⁰

1.2. PARTİ SİSTEMLERİ VE SİYASİ PARTİLERİN İŞLEVİ

1.2.1. Siyasi Parti Sistemleri

Parti sistemi, bir siyasal sistemde partilerin birbirleri ile oluşturdukları sistemli ilişkilerinin görüntüsü şeklinde tanımlanabilir.²¹

Her ülkenin sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişkenlerine göre siyasi partilerinin sayısı, büyüklüğü, önemleri, aralarındaki ilişkiler, yürüttükleri iktidar politikaları birbirlerine göre farklılık gösterir. Yani, her siyasi rejimin kendine özgü bir parti sistemi vardır.²²

Her ülkede farklılık gösteren siyasi partilerin sayısı, yapısı, birbirleriyle ilişkileri uzun dönemde kararlılık gösterir. İşte bu kararlılık, parti sistemlerinin özelliklerini açıklamayı mümkün kılar.²³

---

¹⁹ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler, a.g.e., s. 50

²⁰ KIŞLALI, a.g.e., s. 262-263

²¹ TURAN, a.g.e., s. 121

²² YANIK, a.g.m., s. 271

²³ ÇAM, a.g.e., s:122

“Siyasal parti sistemleri rejimlerin gerçek yüzlerinin anlaşılmasında, çok kez anayasalar kadar önem taşır.”²⁴

Parti sistemleri ayrımı yapılırken, kriter olarak sadece parti sayılarını değil, partilerin kuvvet oranları, siyasi partilerin ilişkilerini, ideolojilerini ve davranışlarını da göz önünde bulundurmamak gereklidir.²⁵

1.2.1.1. Tek Parti Sistemi

Devlet iktidarını, başka partilerin yönetime katılma imkanı vermeden, sadece ve devamlı olarak bir partinin elinde bulundurduğu parti sistemidir.²⁶

Tek partili sistem, bir ihtilal ve hükümet darbesiyle veya darbe sonrasında, partinin kurularak iş başına gelmesi sonucunda doğabileceği gibi, çok partili bir demokrasinin siyasi, ekonomik, sosyal başarısızlığa uğramasından veya ihtiyaç ve beklentileri karşılayamamasından dolayı mevcut otoriter partinin iktidarı ele geçirmesi şeklinde de doğup gelişebilmektedir.²⁷

Tek parti sisteminin temel özelliği, örgütlü, resmen tanınan bir muhalefet partisinin ve bu muhalefet partisinin siyasi hürriyetinin bulunmamasıdır. Bu sistemin diğer bir özelliği, parti yöneticilerinin aday olabilme, seçilebilme ve denetlenme gibi faaliyetlerini bizzat partinin kendisinin yürütmesidir. Seçimler, parti içindeki kademelerin ve

---

²⁴ KIŞLALI Ahmet T, Siyaset Bilimi, İmge Yayınevi, 12. Baskı, Ankara, 2007, s. 261

²⁵ YANIK, a.g.m., s. 272

²⁶ SAVCI Bahri, Türkiye'nin Şartları Açısından Siyasal Partiler Rejimine Bir Bakış (1) ASBF Dergisi Cilt. 20, No:1, 1995, s. 166

²⁷ SAVCI, a.g.m., s. 167

kararların, halka sunulması ve halk tarafından onaylanması şeklindedir.²⁸

İktidarda olan tek parti bilinen serbest seçimlerden farklı olarak halka kendinin seçmiş olduğu isimleri seçtirerek devamlılığını sağlamış olur. Bunun sonucu olarak, partiye üye olmak ve parti içinde görev almak isteyenlerin ciddi eğitimden geçmiş olması ve partiye en bağlı kişiler arasından seçilmiş olması gereklidir.²⁹

Tek parti sistemini benimseyenler, halkı örgütleyebilme kapasitesi olan liderleri bir araya getirerek yönetici sınıfını, parti içinde oluşturma, devletin tüm organlarını kontrol altında tutma ve iktidarda olanla, halk arasında bağlantıyı kurarak ülke yöneticilerinin halktan kopmalarını önleme fonksiyonlarını yerine getirdiğini savunmaktadırlar. Tek parti sistemine karşı çıkanlar, halkla ülke yöneticileri arasındaki bağlantının parti tarafından tek taraflı olarak yöneticilerin emirlerini halka duyurma şeklinde olduğunu savunmaktadır.³⁰

Tek parti sisteminde, partinin anlamı, fonksiyonu, ülkede arz ettiği yeri ve önemi, partinin yapısı ve işleyişinin uygulanan siyasi rejimlere göre farklılıklar göstermesi, tek parti sisteminden bahsetmek yerine, tek parti sistemlerinden bahsetme gerekliliğini doğuracaktır.³¹

Totaliter parti sisteminin belirgin özelliği, kapsayıcı bir ideolojiye ve evreni bütünüyle açıklama iddiasında olan sistemli bir dünya

---

²⁸ SAVCI, a.g.m., s. 167

²⁹ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler, a.g.e., s.114

³⁰ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler, a.g.e., s.114

³¹ MUTLU Abdullah, Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi İle Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi ve Özgün Model Arayışları, T.C.İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2005, s. 15

görüşüne dayanmış bir toplum oluşturma amacıyla olmasıdır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için toplumun tümüne ekonomik, sosyal ve siyasal tüm alanlara müdahale ederek, toplumu kontrol altında tutmaya çabalarlar. Tipik örnekleri komünist ve faşist tek parti rejimleridir.³²

Komünist partilerin örgütlenmeleri, hücre³³ şeklindedir. Her hücrenin bir sekreteri vardır ve üst organlarla, kuruluşlarla bağlantıyı sağlamaktadır. Parti üyesi olabilmek için, parti ideolojisi, din gibi benimsenmelidir. Partinin etkinlik alanı, devrimin öncü gücünü oluşturacak olan parti üyelerinin tüm sosyal, siyasal ve özel yaşantısını kapsamaktadır. Komünist partilerde, yetki merkez organlarında toplanmış olup parti önderi, devlet ve hükümet başkanlarından daha fazla önem taşır. Yani bir bakıma parti, devletin üzerinde bir öneme sahiptir.³⁴

Faşist rejimler, genellikle ekonomik ve sosyal çöküntü dönemlerinde oluşabilecek siyasi hareketleri engellemek amacıyla kişisel ve toplumsal özgürlükleri kısıtlayarak kontrol mekanizması oluşturup iktidarı ele geçirerek yine silah zoruyla iktidarı elinde bulundurması şeklindedir. Faşist parti rejiminde parti, devletin koruculuğunu ve hizmetini üstlenir. Amaç, devletin hâkimiyetini ele geçirip düzeni sağlamaktır.³⁵ Üyelerin partiye olan bağlılıkları ve uygulanan disiplin komünist parti rejiminden daha güçlüdür. Kanunlar

---

³² KAPANİ Munci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi yayınevi 7.Baskı, Ankara, 1995, s.178

³³ Hücre tipi örgütlenme komünist partilerin buluşu olup yöresel ve mesleki niteliklidir. İşyeri esasına göre kurulduğundan üyelerin sürekli birbirleriyle ilişkisi bulunmaktadır. Erdoğan TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuk Rejimi ve Türkiye’de Siyasi Partiler), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s.61-62

³⁴ KIŞLALI, a.g.e., s. 277

³⁵ ÇELİK, a.g.e., s.39

açısından müsait ülkelerde üyeler, üniforma giyer ve askeri bir eğitim görürler. Önderlerin emirlerine, tartışmasız boyun eğler.³⁶

Otoriter tek parti sisteminde, katı ve kapsayıcı bir ideolojiye dayanmayan etnik ve bölgesel bölünmeleri önleyerek milli bütünleşmeyi sağlama, ekonomik olarak gelişmeyi, kalkınmayı, siyasal modernleşmeyi gerçekleştirme ve hükümet otoritesini kurma amacıyla olan parti sistemidir.³⁷ Ülkeden ülkeye farklılık gösteren tek parti, bazı ülkelerde iktidarın dayanağı iken bazılarında yol göstericidir. Ülke yönetiminde olduğu gibi, parti içi yönetiminde de liderin kararları sorgulanamaz.³⁸

Tek parti sistemindeki partinin piramide benzetilen yapısı, yöneticilerin halkla ilişkisini, seçimlerle devamlılığını, denetimlerle ülke yönetimini ve rejimi kontrolü altında tutar. Benimsenen tek parti rejimine, aşırı tutucu, baskıcı görüşler hakim olabileceği gibi çoğulcu bir demokrasiye hazırlamak için geçiş döneminde uygulanma amacı da taşıyor olabilir.³⁹

Tek parti sistemlerinden biri olan hakim parti sistemi, bir ülkede eşit şartlarda birden fazla parti olmasına rağmen, partilerden birinin seçmen kitlesinden aldığı oy ve parlamento çoğunlu yönünden diğerlerine göre baskın olması ve arka arkaya yapılan seçimler sonucunda kararlılıkla ve sürekli olarak iş başına getirilmesi durumunda oluşan sistemdir.⁴⁰

---

³⁶ KIŞLALI, a.g.e., s. 278

³⁷ YANIK, a.g.e., s. 273

³⁸ MUTLU, a.g.e., s. 16

³⁹ TEZİÇ, a.g.e., s. 115

⁴⁰ YANIK, a.g.m., s. 274

Bir diğer tek parti sistemi olan hegemonyacı parti sisteminde, belli bir dönemde ÷lkede gerçek anlamda muhalefet g¼c¼ne sahip olmayan uydu partileri ve iktidar yarışında mutlak üst¼nl¼ęe, kontrole ve salt çoğunluğa sahip olma özelliğini taşıyan tek bir parti mevcuttur.⁴¹

1.2.1.2. İki Partili Sistem

Bir ÷lkede, iktidar mücadelesinde iktidara ağırlığını koyamayan çok parti mevcut olmakla beraber ön planda sadece iki parti rekabet halindeyse iki partili sistem söz konusudur.⁴² Bir sistemin iki partili olduğunun kesin ayırımı, iktidar mücadelesi veren partilerden, iki parti dışındakilerin iktidara gelme şansının olup olmadığı sonucuna göre yapılır.⁴³

İki partili sistem kendi içinde “saf iki partili sistem” ve “destekli iki partili sistem” olarak ikiye ayrılmaktadır.⁴⁴

Saf iki partili sisteminin temel özelliği, büyük partilerden birinin mutlak çoğunluğu sağlayarak, koalisyona gitmeden tek başına iktidarı ele geçirmesidir.⁴⁵ İki partili sistemde, seçim yarışı, oy verecek seçmenler açısından iki farklı gör¼ř ve d¼ř¼nce arasında tercih yapmak, partiler açısından ise sürekli oy aldıkları evre dışında kalan kararsız olan seçmenlerin oylarını toplamak şeklinde olmaktadır. Bu da parti programının ve politikasının ılımlı ve gerçekçi olmasına neden olmaktadır.⁴⁶

---

⁴¹ YANIK, a.g.m., s. 274

⁴² YANIK, a.g.m., s. 275

⁴³ ÇELİK, a.g.e., s.40

⁴⁴ YANIK, a.g.e.,s.275

⁴⁵ KAPANI, Politika Bilimine Giriş,a.g.e., s.181

⁴⁶ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler, a.g.e., s.109

Destekli iki partili sistemde, yapılan seçim sonucunda iki büyük partinin de iktidarı tek başına ele geçirememesi sonucu, üçüncü bir partinin zorunlu olarak iktidara ağırlığını koymasıyla, iki büyük partiden birinin, üçüncü küçük partiyle koalisyona giderek iktidarı ele geçirmesi durumunda ortaya çıkmaktadır.⁴⁷

İktidar mücadelesinin iki hakim parti arasında yaşanması, diğer partilerin iktidar mücadelesinde iktidar şansının olmadığı anlamına gelmektedir. Bu iki partinin rekabet halinde olması partilerin iktidara gelmek için daha çok çalışmasına ve vaatlerin gerçekleştirilmesine vesile olacak ve iki büyük parti dışında şansı bulunmayan partilere gidecek olan oyları bu partiler toplayacaktır. Bu özellikleri dolayısı ile gelişmiş temsili demokrasilerde iki partili sistem en uygun sistem olarak görülmektedir.⁴⁸

1.2.1.3. Çok Partili Sistem

Çok partili sistemlerin özelliği, ikiden fazla siyasi partinin varlığının etkili olması, ancak hiçbirinin sürekli iktidarı tek başına kullanabilecek çoğunluğu sağlayamamasıdır.⁴⁹

Çok partili sistemlerde, oy verecek olan halk, ülkeyi yönetecek olanları değil, kendi fikir ve menfaatlerini karşılayacak olan adaylara oy verecektir. İktidar sahibi sonraki aşamada yapılacak görüşme ve uzlaşma sonrası belirlenecektir. İki partili sistemlerde ise, halk kendi

---

⁴⁷ TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 1991, s. 339

⁴⁸ DAVER Bülent, Siyaset Bilimine Giriş, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 234

⁴⁹ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler,a.g.e., s. 111

görüş ve menfaatlerini savunan partiyi bulamayabilir. Bu nedenle, ülkeyi yönetecek olan adayları seçmeye yönelecektir.⁵⁰

İlimli çok parti sistemi, iktidar mücadelesi veren partiler arasında ideolojik uçurumların ve aşırı karşıt grupların olmadığı aksine yönetimde birbirleriyle uyuşabilecek eğilimde olan, ortak düşünce ve görüşler mevcuttur. Ülkenin temel sorunları konusunda, her partinin siyasal yaşama müdahale ederek ağırlığını koyacak gücü olmadığından, ülke sorunları konusundaki eğilimler sadece iki yönde gruplaşmakta ve iktidarın kullanılması, bu iki temel eğilim gösteren iki grup arasında el değiştirmektedir.⁵¹

İlimli çok parti sistemi, İki partili sisteme benzemektedir. Ancak, iki partili sistemde, çoğunluğu sağlayan tek bir parti, hükümeti oluşturmaktadır. İlimli çok partili sistemde ise kurulan hükümet ya koalisyon hükümetlerinden ya da parlamentodaki partilerin hükümete katılmadan oluşturdukları azınlık hükümetlerinden oluşmaktadır. İlimli çok partili sisteminde, hemen hemen her parti hükümetlerin kuruluşunda görev almaktadır. Bu durum sistemdeki siyasi partileri sorumlu ve gerçekçi olmaya zorlamaktadır.⁵²

Aşırı çok parti sisteminde, ülkenin temel sorunları üzerinde birbiriyle uyuşmayan farklı görüşlerin ve aşırı karşıt grupların olduğu partiler yani sağ ve sol uçta yer alan partilerin varlığı söz konusudur. İlimli çok partilerden ayrılan yanı, partilerin yönetim sorunları üzerinde uzlaşma sağlayamamasıdır.⁵³

---

⁵⁰ KIŞLALI, a.g.e., s.281

⁵¹ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler a.g.e., s. 112

⁵² TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler a.g.e., .111

⁵³ YANIK, a.g.m., s. 277

1.3. SİYASİ PARTİLERİN İŞLEVLERİ

“Siyasi parti, devlet gücünü ve iktidarı ele geçirme hedefine yönelik faaliyet gösteren, siyasi ve toplumsal bir organizasyondur.”⁵⁴

“Siyasi Partilerin ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi uygulamaları bireylere, gruplara ve giderek tüm topluma yansır ve etkiler.”⁵⁵ Devlet ile halk arasındaki bağın kurulmasında kilit rol oynayan siyasal partiler, demokratik olsun olmasın, tüm çağdaş siyasal rejimlerin işleminde çok önemli görevler üstlenirler.⁵⁶

Toplum ve toplumun kültürü, siyasi partilerin fonksiyonlarını oluşturmada belirleyici olabileceği gibi karşılıklı etkileşim sonucu siyasi partilerin fonksiyonları da, toplumun ve o toplumun kültürünün değişmesinde etkili olur. Modern demokrasilerde, siyasi partilerin üstlenmiş oldukları fonksiyonları, yapabilecek örgütler olmasına rağmen siyasi partiler kadar etkili yapabilecek mekanizmalar bulunmamaktadır.⁵⁷

Siyasi partilerin en önemli işlevleri şu şekilde sıralanabilir.

- Çıkarların Temsili ve Bütünleşme
- Siyasal Katılma
- Siyasal Toplumsallaşma
- Yönetme
- Eğitim

---

⁵⁴ BERBEROĞLU Güneş N., Siyasi Parti Yönetimi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1003, İ.İ.B.F. Yayınları No:108, Eskişehir, 1997, s. 8.

⁵⁵ BERBEROĞLU, a.g.e., s.9

⁵⁶ KIŞLALI, a.g.e., s. 261

⁵⁷ ÖZBUDUN Ergun, Siyasi Partiler, 3. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara 1979, s.109-110

1.3.1. Çıkarların Temsili ve Bütünleşme

Siyasi partilerin bulunmadığı toplumlarda, aralarında bağlantı kurulmamış dağınık kişisel eğilimler, çıkarlar ve görüşler vardır. Siyasi partiler, toplumda var olan dağınık düşüncelere ve eğilimlere açıklık kazandırırılar.⁵⁸ Temsil edilmeyen ya da edilemeyen her çıkar ve görüş, birlik sağlanamayıp uzlaşma dışında kalacağından, toplumsal huzursuzlukların, anlaşmazlıkların ve siyasal istikrarsızlığın temel öğelerinden birini oluşturur. Toplumsal ve siyasal barış, çıkar ve görüşler arasında kurulacak dengeye bağlıdır.⁵⁹

“Nihayet partiler, benzer görüşleri birbiriyle kaynaştırır, bireysel farklılıkları azaltmak ve törpülemek suretiyle bunları birkaç büyük grup halinde bir araya toplar.”⁶⁰ Kısaca siyasi partiler, bir toplumdaki düşünce, görüş ve eğilimlere açıklık kazandırarak bu düşünce, görüş ve eğilimler arasında dengeyi sağlar ve ortak çıkar etrafında bütünleştirir.

Bununla birlikte, siyasi partilerin diğer önemli özelliği, toplumda var olan farklı ya da karşıt anlayışları temsil ederek demokrasinin çoğulculuk ve katılımcılık ilkelerini yaşama geçirip ulusal iradenin oluşmasını sağlamaktır.⁶¹

---

⁵⁸ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler, a.g.e., s. 19

⁵⁹ KIŞLALI, a.g.e., s. 288

⁶⁰ TEZİÇ, a.g.e., s. 20

⁶¹ ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri, Anayasa Yargısı, Cilt, 16, Ankara, 1999, s. 105

1.3.2. Siyasal Katılma

Siyasal katılma, çağdaş demokratik siyasal sistemin en önemli unsurlarından olup, partiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Demokratik ülkelerde, ülkeyi yönetenler belirli aralıklarla halk tarafından seçildiğinden siyasi partiler halkın siyasal yöneticilerini seçmelerine aracı olurlar.⁶² Seçimlerde, seçmenler büyük kitleler halinde oluşan toplumsal onayın daha belirgin ve kolay bir biçimde ortaya çıkmasını sağlarlar.⁶³ İktidarı ele geçirmeyi amaçlayan siyasi partiler pek çok menfaati birkaç ana siyaset alternatifi haline getirerek halkın seçim yoluyla hükümet politikalarını etkilemesini diğer bir deyişle siyasal temsili mümkün kılarlar.⁶⁴

Seçim, hem demokrasilerde hem de totaliter sistemlerde başlıca katılma aracıdır. Ancak, modern çoğulcu demokrasilerde halk için tek katılım yolu seçim değildir, siyasal kararların alınmasında siyasi parti örgütlerine, mitinglerine ve sosyal gruplara katılarak da siyasal katılma sağlanabilir. Anayasaya göre, siyasete katılma yolunu açan tek yasal örgüt siyasi partilerdir.⁶⁵

1.3.3. Siyasal Toplumsallaşma

“Siyasal toplumsallaşma, siyasal çevre ile birey arasında yaşam boyu süren dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, bireyin siyasal

---

⁶² TURHAN Mehmet, Siyasi Partilere İhtar, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt. 57, Sayı 1, 2002, s.138

⁶³ DAVER, “Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay”, a.g.m., s. 97

⁶⁴ ÖZBUDUN, Siyasi Partiler, a.g.e., s.93

⁶⁵ ÇELİK, a.g.e., s. 77

sistemle ilgili görüş, davranış ve değerlerinin gelişmesi olarak tanımlanabilir.”⁶⁶

Siyasal toplumsallaşmada aile, eğitim kurumları, arkadaş grupları ve çeşitli dernekler, sendikalar gibi mesleki örgütler, kitle iletişim araçları ile siyasi partiler, siyasi toplumsallaşma süreci içerisinde önemli işlevlere sahiptirler.⁶⁷

Siyasi Partiler, topluma, siyasi sistem, seçim kuralları ve devlet daireleri konularında bilgi vermek, siyasi sistemle ilgili değerlerin kitlelere iletilerek benimsenmesine aracı olmak ve toplum için siyasetçi yetiştirmek suretiyle siyasi sistemin işleyişine üç ayrı şekilde toplumsallaşmaya katkıda bulunmaktadır.⁶⁸

Siyasal toplumsallaşma süreci içerisinde siyasallaşan kitleler sistemin bir parçası haline gelir ve böylece kadrolaşır, bütünleşirler, bilinçlenirler ve inançları değişir.⁶⁹

1.3.4. Yönetme

Bu işlevle siyasi partilerin seçimlerin hemen ardından iktidarı ele geçirmesiyle seçim öncesinde söz verdikleri politikayı uygulayarak devleti yönetmesi yani siyasi iktidarı kullanma sorumluluğunu alması ya da muhalefette kalarak iktidara geleni denetleme yükümlülüğünü

---

⁶⁶ ALKAN Türker, ERGİL Doğu, Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980, s.17

⁶⁷ KIŞLALI a.g.e., s.120

⁶⁸ TURAN İter, Siyasi Sistem ve Siyasi Davranış, Der Yayınları, İstanbul,1996, s.102

⁶⁹ LINZ Juan, Totaliter ve Otoriter Rejimler, (Çev. Ergun ÖZBUDUN), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1984, s. 52

yerine getirmesi anlatılır.⁷⁰ Muhalefet partileri içinse iktidarın kullanılmasını denetleyerek, kamusal özgürlüklere yönelik her türlü müdahaleye karşı kamuoyunu uyanık tutmak ve halka kendilerine iktidar yolunu açacak politik alternatifler sunmaktır.⁷¹

1.3.5. Eğitim

Siyasal partilerin bir başka işlevi, eğitici olmalarıdır. Siyasal partiler sayesinde, halk, adaylarının hangi düşünce ve programa bağlı olduğunu, bu kişileri seçtiği takdirde hangi politikayı uygulayacağını daha iyi öğrenmektedir. Sonuç olarak da seçmen, oyuyla kişiye bağlanma aracı olmaktan çıkarak siyasi bir tercih haline dönüşmektedir.⁷²

Yine siyasi partiler, geleceğin yöneticilerinin yetiştirilmesinde, toplumu etkileyen ve toplumun ilgi duyduğu ulusal ve uluslararası konular üzerinde durması ve bu konulara açıklık kazandırılmasında, eğitici ve toplumu aydınlatıcı görev üstlenirler.⁷³ Bir başka deyişle siyasi partiler, kamuoyunu aydınlatmak ve oluşturmak suretiyle belli başlı yurt ve dünya sorunları hakkında topluma bilgi ve mesaj vererek demokrasilerin çok önemli bir gereği olan toplumun siyasal terbiyesi ve eğitimine önemli katkıda bulunurlar.⁷⁴

---

⁷⁰ HEYWOOD Andrew, Siyaset, (Çev. Bekir Berat ÖZİPEK), Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 336

⁷¹ TEZİÇ, Anayasa Hukuku: Genel Esaslar, a.g.e., s.327

⁷² ÇAM Esat, Siyaset Bilimine Giriş, İ.Ü. Yayınlarından, İktisat İstanbul, 1975, s. 117

⁷³ ALİEFENDİOĞLU, a.g.e., s.106

⁷⁴ DAVER, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay, a.g.e., s.97

1.4. TÜRKİYE' DE SİYASİ PARTİLER

1.4.1. Siyasi Partilerin Oluşumu ve Gelişimi

Mutlak teokratik bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğunda yirminci yüzyılın başlarına kadar modern anlamda bir parti anlayışıyla kurulan bir mekanizmaya rastlanmamaktadır⁷⁵. Siyasi Partilerin ilk oluşumları cemiyetler şeklinde ortaya çıkmış ancak padişah baskısı ve takibiyle karşı karşıya kaldıklarından dolayı faaliyetler gizli olarak sürdürülmüştür.⁷⁶ Osmanlı imparatorluğu içinde, ilk siyasi gruplaşma, 1856 Islahat Fermanının yayınlanışından 3 yıl sonra Fedailer Cemiyeti olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁷ Siyasi Parti niteliğine uygun ilk örgüt ise 1889'da bazı askeri tıp öğrencileri tarafından kurulan ve 1908 'de İkinci Meşrutiyetin ilan edilinceye kadar gizli faaliyet gösteren İttihat ve Terakki Cemiyetiydi.⁷⁸

Türkiye' de ilk siyasi partiler, 1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra kurulmuştur. 1909 yılında, 1876 Anayasasının 120. maddesindeki değişikliklerle yasada belirtilen bir takım maddelere uyulması şartıyla Cemiyet kurma hürriyeti tanınmıştır.⁷⁹ Yine bu dönemde gizli faaliyet gösteren pek çok dernek yasal hale gelmiştir ve

---

⁷⁵ DAVER, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay, a.g.e., s. 100.

⁷⁶ HAYTOĞLU Ercan, Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945), PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi S:3,1997, s.46

⁷⁷ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler a.g.e., s.172 atfen Niyazi BERKES Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi, Ankara,1973,s.241

⁷⁸ KIŞLALI , a.g.e., s. 272

⁷⁹ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler, a.g.e., s.181

dernek adıyla çalışan siyasal kuruluşlardan bazıları fırka adını almıştır.⁸⁰

1909 tarihinde 310 sayılı Cemiyetler Kanunu düzenlenmiş ve bu Kanun, 1938 yılına kadar sivil toplum örgütlenmelerini düzenleyen temel yasa olmuştur.⁸¹ Ancak, 1909 yılında anayasaya getirilen değişiklikle tanınan dernek kurma hürriyeti, 310 sayılı Cemiyetler Kanunuyla cemiyetlerin kuruluşunu kısıtlamıştır. Bu kısıtlar;

- Osmanlılığa bağlılık
- Gizlilikten sakınma,
- Milliyetçilik ve Kavimcilik iddialarıyla imparatorluğun birlik ve bütünlüğüne aykırı hareketlerde bulunmamaları şeklindedir.⁸²

Getirilen bu sınırlamalara karşılık 1908 ile 1920 yılları arasında Türkiye’de 25 kadar siyasi fırka (parti) veya siyasi gayeli cemiyet (dernek) kurulmuştur.⁸³

1908 yılında başlayan çok partili siyasal yaşam başlangıçta demokratik ve özgür sayılacak bir ortam oluşmasına karşılık daha sonraları bu ortam partilerin uyuşmazlıkları ve çekişmeleri nedeniyle giderek bozulmuştur.⁸⁴

---

⁸⁰ DAVER, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay, a.g.e., s. 100.

⁸¹ ARSLAN Zehra, Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’ da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 / 11, 2010, s. 57

⁸² ABADAN Yavuz, Siyasi Partiler Kanunu, AÜSBF Dergisi, Cilt 21, No.3,1966, s. 172

⁸³ ABADAN, a.g.e.s:180 affen Arif Payaslıoğlu, Türkiye’de Siyasi Partiler S.B.F Ders Notları Teksir, 1960-61 s.8

⁸⁴ DAVER, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay, a.g.e., s. 100

İkinci Meşrutiyet döneminde ilk genel seçimler Aralık 1908 yılında yapılmıştır. Seçimlerde çoğunluğu elde eden İttihat ve Terakki Cemiyeti otoriter yapısını koruyarak 1913–1920 yılları arasında da tek hakim parti olarak faaliyet göstermiştir.⁸⁵

Birinci Dünya Savaşının ardından Rumeli ve Anadolu'nun paylaşılması gündeme gelince Reddi İlhak ve Müdafaai Hukuk Cemiyetleri kuruldu. Ağırlıklı olarak İttihat ve Terakki Cemiyetinin eski kadrolarından oluşan bu cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirildi.⁸⁶

Kurtuluş savaşının ardından 9 Eylül 1923 yılında, programı 9 ilke olarak belirlenen Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmuştur. 1924 yılında T.B.M.M.'ce kabul edilen Anayasa'da siyasi partiler hakkında herhangi bir düzenleme bulunmuyordu. 1924 Anayasası döneminde siyasi partiler, dernek statüsünde olup diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Cemiyetler (dernekler) Kanunu hükümleri çerçevesinde faaliyet göstermekteydiler.⁸⁷

Tek partili dönem olarak adlandırılan 1923–1945 yılları arasında çok partili siyasi hayata geçiş için ikisi meclis içindeki muhalif gruplar tarafından, diğer ikisi meclis dışından olmak üzere toplam dört siyasi parti teşebbüste bulunmuş, ancak bu teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁸⁸

1.4.2. Çok Partili Döneme Geçiş

---

⁸⁵ KIŞLALI, a.g.e., s. 272

⁸⁶ KIŞLALI, a.g.e., s. 273

⁸⁷ DAVER, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay, a.g.e., s. 102

⁸⁸ MARDİN Şerif, Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleleri, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990 s.50

Yurtiçinde ve dünyada yaşanan olaylar karşısında Türkiye yeni bir döneme girmiş ve oluşan iç ve dış etkenler ülkeyi çok partili yeni düzene geçişe zorlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı dönemi boyunca savaşa katılan ülkeler hatta savaşa katılmayan ülkeler bile pahalılık, yokluk ve çeşitli sıkıntılar ile karşılaşmıştır. Diğer taraftan bazı kesimlerde sermaye birikimi oluşması, onların kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek toplumda daha fazla belirleyici ve söz sahibi olmayı istemesini ve iktidar mücadelesine girmesi sonucunu doğurmuştur.⁸⁹ Türkiye de savaşa fiilen girmediği halde savaştan doğrudan etkilenmiş, ülke içindeki ekonomik ve siyasal sıkıntılar, muhalefetin hükümete karşı güçlenmesinde etkili olmuştur.⁹⁰

İkinci Dünya Savaşını, Türkiye'nin müttefiki olan demokratik devletler cephesi kazanmış, savaş sonrası yeni demokratik uygulamaya geçmek, hür düzeni sağlamak ve olumsuzlukları gidermek amacıyla galip devletler tarafından Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulmuştur. Türkiye de bütün dünyayı etkileyen bu demokratikleşme akımına uyumuş ve çok partili hayata geçiş için çalışmalara başlanılmıştır.⁹¹

1.4.3. Çok Partili Dönem

Çok partili yaşama geçilinceye kadar Türkiye'de ne Cumhuriyet Halk Partisi dışında siyasal partilerin kurulması, ne de sınıf esasına dayalı sendikaların kurulması mümkün olamamıştır.⁹²

---

⁸⁹ YÜKSEL Nahit, Siyasetin Can Simidi: Partilere Hazine Yardımı, ASOMEDYA, Şubat 2007, s.39

⁹⁰ HAYTOĞLU, a.g.m., s. 50

⁹¹ DAVER, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay, a.g.e., s. 103

⁹² http://www.obarsiv.com/pdf/ahmet_makal.pdf , Erişim: 04.04.2010, 23.00

Cemiyetler Yasasını değiştiren 10.6.1946 tarihli ve 4019 sayılı Kanun ile 1938 yılında çıkarılan 3512 sayılı Kanunun partiler için getirmiş olduğu bazı yasaklar kaldırılmıştır. Cemiyetler Yasası değişikliğinden sonra siyasal partiler, medeni hukuk hükümlerine tabi tüzelkişi kabul edilmiştir. Kanun, siyasal partilerin, derneklerden farklı olarak, birden çok amaca hizmet etmelerine izin vermiştir.⁹³

1946 yılında Cemiyetler Kanununda yapılan bu değişiklik Türkiye’de çok partili döneme geçişi sağlamış ancak bu düzenlemeden daha önce 18 Temmuz 1945 yılında ilk muhalif parti olan Milli Kalkınma Partisi, daha sonra 7 Ocak 1946 yılında ise Demokrat Parti kurulmuştur. 6 Haziran 1946 tarihinde kanunlaşan yeni Seçim Kanunuyla seçimlerin tek dereceli seçim sistemi uygulamasına geçilmesine karar verilmiştir. 21 Temmuz 1946 ‘da ilk muhalefet partili seçim yapılmış, halkın doğrudan doğruya sandık başında oy kullanması sağlanmıştır.⁹⁴

Açık oy - gizli sayım ilkesine göre gerçekleştirilen 1946 yılındaki seçimlere Demokrat Partinin dışındaki ifti ve Köylü Partisi, Türkiye Sosyaldemokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi gibi partiler katılmıştır. Demokrat Parti 465 milletvekilliği için 270 aday gösterirken diğer siyasi partiler sadece büyük kentlerde seçime katılmıştır. Seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi 395 milletvekili, Demokrat Parti 66 milletvekili, bağımsızlar ise 4 milletvekili çıkarmışlardır.⁹⁵

---

⁹³ YÜKSEL, a.g.e., s.15

⁹⁴ ABADAN, a.g.m., s:189

⁹⁵ <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/turkiyeningenelsecimlerivesonuculari.pdf> , Erişim Tarihi: 15.04..2010, 20.00, s. 1

1947 yılında ise TBMM İçtüzüğünde yapılan değişiklikle, parti grupları TBMM organı sayılmış ve hukuk düzeni ile siyasal yaşam arasındaki denge kısmen de olsa sağlanmaya çalışılmıştır.⁹⁶

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde kayıtlı seçmen sayısı 8.905.743 iken geçerli oya kullanan seçmen sayısı 7.953.085'dir.

Parti Adı	1950 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	4.391.694	% 55.2	416
Cumhuriyet Halk Partisi	3.148.626	% 39.6	69
Bağımsız	44.537	% 0.6	1
Millet Partisi	368.537	% 4.6	1
Toplam Geçerli Oy Sayısı	7.953.085	% 100	487

Tablo 1.1: 1950 Yılı Seçim Sonuçları⁹⁷

1950 seçimlerinde Türkiye’de iktidar değişikliği ile sonuçlanan ve çok partili siyasal yaşama geçiş olarak adlandırılan bu dönem, siyasal partilerin Türkiye’de yükseliş dönemi olarak nitelendirilmektedir. 1950–1960 arası dönemde, Türkiye’de tipik iki parti sistemi görülmektedir.⁹⁸

⁹⁶ YÜKSEL, Siyasetin Kamusal Finansmanı, a.g.e., s.15

⁹⁷ <http://www.tuik.gov.tr> T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanılmıştır. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde, partilerin ve bağımsız adayların aldığı oy sayısı, seçime katılan adayların almış oldukları toplam oy sayısının, aday sayısına bölünmesi ile elde edilen ortalama oy sayısıdır.

⁹⁸ GÜLSOY Tefik, Türkiye’de Siyasal Partilerin Anayasal Statüsü, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, 2007, Sayı 60, s. 7
<http://www.e-akademi.org/makaleler/mtgulsoy-2.htm>

1954 yılındaki seçime göz attığımızda ise, kayıtlı seçmen sayısının 10.262.063 olduğu ancak bu sayının yalnızca 9.095.617'sinin oy kullandığı görülmüştür.

Parti Adı	1954 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	5.313.659	% 58.4	503
Cumhuriyet Halk Partisi	3.193.471	% 35.1	31
Cumhuriyetçi Millet Partisi	480.249	% 5.3	5
Bağımsız	56.393	% 0.6	2
Köylü Partisi	50.935	% 0.6	0
Toplam Geçerli Oy Sayısı	9.094.707	% 100	541

Tablo 1.1: 1954 Yılı Seçim Sonuçları

1957 seçimlerinde 12.078.623 kayıtlı seçmen bulunmaktaydı. Oy kullanan seçmen sayısı toplam 9.250.949 olup 610 milletvekili seçilmiştir.

Parti Adı	1957 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	4.372.621	% 47.9	424
Cumhuriyet Halk Partisi	3.825.267	% 41.4	178
Cumhuriyetçi Millet Partisi	604.087	% 6.5	4
Hürriyet Partisi	321.471	% 3.5	4
Bağımsız	1.850	% 0.0	0
Toplam Geçerli Oy Sayısı	9.250.949	% 100	610

Tablo 1.2: 1957 Yılı Seçim Sonuçları

Türkiye'de 1960 dönemine kadar üç seçim gerçekleşmiş ve seçimlerin hepsi Demokrat Partinin oy üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.

27.05.1960 tarihinde Milli Birlik Komitesinin, ülke yönetimini Demokrat Partiden almasından bir gün sonra, 28 Mayıs 1960 tarihinde alınan bir kararla, siyasi partilerin faaliyetleri Milli Birlik Komitesi tarafından durdurulmuştur.⁹⁹

3512 sayılı Yasaya ek olarak çıkarılan 04.07.1960 tarihli ve 8 sayılı Kanun ile siyasi partilerin il ve ilçe merkezleri dışında herhangi bir isimle teşkilat kurmaları ocak ve bucak teşkilatlarını kaldırarak ülkedeki kutuplaşmayı önlemek ve siyasal faaliyetleri kentlere kaydırmak amacıyla yasaklanmıştır.¹⁰⁰

Yeni yasa ve seçim kanununu tamamlayarak en geç 29.10.1961 tarihine kadar seçilecek yeni iktidara TBMM'yi devretmek amacıyla 13.12.1960 gün ve 157 sayılı "Kurucu Meclisin Teşkili Hakkındaki Kanun" un 32. maddesinin son fıkrası, siyasi partilerin faaliyete geçişleri konusunda karar vermeye Milli Birlik Komitesi'nin yetkili kılındığını belirtmektedir. Yeni partilerin kurulabilmesi ve Ekim 1961'de yapılacak seçimlere girebilmesi, 13.02.1961 tarihine kadar kurulmuş olmaları şartına bağlanmıştır. Milli Birlik Komitesi, 01.04.1961 tarihinde siyasi partilere il ve ilçe toplantıları ile kongre yapma izni vermiştir.¹⁰¹

Siyasi partilerin anayasal düzenleme konusu olarak, ilk kez 1949 yılında Almanya'da Bonn Anayasası'nda gündeme getirilmiş ve siyasi partilere ilişkin hususların yasayla düzenlenmesine karar verilmiştir.¹⁰²

---

⁹⁹ YÜKSEL, Siyasetin Kamusal Finansmanı, a.g.e., s.15

¹⁰⁰ AKAT Asaf S., Sosyal Demokrasi Gündemi, 1. Baskı, Armoni Yayınları, İstanbul, 1991,s.25

¹⁰¹ TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler a.g.e., s. 288.

¹⁰² YÜKSEL, Siyasetin Can Simidi: Partilere Hazine Yardımı,a.g.e.,s..2

Türkiye’de ise ilk kez halk oylamasına sunulan 1961 Anayasası ile birlikte anayasal düzenlemeye gidilmiş ve 1982 Anayasası bunu devam ettirmiştir. İtalya ve Almanya’nın, daha sonra da Fransa, Türkiye, Avusturya, Yunanistan, Portekiz ve İspanya’nın Anayasalarına siyasi partilerle ilgili olarak hükümler getirdikleri görülmektedir.¹⁰³

Siyasal partilere anayasalarında özel bir statü veren az sayıda ülke bulunmakta ve tarihsel gelişiminde siyasi partilerin hukuki durumunun özel olarak belirlenmemesi geleneğine çoğu ülkede devam edilmektedir.¹⁰⁴

1961 yılında yapılan genel seçimde toplam 10.141.243 oy kullanılmış ve toplam 450 milletvekili seçilmiştir.

Parti Adı	1961 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	3.724.752	% 36.7	173
Adalet Partisi	3.527.435	% 34.8	158
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	1.415.390	% 14.0	54
Yeni Türkiye Partisi	1.391.934	% 13.7	65
Bağımsız	81.732	% 0.8	0
Toplam Geçerli Oy Sayısı	10.141.243	% 100	450

Tablo 1.3: 1961 Yılı Seçim Sonuçları

Türkiye’deki siyasi partiler, 1965 yılında 648 Sayılı Siyasal Partiler Kanunu’nun çıkarılmasıyla derneklerden ayrı bir statüye

¹⁰³ SAĞLAM Fazıl, Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, Beta Yayınları, İstanbul. 1999, s. 86

¹⁰⁴ GÜLSOY, a.g.m., s. 2

kavuşmuş ve Türkiye, siyasal partilere ilişkin olarak özel bir kanun çıkaran ülkeler arasında yerini almıştır.¹⁰⁵ Siyasi partilerle ilgili 137 maddeden oluşan ve ayrıntılı hükümlerden oluşan bu kanunda; siyasi partilerin kuruluşu, teşkilatlanması, işleyişi, siyasi partilerin yasaklanması ve kapatılması ile ilgili hükümlere yer verilmiştir.

1965 genel seçimlerinde, kayıtlı seçmen sayısı 13.679.753 iken oy kullanan seçmen sayısı 9.748.678'dür. Ancak geçerli oy sayısı ise 9.307.563'dür.

Parti Adı	1965 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Adalet Partisi	4.921.235	% 52.9	240
Cumhuriyet Halk Partisi	2.675.785	% 28.7	134
Millet Partisi	582.704	% 6.3	31
Yeni Türkiye Partisi	346.514	% 3.7	19
Bağımsız	296.528	% 3.2	1
Türkiye İşçi Partisi	276.101	% 3.0	14
Toplam Geçerli Oy Sayısı	9.307.563	% 100,0	450

Tablo 1.4: 1965 Yılı Seçim Sonuçları

¹⁰⁵ KAHRAMAN Mehmet, ÇALIŞKAN Zekeriya, Türkiye'de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü Ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları; 2007, s.122

1969 Seçimlerinde kayıtlı seçmen sayısı 14.788.552 olup toplam 9.086.296 oy kullanılmıştır.

Parti Adı	1969 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Adalet Partisi	4.229.712	% 46.6	256
Cumhuriyet Halk Partisi	2.487.006	% 27.4	143
Güven Partisi	597.818	% 6.6	15
Bağımsız	511.023	% 5.6	13
Millet Partisi	292.961	% 3.2	6
Milliyetçi Hareket Partisi	275.091	% 3.0	1
Birlik Partisi	254.695	% 2.8	8
Türkiye İşçi Partisi	243.631	% 2.7	2
Yeni Türkiye Partisi	197.929	% 2.2	6
Toplam Geçerli Oy Sayısı	9 086 296	% 100.0	450

Tablo 1.5: 1969 Yılı Seçim Sonuçları

1973 seçimlerinde kayıtlı seçmen sayısı 16.798.164 olup 10.723.618 kişi geçerli oy kullanmıştır.

Parti Adı	1973 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	3.570.583	% 33.3	185
Adalet Partisi	3.197.897	% 29.8	149
Demokratik Parti	1.275.502	% 11.9	45
Milli Selamet Partisi	1.265.771	% 11.8	48
Cumhuriyetçi Güven Partisi	564.343	% 5.3	13
Milliyetçi Hareket Partisi	362.208	% 3.4	3
Bağımsız	303.218	% 2.8	6
Türkiye Birlik Partisi	121.759	% 1.1	1
Millet Partisi	62.377	% 0.6	0
Toplam Geçerli Oy Sayısı	10.723.658	% 100.0	450

Tablo 1.6: 1973 Yılı Seçim Sonuçları

1977 seçimlerinde kayıtlı seçmen sayısı 21.207.303 olmasına rağmen toplam 14.827.262 oy kullanılmış ve 450 milletvekili seçilmiştir.

Parti Adı	1977 SEÇİMLERİ		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	6.136.171	% 41.6	213
Adalet Partisi	5.468.202	% 36.9	189
Milli Selamet Partisi	1.269.918	% 8.6	24
Milliyetçi Hareket Partisi	951.544	% 6.4	16
Bağımsız	370.035	% 2.5	4
Cumhuriyetçi Güven Partisi	277.713	% 1.9	3
Demokratik Parti	274.484	% 1.8	1
Toplam Geçerli Oy Sayısı	14.827.172	% 100	450

Tablo 1.7: 1977 Yılı Seçim Sonuçları

1961 yılında başlayan çok partili sistem uygulaması yine ülkede yaşanan sıkıntılar nedeniyle 12 Eylül 1980 yılında askeri müdahale olmuş ve yine çok partili dönem yaklaşık 2 yıl süren arayla bir kez daha son bulmuştur. Milli Güvenlik Konseyi'nin 16 Ekim 1981 yılında çıkardığı 2533 sayılı kanunla siyasi partiler kapatılarak faaliyetleri yasaklanmıştır. Kapatılan siyasi partilerin isimlerinin ve amblemlerinin kullanılmasını yasaklamış, ayrıca yeni kurulacak siyasi partilerin, kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını ileri süremeyeceği belirtilmiştir.¹⁰⁶

1982 Anayasası ile partiler tekrar Anayasal statüye kavuşturulmuştur. 24 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunuyla, siyasi partiler kanununda ayrıntılı bir düzenlemeye gidilmiştir. 124 maddelik kanun, 6 ek maddesi ve 18 geçici maddesiyle,

¹⁰⁶ MUTLU, a.g.e., s. 122

en kapsamlı kanunlardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Anayasasının kabulünün ardından 22 Nisan 1983 yılında 2820 Siyasi Partiler Kanunu kabul edilmiş ve Milli Güvenlik Konseyinin 24 Nisan 1983 tarih ve 74 sayılı kararıyla Milli Güvenlik Konseyinin siyasi partilerin faaliyetlerini yasaklayan kararın yürürlükten kaldırılmasıyla çok partili döneme yeniden geçilmiştir.¹⁰⁷

19 Mayıs 1992 tarih ve 3821 sayılı kanunda değişiklik yapılarak 16 Ekim 1981 öncesindeki siyasi partilerin devamı olma yasağı iptal edilirken, bu siyasi partilerin isim ve amblemlerinin kullanılması da serbestleştirilmiştir.¹⁰⁸

1982 Anayasa'sında siyasi partilere ilişkin genel hükümler 68. ve 69. maddelerde düzenlenmiştir.¹⁰⁹ 1982 Anayasa'sının 68. Madde'sinde; parti kurma, partilere girme ve partilerden çıkma ile ilgili hükümler düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 69. maddesinde ise siyasi partilerin uyacakları esaslara ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

---

¹⁰⁷ DAVER, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay, a.g.e., s. 127-128

¹⁰⁸ MUTLU, a.g.e.,s.122

¹⁰⁹ 1982 Anayasası, 2709 Nolu Kanun, Resmi Gazete: 09.11.1982 tarih, 17863 sayı Mükerrer.

1983 seçimlerinde kayıtlı olan seçmen sayısı 19.767.366'dır. 18.238.362 kişi oy kullanmış ancak geçerli olan oy sayısı 17.351.510'dur.¹¹⁰

Parti Adı	1983 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait ¹¹¹		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Anavatan Partisi	7.833.148	% 45.1	211
Halkçı Parti	5.285.804	% 30.5	117
Milliyetçi Demokrasi Partisi	4.036.970	% 23.3	71
Bağımsız	195.588	% 1.1	0
Toplam Geçerli Oy Sayısı	17.351.510	% 100.0	399

Tablo 1.8: 1983 Yılı Seçim Sonuçları

1987 seçimlerinde kayıtlı bulunan seçmen sayısı 26.376.926 olmasına rağmen oy kullanan seçmen sayısı 24.603.541'dir.. Bu durumda görüldüğü üzere 1.773.385 kişi oy kullanmamıştır.

Parti Adı	1987 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait ¹¹²		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Anavatan Partisi	8.704.335	% 36.3	292
Sosyaldemokrat Halkçı Parti	5.931.000	% 24.8	99
Doğru Yol Partisi	4.587.062	% 19.1	59
Demokratik Sol Parti	2.044.576	% 8.5	0
Refah Partisi	1.717.425	% 7.2	0
Milliyetçi Çalışma Partisi	701.538	% 2.9	0
Bağımsız	89.421	%0.4	0
Toplam Geçerli Oy Sayısı	23.971.629	% 100.0	450

Tablo1.9: 1987 Yılı Seçim Sonuçları

¹¹⁰ <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi:10.04.2010

¹¹¹ <http://tuikrapor.tuik.gov.tr/>

¹¹² http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10

1991 yılında yapılan seçimlerde kayıtlı bulunan seçmen sayısı 29.979.123 olup bu seçimlerde 25.157.089 seçmen oy kullanmıştır. Bu durumda, yaklaşık 5,5 milyon seçmen ya oy kullanmamış ya da bu seçmenlerin kullandıkları oy geçersiz sayılmıştır.

Parti Adı	1991 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Doğru Yol Partisi	6.600.726	% 27.0	178
Anavatan Partisi	5.862.623	% 24.0	115
Sosyaldemokrat Halkçı Parti	5.066.571	% 20.8	88
Refah Partisi	4.121.355	% 16.9	62
Demokratik Sol Parti	2.624.301	% 10.8	7
Bağımsızlar	32.721	% 0.1	0
Toplam Geçerli Oy Sayısı	24.416.666	% 100.0	450

Tablo 1.10. 1991 Yılı Seçim Sonuçları

1995 yılında yapılan seçimlerde kayıtlı bulunan seçmen sayısı 34.155.981'dir. 28.126.993 geçerli oy sonucu 550 milletvekili seçilmiştir.

Parti Adı	1995 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Refah Partisi	6.012.450	% 21.4	158
Anavatan Partisi	5.527.288	% 19.6	132
Doğru Yol Partisi	5.396.009	% 19.2	135
Demokratik Sol Parti	4.118.025	% 14.6	76
Cumhuriyet Halk Partisi	3.011.076	% 10.7	49
Toplam Geçerli Oy Sayısı	28.126.993	% 100,00	550

Tablo 1.11. 1995 Yılı Seçim Sonuçları

1999 yılında yapılan seçimlerde kayıtlı bulunan seçmen sayısı 37.495.217'dir. 31.184.496 geçerli oy sonucu 550 milletvekili seçilmiştir.

Parti Adı	1999 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Demokratik Sol Parti	6.919.670	% 22.2	136
Milliyetçi Hareket Partisi	5.606.583	% 18.0	129
Fazilet Partisi	4.805.381	% 15.4	111
Anavatan Partisi	4.122.929	% 13.2	86
Doğru Yol Partisi	3.745.417	% 12.0	85
Cumhuriyet Halk Partisi	2.716.094	% 8.7	0
Bağımsız	270.265	% 0.9	3
Toplam Geçerli Oy Sayısı	31.184.496	% 100.0	550

Tablo 1.12. 1999 Yılı Seçim Sonuçları

2002 yılında yapılan seçimlerde kayıtlı seçmen sayısı 41.407.027 olup toplam geçerli oy sayısı 31.528.783'dür.

Parti Adı	2002 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	10.848.704	% 34.3	363
Cumhuriyet Halk Partisi	6.113.352	% 19.4	177
Doğru Yol Partisi	3.008.942	% 9.5	0
Milliyetçi Hareket Partisi	2.635.787	% 8.4	0
Genç Parti	2285598	% 7.2	0
Demokratik Halk Partisi	1.933.680	% 6	0
Anavatan Partisi	1.618.465	% 5,1	0
Saadet Partisi	785489	% 2.5	0
Demokratik Sol Parti	384.009	% 1.2	0
Bağımsız	314251	% 1.0	9
Toplam Geçerli Oy Sayısı	31.528.783	100,00%	550

Tablo 1.13. 2002 Yılı Seçim Sonuçları

2002 yılı seçimlerinde 42.799.303 kayıtlı seçmenin bulunmasına rağmen 35.049.691 seçmen oy kullanmış olup 7.749.612 kişinin yaklaşık %87'si oy kullanmamıştır.

Parti Adı	2007 Yılı Seçim Sonuçlarına Ait		
	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Çıkardığı Milletvekili Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	16.327.291	% 46.6	341
Cumhuriyet Halk Partisi	7.317.808	% 20.9	112
Milliyetçi Hareket Partisi	5.001.869	% 14.3	71
Demokrat Parti	1.898.873	% 5.4	0
Bağımsız	1.835.486	% 5.2	26
Genç Parti	1.064.871	% 3.4	0
Toplam Geçerli Oy Sayısı	35.049.691	% 100.0	550

Tablo 1.14. 2007 Yılı Seçim Sonuçları

Siyasi Partilerin doğuşundan günümüze kadar olan dönem boyunca birçok parti sistemi uygulamasına rastlanmaktadır.¹¹³

1909–1913 Çok partili sistem

1913–1918 Tek partili sistem

1920–1923 Çok partili sistem

1923–1945 Tek partili sistem

1945–1950 Çok partili sistem

1950–1960 İki partili sistem

1960–1961 Çok partili sistemin askıya alındığı dönem

1961–1980 Çok partili sistem

1980–1983 Siyasal Partilerin yasaklandığı dönem

1983–2010 Çok partili sistem

¹¹³ YANIK, a.g.m., s. 282

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN MALİ İŞLEMLERİ

2.1 SİYASİ PARTİLERİN FİNANSMANI

Siyasetin finansmanı kavramı, siyasal faaliyet gösteren siyasi partilere ve/veya adaylara sağlanan parasal yardımları, bunların kaynaklarını ve bu faaliyetler için yapılan giderlerin amaç, araç ve şekillerini anlatmaktadır.¹¹⁴

Siyasi parti sistemi içerisinde rekabet oluşabilmesi için kaynaklar arasında temel araç paradır ki siyasette fırsat eşitliğinin sağlanmasında siyasetin finansmanı önemli bir unsurdur.¹¹⁵

2.1.1. Siyaset Ve Para İlişkisi

Demokratik bir yönetimden söz edebilmek için siyasi partilerin ve seçimlerin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Siyasi partiler, demokratik süreçte, siyasal katılımın en önemli araçlarından biridir. Modern demokrasiler partiler demokrasisi olup, bu anlayış devlet yöneticilerinin, belli aralıklarla ve serbest seçimler yoluyla halk tarafından seçilmesini sağlayan bir düzeni gerektirmektedir.¹¹⁶

---

¹¹⁴ TOKGÖZ Zübeyir, Demokratikleşme Sürecinde Siyasi Partiler, Günce Yayınları, Ankara, 1999, s. 157

¹¹⁵ GENÇKAYA Ömer Faruk, Siyasi Partilerde Reform, Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İstanbul, 2000, s. 129

¹¹⁶ ÖZTÜRK Zeki, Seçimlerde Paranın Gücü Seçim Harcamalarının Finansmanı Şeffaflığı ve Denetimi, e-babil Yayınları, 2006, Ankara, s.23.

“Demokraside partilerin kudreti, aslında, hür olmalarından gelir. Bu özgürlüğün ölçüsü de ne denirse densin kaynak bağımsızlığından geçer.”¹¹⁷

Siyasi Partilerin iktidarı elde edebilmek için seçimden önce, halkın iktidara gelecek olanların belirlemesinde paradan daha önemli unsurların bulunduğu bir gerçektir. Bu unsurlar; seçmenin fikir ve eğilimleri, siyasi parti programı ve seçim platformu, adayların nitelikleri ve seçmenin davranışdır. Mali gücü bulunmayan siyasi bir partinin seçim platformu, adayın niteliği ne olursa olsun, hangi fikir ve parti programını uygulamayı taahhüt ederse etsin, seçim kampanyası yürütemez, parti kendini tanıtamaz; kısaca, parti hiçbir faaliyette bulunamaz.¹¹⁸

Bu da demokrasinin kesin olarak bir fiyatı olduğunu gösterir. Siyasi partiler, parti kurmak, çalıştırmak, seçim zamanı halka aday gösterebilmek ve seçilenlerin görevlerini yerine getirebilmesini sağlamak, kısaca; var olabilmek için sürekli bir gelir kaynağına ihtiyaç duyarlar.¹¹⁹

Siyasi partilerin, siyasi iktidarı ele geçirmek, en azından siyasi iktidar üzerinde söz sahibi olabilmek için aynı düşünce ve görüşlere sahip insanların bir araya getirdiği mekanizma oluşları, onları değişen koşul ve isteklere ayak uydurmaya zorlamaktadır. Siyasi partiler, var oldukları süre boyunca amaçlarına giden yolda toplumsal değişme ve gelişmelere duyarsız kalamamış, felsefeleri, parti yapıları, yöntem ve

---

¹¹⁷ DÜLGER Mehmet, Siyasi partiler ve Demokrasi (Siyasi Partilerin ve Seçim Kampanyalarının Finansmanı), TESAV Yayınları, Yayın N:8, Sempozyum, 1995, s. 53

¹¹⁸ YÜCEKÖK Ahmet N., “Siyasi Partilerin Masraf Denetimi”, AÜSBF Dergisi, 1972, Cilt. 27, Sayı. 2, s. 70.

¹¹⁹ DÜLGER, Siyasi partiler ve Demokrasi, a.g.e. s:48

hedefleri değişimlere uğramıştır. Siyasi partiler, var olmak için ihtiyaç duydukları ve güç aldıkları toplumdaki bireylerin refah düzeylerinde meydana gelen artışlar, toplumdaki siyasal bakımından seçkin tabakaların genişlemesine, toplumun beklenti ve isteklerinin çoğalmasına, kamu ihtiyaçlarının karşılama yeteneklerinin yükselmesine, halkın, yöneticilerin seçimi ve kararları konusunda daha etkin olmalarına ve ilginin bölgesel düzeyden ulusal düzeye ulaşmasına sebep olur.¹²⁰

Toplumun kültür düzeyinde, kitle iletişim araçlarının kullanımında, endüstrileşmede ve toplumdaki bireylerin refah düzeylerinde meydana gelen artışlar, toplumdaki siyasal bakımından seçkin tabakaların genişlemesine, toplumun beklenti ve isteklerinin çoğalmasına, kamu ihtiyaçlarının karşılama yeteneklerinin yükselmesine, halkın, yöneticilerin seçimi ve kararları konusunda daha etkin olmalarına ve ilginin bölgesel düzeyden ulusal düzeye ulaşmasına sebep olur.¹²¹

Toplumdaki tüm bu gelişmeler ve değişimler siyasi partilerin sürekli ihtiyaç duydukları paraya olan gereksinimi daha da artırmaktadır. Kitle iletişim araçlarının ve profesyonel seçim kampanyalarının seçim başarısındaki etkinliğinin giderek artması ile de siyasal etkinlikler emek yoğunundan sermaye yoğununa doğru bir gelişme göstermektedir.¹²²

Gerek siyasal gerekse sosyal ve ekonomik alanda ihtiyaç ve isteklerin arttığı ve farklılaştığı bir toplumda siyasal partilerin amaçlarına ulaşmaları için seçim kampanyasının yürütüldüğü en yakındaki seçmenden en ücra köşedeki seçmene kadar isteklerin, ihtiyaçların ve düşüncelerin belirlenip parti merkezine ulaştırılması için bir örgüte ve haberleşme ağına, seçmene politikasını, adaylarını tanıtmak ve

---

¹²⁰ YÜCEKÖK, Siyasal Partilerin Masraf Denetimi, a.g.m, s.66

¹²¹ HUNTINGTON Samuel P., Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma (Çev.Ergun ÖZBUDUN) AÜSBF Dergisi, 1965-1966, sayı: 1-4, s. 58, atfen Kari W. Deutsch, «Social Mobilization and Political- Development,» American Political Science Review, L.V (Septemjber 1961), 493 ve son.

¹²² GENÇKAYA Ömer Faruk, Siyasetin Finansmanında Kaçak Alanlar Şeffaflık ve Denetim, 2000, s:24

<http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/GORUS.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2009

anlatmak için propaganda araçlarına yine seçim çalışmalarında, öncesinde ve sonrasında bu büyük örgütün ihtiyaçlarını karşılanmasına olanak sağlayan en önemli araç paradır.¹²³

Modernleşme arttıkça, toplumda ihtiyaç ve istekleri farklılaşan kesim artacağından çeşitli çıkar grupları oluşarak sayıları da artacaktır. Bu ihtiyaç ve istekleri artan kesim toplum içinde daha fazla söz sahibi olabilmek için iktidar oluşumuna oyları ve paraları ile katılacaklardır.¹²⁴

Siyasette para gereği gibi kullanılmadığında, eşit ve adil rekabet ortamı, siyasette fırsat eşitliği ve siyasi parti veya temsilci ile seçmen arasındaki siyasi bağ konularında parayı verenden yana eşitliği bozarak paranın olumsuz etkisini ortaya çıkarabilmektedir.¹²⁵

Demokratik düzen içerisinde, siyasi partilerin maddi olarak güçlü örgütlerle karşı karşıya kaldıklarında verecekleri kararlarda bağımsız olabilmeleri, varlıklarını koruyarak sürdürebilmeleri için mali olarak bu örgütlere bağlı olmamaları gerekmektedir. Bu örgütler siyasi partinin her sürecinde partinin karşısına çıkacak söz sahibi olmaya çalışacak; bu da asıl olarak, halkın siyasal katılma aracı olan siyasi partileri, bu işlevlerinden uzaklaştıracaktır.¹²⁶

---

¹²³ YÜCEKÖK, Siyasi Partilerin Masraf Denetimi, a.g.m., s. 67

¹²⁴ YÜCE Müge, Siyasetin Finansmanı Sorunu ve Çözüm Önerileri, TASAM Siyasal İletişim Enstitüsü Makaleleri, s. 4
<http://www.siyasaliletisim.org/pdf/siyasetinfinansmanisorunuvecozumonerileri.pdf>,
(10.12.2009)

¹²⁵ ERDEM Kasım, Siyasi partilerin finansmanı uzmanlık tezi, TBMM Genel Sekreterliği Kanunlar ve Kararlar Dairesi Başkanlığı Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Ankara, 2008, s.8

¹²⁶ BERBER Bilgen, Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilere Devlet Yardımı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 51

Rekabetçi bir siyasal parti sisteminin oluşmasında ve varlığını sürdürmesinde pek çok unsur etkilidir, ancak özellikle para asli bir nitelik taşır. Profesyonelleşen parti örgütleri ve çeşitlenen kampanya teknikleri, siyasi partilerin paraya olan gereksinimlerini artırmıştır. Sadece seçim dönemleri değil iki seçim dönemi arasındaki dönem de siyasetin finansmanı önemlidir..¹²⁷

Siyasetin finansmanında siyaset-para ilişkisinin karmaşıklaşması, mali kaynakların sayısının ve türünün artması, seçim harcamalarına sınır koyan ülkelerde kötüye kullanımları engellemek için yasal önlemlerin alınmasını zorunlu hale getirmektedir.¹²⁸

2.2. SİYASİ PARTİLERİN GELİR VE KAYNAKLARI

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda siyasi partilerin finansmanı için gelir kaydedebilecekleri unsurlar maddeler halinde açıklanmıştır. Siyasi partilerin gelirleri amaçlarına aykırı olamayacağı belirtilmiştir.

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda, siyasi partilerin gelirlerinin tek tek açıklanmasının ve net olmasının amacı, parti gelirlerinin kontrol altında tutulması ve şeffaf, adil ve denetlenebilir olmasını sağlayarak güvenilirliğin korunmasıdır.¹²⁹

---

¹²⁷ TARHAN R. B., GENÇKAYA Ö. F., ERGÜL E., ÖZSEMERCİ K., ÖZBARAN H., Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2. Basım, Aralık 2006, s. 52

¹²⁸ ÖZTÜRK Zeki, Seçimlerde Paranın Gücü Seçim Harcamalarının Finansmanı Şeffaflığı ve Denetimi, e-babil Yayınları, 2006, Ankara, s.85. atfen Faruk Gençkaya Siyasal Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınıflandırılması, Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Türkiye için bir Öneri, TESEV Sempozyumda sunulan Tebliğ, 1999, s. 6

¹²⁹ TÜRKÖNE Mümtaz'er, **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara 2006, s. 284–285

Siyasi partilerin gelir kaynakları, kamu ve devlet kaynaklarından finanse edilmesi olarak bilinen kamusal ve özel finansman, siyasi partilerin kendi kaynakları ve parti dışı kaynaklardan elde ettikleri gelirleri iç ve dış finansman gibi çeşitleri mevcuttur.¹³⁰

Siyasi partilerin gelirlerinin finansmanı iki şekilde incelenebilir:

2.2.1. Parti İçi Gelirler

Siyasi partilerin parti içi gelirlerini, aidatlar, malvarlığından elde edilen gelirler ve partilerin düzenlediği sosyal faaliyetlerden sağlanan gelirler, partiyi ve adayı tanıtıcı yayın ve araçların satışından elde edilen gelirler oluşturmaktadır.¹³¹

2.2.1.1. Aidatlar

Siyasi partiler, dernekler gibi üyelerinden aidat toplarlar. Partiye üye olanların sayısı ne kadar çok olursa, alınan aidatlarında miktarı da o kadar fazla olacaktır. Bu nedenle, partilerin üye sayısı önem arz eder. Siyasi partilerin sağladıkları üyelik aidatlarının fazla görünmesi siyasi partilere avantaj sağlamaktadır. Olduğundan yüksek gösterilen üyelik aidatları hem sağlanan gelire meşruluk kazandırmakta hem de kamuoyunu etkileme açısından önemi bulunmaktadır.¹³²

---

¹³⁰ ERDEM Kasım, Siyasi partilerin finansmanı uzmanlık tezi, TBMM Genel Sekreterliği Kanunlar ve Kararlar Dairesi Başkanlığı Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Ankara, 2008, s.16, atfen WILLIAMS Robert (Ed), Party Finance And Political Corruption, Macmillan Pres Ltd., London, 2000, s. 2

¹³¹ YILDIZ Ahmet, Siyasi Partilerin Finansmanı (Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa, ABD Örnekleri), TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Ankara, 1996 s. 1

¹³² KILINÇ Doğan, Siyasi Partilerin Mali Denetimi, Gazi Üniversitesi S.B.F. Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s. 48

Ayrıca, parti üyelerinin çok veya az oluşu partilerin kendi aday kadrolarının ve yürüttükleri programların başarısını göstermektedir.¹³³

Siyasi partilerin faaliyet giderlerini karşılayabilmek için, belli özel bir kesime başvurarak adayları veya seçilen temsilcileri bu kişi veya örgütlere bağımlı hale getirmektense, yükün geniş kitleler arasında en uygun aidat sistemiyle dağıtılması yoluyla demokratik işleyişe katkı sağlanabilmektedir.¹³⁴

Siyasi partilerin, üyelerinden düzenli alınan aidatlar genellikle en yasal ve en demokratik finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Siyasi parti üyelerinin, parti politikalarını doğrudan etkileme amacında olmamaları, partiye manevi olarak bağlılıkları aidatların gönüllü olarak ödenmesini sağlamaktadır. Ancak, kamusal yardımlardan bilhassa devlet yardımlarının artmasıyla üye aidatları önemini yitirmiş ve parti faaliyetlerinin finansmanında üyelik aidatlarının kullanımı azalmıştır.¹³⁵

Siyasi partilerin genelde yerel yönetimlere önem vermemeleri, düzenli ve sorunsuz devlet yardımı gibi bir gelir kaynağını yeterli görmeleri, tekelci sermaye partilerinin daha çok tercih ettiği bir kaynak haline gelmesine ve aidatların siyasi partiler açısından önemini kaybetmesine neden olmaktadır.¹³⁶ Gereken önemi göremeyen siyasi partilerin, üye kayıtlarının düzgün tutulmaması ve ekonomik olarak

---

¹³³ YÜCEKÖK, "Siyasi Partilerin Masraf Denetimi", a.g.m., s. 78

¹³⁴ ÖZTÜRK, Seçimlerde Paranın Gücü Seçim Harcamalarının Finansmanı Şeffaflığı ve Denetimi, a.g.e., s. 83

¹³⁵ BIEZEN Ingrid van, Financing Political Parties and Election Campaigns-Guidelines, Council Of Europe Publishing, Birmingham, 2003, s.17-18

¹³⁶ YÜCEKÖK Ahmet N., Siyasi Partilerin Masraf Denetimi, a.g.m., s. 69

ödeyebilme yeteneğinden yoksunluk, aidatların toplanmasını zorlaştırmakta ve hızla önem kaybetmesine yol açmaktadır.¹³⁷

Yirmi Avrupa ülkesini kapsayan bir çalışmaya göre, ortalama seçmen / üye oranı 1960'larda %15 ve 1980'lerin sonunda %10,5 iken, 1990'ların sonlarında ve 2000'li yılların başında %5'e düşmüştür.¹³⁸ Örneğin, İngiltere'deki İngiliz İşçi Partisinde, parti üyelerinin partiye ödedikleri aidatların tüm yıllık gelirine sağladığı katkı, 1992 yılındaki %50 den fazla iken, 1997 yılında neredeyse %25 ' e düşmüştür.¹³⁹

Batı Avrupa ülkelerindeki üyelerin parti gelirlerine katkıları ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte %40 civarındadır. Ülkemizde ise bu oran %1–2 oranında gerçekleşmektedir. Ancak, Ülkemizde seçmenlerin yaklaşık %25'i siyasi parti üyesidir ve Ülkemizde siyasi partilerin üyelerinden elde ettikleri aidatlar önemli bir gelir kaynağı olarak kullanılmamaktadır. Üyelik aidatlarının kullanılmaması sonucunda, partilerce aidatsız üyelik modelinin benimsendiği, üyelerin yeterli hak ve sorumluluklara sahip olmadığı ve en önemlisi siyasi partilerin ihtiyaç duydukları finansal desteğin bağışlar ve devlet yardımı olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁰

Batı demokrasilerindeki gelişmelerin aksine olarak Türkiye'de siyasi partilere üye olanların sayısında hızlı bir artış saptanmıştır.¹⁴¹

---

¹³⁷ <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedy/ekim2002/dosyaekim2002.html>, Erişim tarihi:01.03.2010 saat: 20.00 atfen AKAR Atilla, Öteki DSP, Ecevitlerin Gayri Resmi Öyküsü, İstanbul, Metis Yayınları, 2002. s.141.

¹³⁸ MAIR Peter, BIEZEN Ingrid Van, Party Membership In Twenty European Democracies 1980-2000, Party Politics, Cilt 7, Sayı:1, s. 8-9

<http://www.olemiss.edu/courses/pol628/mairbiezen01.pdf> Erişim Tarihi: 01.10.2010

¹³⁹ BIEZEN Ingrid Van, Financing Political Parties and Election Campaigns-Guidelines, a.g.m, s.18

¹⁴⁰ MUTLU, a.g.e., s.130

¹⁴¹ GENÇKAYA Ömer Faruk, Devletleşen Partiler, Türkiye'de Siyasi Partilerin Başlıca Gelir Kaynakları 1983-1998, Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2002, s. 17

2.2.1.1.1. Giriş ve Üyelik Aidatı

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 62.maddesinde siyasi partilerin giriş ve üyelik aidatı konuları açıklanmıştır. Buna göre; parti üyelerinden alınacak giriş aidatının miktarı ile üyelik aidatının alt ve üst sınırları parti tüzüğünde gösterilir. Her üye, aylık veya yıllık olarak üyelik aidatı ödemeyi partiye girişinde kabul etmek zorundadır. Parti üyesi, vermeyi kabul ettiği aidatın miktarını, parti tüzüğüne uygun olmak şartıyla, kayıtlı bulunduğu teşkilat kademesi başkanlığına yazı ile bildirerek artırabilir. Partiye borçlu olduğu yıla ait aidatın tamamını veya bir kısmını ödemeyen parti üyesi hakkında, partiden geçici veya kesin olarak çıkarmaya dair disiplin cezaları uygulanmaz. Aidatını ödemesi için yapılan yazılı tebligata rağmen belirtilen süre içerisinde ödemedede bulunmayan üye hakkında yapılacak işlem ve uygulanacak yasaklamalar parti tüzüğünde gösterilir.

“Siyasi partiler üyelerinin ödemek zorunda oldukları aidatların miktarını ayarlayarak siyasi parti üyeliklerini daha az veya çok cazip kılabilirler.”¹⁴²

Giriş aidatı parti üyeliğine girişte sadece bir kez ödenir. Üyelik aidatı ise üyelik boyunca her ay veya yıllık olarak verilir. Kanunla aidatların ödenmesinin yaptırımları parti tüzüklerine bırakılmıştır.

Örneğin, AKP üyelik aidat borcunu ödemeyen üyesini geçici veya kesin ihraç disiplin cezası vermemekle birlikte Merkez Karar ve Yönetim Kurulunca kararlaştırılmadığı sürece parti içi kademe seçimleri ve aday yoklamalarına katılmasına da yasak getirmemiştir.¹⁴³ CHP

---

¹⁴² BIEZEN, a.g.e., s.18

¹⁴³ AKP, Tüzük, M. 134.1

tüzüğünde “Ödenti yükümlülüğünü yerine getirmeyen üyeler Parti içi seçme ve seçilme haklarını kullanamazlar.” denilmektedir.¹⁴⁴ DP, Partiye aidat borcunun tamamını veya bir kısmını ödemeyen parti üyesi hakkında partiden geçici veya kesin çıkarma cezaları uygulanamaz demektir.¹⁴⁵ MHP tüzüğünde ise, üye aidatının tamamını veya bir kısmını ödemediğinde üyenin kongrede oy kullanmasının veya delege seçilmesinin engellenemeyeceğini ve üyenin borçlu olmasının partiden çıkarılmasına sebep olmayacağı bildirilmiştir.¹⁴⁶

2.2.1.1.2. Milletvekili Aidatı

Siyasi Partiler Kanunu'nun 63. maddesinde bir siyasi partiye mensup milletvekillerinin, ne miktar aidat ödeyeceği ve bu suretle toplanan paraların grup faaliyetlerine ve parti merkezine hangi miktarlarda ayrılacağı, Türkiye Büyük Millet Meclisi parti grubu kararıyla belli edilir. Ancak, bu miktarın yıllık tutarı milletvekili ödeneğinin net bir aylık tutarını geçemez. Grubu olmayan milletvekillerinin ödeyeceği aidat, ödeneğinin net bir aylık miktarın yarısını geçmemek kaydıyla merkez karar ve yönetim kurulunca tespit edilir.

2.2.1.1.3. Milletvekili Aday Adaylığı Aidatı

SPK' nın 64. Maddesinde Milletvekili aday adaylarından alınacak özel aidat, milletvekili ödeneğinin net bir aylık tutarını aşmamak kaydıyla parti iç yönetmeliklerinde gösterilir. Bu yönetmelikler, milletvekili ödeneğinin net bir aylık tutarının aşılması koşuluyla ne kadar aidat ödenmesi gerektiğini belirler.

---

¹⁴⁴ CHP, tüzük M.7

¹⁴⁵ DP, Tüzük, M. 70

¹⁴⁶ MHP, Tüzük, M. 95

Milletvekili, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği aday adaylarından alınan özel aidatlar, aday adayının seçimlerde başarı sağlaması durumunda partiye geliri olarak kaydedilmektedir.¹⁴⁷

Türkiye’de 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi aday adaylarının 2.000 YTL, Büyük Birlik Partisi adaylarının 1.000 YTL, Cumhuriyet Halk Partisi aday adaylarının 3.000 YTL, Doğru Yol Partisi bay aday adaylarının 2.000 YTL, bayan aday adaylarının 500 YTL, Milliyetçi Hareket Partisi aday adaylarının 500 YTL aidat ödeyecekleri bilgileri basın ve yayın organlarınca duyurulmuştur.¹⁴⁸

2.2.1.2. Sosyal Faaliyet Gelirleri

Siyasi partiler faaliyetleri çerçevesinde çeşitli maksatlarla ama en önemlisi gelir elde edebilmek amacıyla çeşitli etkinlikler düzenleyebilir, partiyi tanıtan yayınların ve simgeleyen araçların satışını yapabilirler.¹⁴⁹ Siyasi Partiler Kanununun 61. maddesinin d bendi parti bayrağı, flaması, rozeti ve benzeri rumuzların satışından sağlanacak gelirleri, e bendi parti yayınlarının satış bedelleri düzenlemektedir. “f” bendi, üye kimlik kartlarının ve parti defter, makbuz ve kağıtlarının sağlanması karşılığında alınacak paraların gelir olarak kaydedileceğini belirtmiştir. “g” bendinde ise partice tertiplenen balo, eğlence ve konser faaliyetlerinden sağlanacak paraları gelir olarak saymıştır.

---

¹⁴⁷ MEHTER Hamdi, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, Yüksel Matbaacılık, Ankara, 1995, s.30

¹⁴⁸ ERDEM, a.g.e., s.129.

¹⁴⁹ KILINÇ, a.g.e., s. 53

Siyasi partilerin düzenlemiş olduğu bu gibi sosyal faaliyet gelirleri, faaliyetleri düzenleyen teşkilatların geliri olarak kabul edilir. Örneğin; bir partinin genel merkezi, kuruluş günlerini taşradaki örgütlerinin birinde kutladığı takdirde, eğer parti tüzüğü ve içyönetmeliğinde aksi bir düzenleme yoksa sağlanan gelir genel merkez geliri sayılır.¹⁵⁰

2.2.1.3. Parti Malvarlığından Elde Edilen Gelirler

Mal varlığı, gerçek veya tüzel kişilerin sahip olduğu taşınmaz malları, mevcut nakitleri, her türlü hakkı, taahhütleri ve borçlarının tamamını ifade etmektedir.¹⁵¹ Siyasi Partiler Kanununun 3. maddesinde belirtildiği üzere siyasi partiler, tüzel kişiliğe sahip kuruluş olduklarından mal varlığı elde edebilirler.

Anayasanın 69. maddesinde siyasi partilerin mal edinmesinin kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Siyasi Partiler Kanununun 68. maddesi, siyasi partilerin, ikametleri ile amaç ve faaliyetleri için gerekli olanlardan başka taşınmaz mal edinemeyeceklerini ve partilerin, amaçları içinde olmak şartıyla sahip oldukları taşınmaz mallardan gelir sağlayabileceği belirtmiştir.

Bu sınırlamanın yanı sıra, Anayasa Mahkemesi de siyasi partilerin edindiği gayrimenkullerin listesini her yıl siyasi partilerden istemektedir.¹⁵² Siyasi partilerin, amaçları dışında gayrimenkul edinmeleri yasaklanmıştır. Siyasi parti, ihtiyacı dışında gayrimenkul edinip gelir sağlamak için gayrimenkulü kiraya vermesi halinde Anayasa Mahkemesi siyasi partinin ihtiyacı dışında kalan kısmını, bağış olarak

---

¹⁵⁰ KILINÇ, a.g.e., s. 54

¹⁵¹ KILINÇ, a.g.e., s. 52

¹⁵² AMK, E.1995, (değişik işler), K.1994/2 , K.t. , 24.2.1994

nitelemekte ve yasal sınırı geçen miktarı hazineye gelir olarak kaydetmektedir.¹⁵³

Siyasi Partiler Kanununda siyasi partilere bir takım yasaklar getirilmiştir. Bu ilkeler çerçevesinde, siyasi partiler malvarlıklarını amaçlarına uygun kullanmak zorunda olup bu kullanımların sonucunda elde ettikleri faydalardan yararlanabilmektedirler. Örnek olarak, siyasi partiler, tüzük ve içyönetmelikleri doğrultusunda partilerinin sahip oldukları gelirleri bankaya yatırabilirler. Faiz gelirleri malvarlığından sağlanan gelirleri oluşturduğundan, faiz gelirleri elde etmelerinin herhangi bir sakıncası bulunmamaktadır. Ülkemizde banka faizlerinin yüksek olması nedeniyle faiz gelirleri siyasi partilerce çok tercih edilen bir seçenektir.¹⁵⁴ Yine, siyasi partiye ait olan kullanılan taşıt, bilgisayar vs. malların satışından elde edilen gelirler de siyasi partinin malvarlığı gelirleri arasında sayılmaktadır.¹⁵⁵

Yine, Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar Siyasi Partiler Kanununda gösterilmektedir.

---

¹⁵³ AMK, SPMD, E.1996/17, K.1998/57, K.t.23.12.1998

¹⁵⁴ AMK, SPMD, E.1996/10, K.t.23.2.1999, E1997/7, K.1999/10, K.t.23.2.1999, E.1998/24, K.1999/15, K.t.23.2.1999; E.1997/23, K.1999/17, K.t.16.6.1999, E.1998/20, K.1999/18, K.t.16.6.1999; E.1998/14, K.1999/32, K.t.20.7.1999 .

¹⁵⁵ MEHTER Hamdi, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s.32

2.2.2. Parti Dışı Gelirler

Siyasi partilerin, öz kaynakları ve aidatları haricinde kalan ve partiyle örgütsel bağı olmayan çeşitli kişi ve kuruluşlardan elde ettiği gelirler parti dışı gelirleri oluşturmaktadır.¹⁵⁶

2.2.2.1. Bağışlar

Bağışlar, siyasi partilerin parti dışı finansman kaynakları içinde önem arz eden gelir kaynaklarından biridir. Bağışlar, aynı veya nakdi yardım olarak yapılabilir. Bağışlar, taşınır mal, taşınmaz mal, nakit veya haklar olabileceği gibi, bu mal veya hakların kullanımlarının bedelsiz olarak bırakılması şeklinde olabilir.

Yaşanan demokratikleşme süreciyle birlikte siyasi partilere yapılan bağışlar, çeşitli kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Hala kitle demokrasilerinde, siyasete merakı bulunan ve siyasetle uğraşmak isteyen veya özel ilişkilerini sıkı tutmak isteyen işverenler bağışlar yoluyla siyasi partilere gelir sağlamaktadırlar.¹⁵⁷

Siyasi partilere yapılan bağışlar, partilerin gelirleri içinde en çok kuşku duyulan kalemdir. Bu kuşku, bağışlar konusunda yasal düzenlemeye gidilmesine neden olmuş ve ilk olarak 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile düzenleme yapılmıştır.¹⁵⁸

---

¹⁵⁶ KÖKER Levent, "Siyasi Partilerin Parasal Denetimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBFE, 1979, Ankara, s.21.

¹⁵⁷ ÖZTÜRK Zeki, Türkiye'de Seçim Harcamalarının Denetlenmesi. Türkiye-Fransa Karşılaştırması, T.C. Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000, s. 48-49

¹⁵⁸ ÖZTÜRK, Seçimlerde Paranın Gücü Seçim Harcamalarının Finansmanı Şeffaflığı ve Denetimi, a.g.e., s. 121

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda bağışlarla ilgili gerekli yasal düzenlemeler 66. maddeyle belirtilmiş¹⁵⁹ olup siyasi partilere bağış yapamayacak olan kuruluşlar, genel ve katma bütçeli dairelerle mahalli idareler ve muhtarlıklar, kamu iktisadi teşebbüsleri, özel kanunla veya özel kanunla verilen yetkiye dayanılarak kurulmuş bankalar ve diğer kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsü sayılmamakla beraber ödenmiş sermayesinin bir kısmı devlete veya bu fıkrada adı geçen kurum, idare, teşebbüs, banka veya kuruluşlara ait müesseseler, şeklinde sıralanmıştır.

1983 yılı Siyasi Partiler Kanununa dernekler, vakıflar ve kooperatifler ile yabancı devletler, uluslararası kuruluşlar, yabancı ülkelerdeki dernekler, kurum ve kuruluşlar da eklenerek siyasi partilere bağış yapması yasaklananların kapsamı genişletilmiştir.¹⁶⁰ 12.08.1999 tarih ve 4445 sayılı Kanunla ise kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, işçi ve işveren sendikalarının, bunların üst kuruluşlarının, derneklerin, vakıfların ve kooperatiflerin, özel kanunlarında yer alan hükümlere uymaları koşuluyla siyasi partilere maddi yardım ve bağışta bulunabilmelerine müsaade edilmiştir. Ancak, siyasi partilerin yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki derneklerden, kurum ve kuruluşlardan bağış almalarına müsaade edilmemiştir.¹⁶¹

Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişilerden yardım veya bağış kabul eden siyasi

---

¹⁵⁹ Resmi Gazete: Sayı: 4445, Tarih: 12.08.1999, M. 7

¹⁶⁰ Resmi Gazete: Sayı: 23786, Tarih: 14.08.1999

¹⁶¹ Resmi Gazete, 14.08.1999 tarih ve 23786 sayı.

parti sorumlusu, aday veya aday adayı bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.¹⁶²

4445 sayılı Kanunla 1999 yılında iki milyar lira olarak belirlenen bağışların üst sınırı Ülkemizdeki yüksek enflasyon oranları nedeniyle bağış üst sınırında devamlı olarak değişiklik yapılmaktaydı. 4445 sayılı Kanununun 23. maddesine, Ek 6. maddesinin eklenmesiyle yeniden değerlendirme oranı kullanılarak değerlendirme yapılması uygun görülmüştür.¹⁶³ Buna göre; 2010 yılında %2,2 değerlendirme oranına göre bir kişinin bir yıl içerisinde bir siyasi partiye yapabileceği bağışın yasal üst sınırı 24.953 TL'dir. Siyasi partilere yapılan bağışların, bağışlayana ait olduğuna dair bir makbuz düzenlenmelidir. Yapılan bağış, böyle bir belgeye dayandırılmadığı takdirde siyasi partilerce kabul edilemez.¹⁶⁴

İlan olunan oranla hesaplanan tutardan fazla kıymette taşınır, taşınmaz mal veya haklar bağışlamaları, bu malların ve hakların kullanımını bedelsiz olarak bırakmaları, aynı hakların devrine dair işlemlerde bulunmaları veya yayınları kullandırmaları yasaktır.¹⁶⁵ Bağış tutarının söz konusu sınır aşması durumunda Anayasa Mahkemesi tarafından verilen karara göre, yasal sınırı aşan fark Hazine'ye gelir olarak kaydedilir.

---

¹⁶² 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, M.116

¹⁶³ Kanununun 66. maddesinde yer alan parasal değerler her takvim yılı başından geçerli olmak üzere o yıl için 213 sayılı ve 04.01.1961 tarihli Vergi Usul Kanunu hükümleri gereğince tespit ve ilan olunan yeniden değerlendirme oranında artırılmaktadır.

¹⁶⁴ 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu madde 66/2

¹⁶⁵ R.G.: 14.08.1999 tarih ve 23786 sayı.

Siyasi partilere yapılan bağışlara sınırlama ve yasaklama getirilmesindeki temel amaç, mali olarak güçlü kişi ve grupların siyasi partilerin ve adaylara yasa dışı etki ve baskısını engellemektir.¹⁶⁶

2.2.2.2. Devlet Yardımı

Siyasi partilere devlet yardımının yapılmasında iki amaç güdülmektedir. Birincisi, siyasi partilerin kamu yararına çalışıyor olmalarıdır. İkincisi, yapılacak devlet yardımının siyasi partileri, mali olarak güçlü kişi ve grupların etkisi ve baskısı altına girmelerini engellemektir.¹⁶⁷

Siyasi partiler açısından ise devlet yardımı parti gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturması ve yardım miktarının fazla olması itibariyle son derece önemlidir. Siyasi partilerin devlet yardımını düzenli olarak almaları ve bu yardımın devlet güvencesinde olması söz konusu gelir kaynağını diğer gelirlerden ayırarak önemini artırmaktadır.¹⁶⁸

Siyasi partilere devlet yardımı yapılmasını eleştiren birkaç sebep şu şekildedir.¹⁶⁹

Siyasi partilerin bir kalıba sokularak yönlendirilme sürecini güçlendirir. Siyasi partilerin hesaplarını yayınlama yükümlüğü, devletin siyasi partilerin içişlerine daha fazla müdahale etmesine zemin hazırlar.

---

¹⁶⁶ GENÇKAYA Ömer F., Siyasi Partilerde Reform, Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İstanbul, 2000, s: 156

¹⁶⁷ ÖZBUDUN Ergun, Siyasi Partiler ve Demokrasi, TESAV Yayınları, Yayın No:8, Sempozyum, 1995, s.15

¹⁶⁸ AYDIN, a.g.m., s. 236

¹⁶⁹ YILDIZ Ahmet, Siyasi Partilerin Finansmanı (Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa ve ABD Örnekleri) TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, 1996, s. 6

Devlet yardımı alan siyasi partilerin üye sayılarında azalmalar olacağından siyasi partiler, daha az aidat geliri elde edeceklerdir.

Parlamente sistemlerde siyasi partilere devlet yardımı yapıldığı takdirde, muhalefette kalan siyasi partilerin üzerlerine düşen fonksiyonları yerine getiremeyecekleri kaygısını doğurmaktadır. İsveç, muhalefet partisine yıl ve milletvekili sayısını göz önünde bulundurarak daha fazla devlet yardımı yapmaktadır. Böylece bir bakıma muhalefetin görevini yerine getirmesinin koşulları sağlanmaktadır.

Kitle iletişim araçlarına bağımlı olan siyasi partilerin bu bağımlılıklarını azaltmak amacıyla bazı devletler belirli süre ve koşullarla iktidarda olan partilerin kendilerini tanıtmak ve faaliyetlerini duyurmak amacıyla iletişim araçlarını bu partilerin hizmetine sunmaktadır. Bu durum yine muhalefet partileri açısından eşitsizliğe yol açmaktadır.¹⁷⁰

Siyasi partilere yapılan yardımlar, siyasi partilerin kamu kurumu gibi görünmesine ve parti faaliyetlerinin kamu hizmeti niteliği kazanmasına neden olabileceği gibi siyasi partilerin toplumdan gelen isteklere kayıtsız kalmalarına da yol açabilmektedir.¹⁷¹

Devlet yardımlarının yapılması parti üyelerinin ve örgüt yapısının alt hiyerarşisini zayıflatarak partilerin üst düzey yönetici topluluğunu ve merkezîyetçiliği güçlendirerek, siyasi partinin hiyerarşik

---

¹⁷⁰ ÖZTÜRK, Seçimlerde Paranın Gücü Seçim Harcamalarının Finansmanı Şeffaflığı ve Denetimi, a.g.e., s. 87

¹⁷¹ KOÇAK Mustafa, Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s.127

dengesini bozabilir.¹⁷² Örneğin, İtalya ve Almanya'da küçük siyasi partileri korumak amacıyla önlemler alınmıştır.

Siyasi partilere yapılan devlet yardımı, rekabette partiler arası eşitliği belli bir kesim yönünde bozacak şekilde gelişme gösterebilir. Yani, devlet yardımını, belli büyüklükteki siyasi partilerin yararlandığı bir kaynak haline getirmek, küçük partiler için özel düzenlemeler yapılmadığı sürece siyasal alanda var olmalarını engelleyici bir nitelik taşıyacak ve sadece büyük partiler avantaj sağlayabileceklerdir.¹⁷³

Uzun dönemde, devlet yardımları siyasi partilerin finansman sorununu çözemeyecek ve siyasi partiler diğer bir siyasal kaynak olan özel bağışlara yöneleceklerdir.

Halkın ödediği vergiler ile yapılan devlet yardımlarının siyasi partilerce nasıl ve nerelere harcandığının denetiminin yapılamaması, halkın bu kurumlara olan güveni yitirmesine neden olmaktadır.¹⁷⁴

Devlet Yardımının yararları ise şu şekilde açıklanabilir.¹⁷⁵

Siyasal partilere kamusal destek (devlet yardımı), doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan devlet yardımları, siyasi partilere, günlük etkinliklerin yerine getirilmesinde ve seçim kampanyalarında kullanılmak üzere iki şekilde verilir. Siyasi partilere bu yardımlar ayrı ayrı veya ikisi birlikte yapılmaktadır. Dolaylı kamusal destekler ise dört şekilde yapılır. Parti yan kuruluşlarına sağlanan mali

---

¹⁷² YILDIZ, a.g.e., s. 6, Uygulama, parti üyeleri ve örgütsel yapının alt hiyerarşisinin aleyhine, parti bürokrasisini ve merkezîyetçiliğini besleyebilir.

¹⁷³ AYDIN, a.g.m., s. 236

¹⁷⁴ YÜCE, a.g.m., s. 15

¹⁷⁵ AYDIN, a.g.m., s. 239-240

destekler, seçim kampanyaları sırasında devlete ait kitle iletişim araçlarından yararlanılması, bağış sahiplerine, partilere ve adaylara özel vergi uygulamaları ve diğer dolaylı desteklerdir.¹⁷⁶

Siyasi partilerin faaliyetlerini rahatça yürütülebilmeleri için ihtiyaç duyulan gelir kaynağı olarak kullanılan devlet yardımı sayesinde siyasi partiler için daha eşitlikçi şartlar altında adaletin sağlanacağı, yolsuzlukların engelleneceği ve denetimin daha kolay olacağı bir ortam yaratılmış olur.¹⁷⁷

Devlet yardımının, siyasi partilerin seçmene ulaşmasını sağlayan bir yönü mevcuttur. Siyasi partilerin günlük faaliyetlerini, eğitim çalışmalarını, parti programlarını sürekli olarak yerine getirmeleri ve seçmene duyurabilmelerinde kitle iletişim araçları büyük önem arz etmektedir.¹⁷⁸ Parti faaliyetlerini sürdüremeyen ve ulusal düzeyde iletişime geçemeyen siyasi partilerin varlıklarını uzun süre devam ettirmesi oldukça zordur. Siyasi parti ve partilerin adaylarının seçmene kendini duyuramaması yani yeterli iletişimde bulunamaması seçimleri anlamsız kılmaktadır.¹⁷⁹

Devlet yardımıyla, güçlü ve güçsüz siyasi partiler arasındaki mali denge bozukluklarını azaltmak ve partileri sermaye çevrelerinin baskısından kurtarmak mümkün olabilir.¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ GENÇKAYA Ömer F., Devlet Reformu. Siyasi Partilerde Reform, "Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması, İstanbul, TESEV, 2000, s. 145

¹⁷⁷ ÖZTÜRK, Seçimlerde Paranın Gücü Seçim Harcamalarının Finansmanı Şeffaflığı ve Denetimi, a.g.e., s. 86

¹⁷⁸ AYDIN, a.g.m., s. 240

¹⁷⁹ GENÇKAYA, Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması a.g.e., s.140

¹⁸⁰ AYDIN, a.g.m., s. 239

Demokratik ülkeler için siyasi partilerin bağımsızlıklarını güvence altında tutmak, çözüm bekleyen önemli sorunlardan biridir.¹⁸¹ Siyasi partilerin hazineden alacakları yardım rahatça faaliyet göstermelerine, yardım miktarının büyüklüğü ise serbestçe siyaset yapmalarına ve siyasi partilerin bağımsız politikalar oluşturarak uygulamaya geçirmelerine imkân sağlamaktadır.¹⁸²

Sonuç olarak Duschinsky, devlet yardımı ile ilgili şu sonuca ulaşmıştır. Devlet yardımı yukarıda belirtildiği gibi siyasi partilere ne büyük faydalar ne de büyük dezavantajlar sağlar, devlet yardımının siyasi partilere çok fazla etkisi yoktur.¹⁸³

Siyasi partilere, devlet yardımının yapılması benimsemiş olan ülkelerde, bu yardımın yapılış şekli ve zamanı farklılıklar göstermektedir. Önemle üzerinde durulması gereken konu, siyasi partilere yardımda uygulanacak ölçütlerin demokrasiyi yozlaştırmaması ve siyasi partiler arasındaki dengeyi sağlamasıdır.¹⁸⁴

Birçok ülkede siyasi partilerin ve adaylarının aldıkları her türlü devlet yardımı genel bütçeden verilmektedir. Çoğu ülkede desteğin miktarı her yıl enflasyon oranına göre değişmekte, bazı ülkelerde ise parlamentonun inisiyatifindedir.¹⁸⁵

---

¹⁸¹ AYDIN, a.g.m., s. 235

¹⁸² ÖZTÜRK, Seçimlerde Paranın Gücü Seçim Harcamalarının Finansmanı Şeffaflığı ve Denetimi, a.g.e., s. 86

¹⁸³ ERDEM, a.g.e., s. 31 atfen DUSCHINSKY Michael Pinto, "Financing Politic: A Global View", 2002, s. 80

¹⁸⁴ GÖZÜBÜYÜK Şeref, Anayasa Hukuku, 7.Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 83

¹⁸⁵ GENÇKAYA, Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması a.g.e., s. 143

Partilere düzenli olarak sağlanan doğrudan devlet yardımı, partilerin merkezi örgütlerinin ve yasama meclis gruplarının günlük olağan faaliyetlerini sürdürebilmeleri için verilir. Bu uygulama parti odaklı sistemlerde daha yaygındır.¹⁸⁶

Siyasi partilere ve adaylara seçim kampanyalarında sağlanan devlet desteği ise partilere ve adaylara yaptıkları giderleri faturalamaları şartıyla avans veya sonradan ödeme şeklinde adaylara, partilere veya her ikisine de ödeme yapılmaktadır. Ülkeden ülkeye değişen ödeme miktarına esas olan husus, ya partilerin meclisteki sandalye sayısı, ya adayların aldıkları oy sayısı ya da her ikisidir.¹⁸⁷

Parti yan kuruluşları olan araştırma, eğitim enstitüleri, kadın ve gençlik kolları gibi kuruluşlara sağlanan mali destekler dolaylı devlet yardımlarının bir türüdür. Türkiye' de böyle bir mali destek söz konusu değildir.¹⁸⁸

Siyasi tanıtım, tüm gelişmiş ülkelerin seçim kampanyalarında kullandıkları bir yöntemdir. Demokratik ülkelerin çoğunda devlet tarafından siyasi adaylara ve yasama meclisindeki sandalye sayısına göre partilere belli zamanlarda radyo ve televizyonlarda seçmene kendini tanıtmaya, politikasını duyurma şansı verilmektedir.

---

¹⁸⁶ GENÇKAYA, Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması a.g.e., s. 146

¹⁸⁷ GENÇKAYA, Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması a.g.e., s. 147

¹⁸⁸ GENÇKAYA, Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması a.g.e., s. 148

Siyasi partilere dolaylı devlet yardımlarından olan kitle iletişim araçlarını kullanımı konusu devlet yardımının ilk düzenleme alanıdır.¹⁸⁹ Milletvekili seçimlerine katılan kayıtlı tüm siyasi partiler genel seçimler süresince radyo ve televizyon yayınlarına katılabilirler. Bu düzenlemeye ilişkin usuller Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda gösterilmiştir.¹⁹⁰

Seçime katılan; Siyasi partiler ilk ve son gün 10 dakikayı geçmemek üzere, programlarını ve yapacakları işleri anlatan iki konuşma yapabilir ayrıca Mecliste grubu bulunan siyasi partilere 10'ar dakika daha verilir.¹⁹¹ İktidar partisine veya iktidar partilerinden büyük olanına 20 dakikalık, iktidar partilerinden diğerlerine 15'er dakikalık ilave edilir.¹⁹² Seçim dönemlerindeki yayınlar Yüksek Seçim Kurulu tarafından idare edilmekte ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından denetlenmektedir. Seçim dönemlerine ilişkin kurallardan ayrı olarak, hükümete, faaliyetlerini anlatması için her ay Devlet televizyonu olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından 30 dakikalık serbest yayın hakkı verilmiştir.¹⁹³

Diğer bir yöntem de siyasi partilere, adaylara ve bağış sahiplerine uygulanan özel vergi uygulamalarıdır. Ancak, alınan krediler vergiye tabidir. Türkiye 'de parti mal varlığından elde edilecek gelirler dışında kalan tüm gelirler, her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır.¹⁹⁴

---

¹⁸⁹ ÖZTÜRK, Seçimlerde Paranın Gücü Seçim Harcamalarının Finansmanı Şeffaflığı ve Denetimi, a.g.e., s.138

¹⁹⁰ Kanun Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkında Kanun Resmi Gazete: Sayı: 26824 Tarih: 22.3.2008 M. 52-55/A

¹⁹¹ Resmi Gazete: Sayı:3377, Tarih: 23.5.1987

¹⁹² Resmi Gazete: Sayı: 4125, Tarih: 27.10.1995

¹⁹³ 2954 Nolu Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, Tarih: 11.11.1983, Resmi Gazete, Sayı: 18221 Tarih: 14.11.1983, M. 19

¹⁹⁴ 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, M. 61

Son olarak devlet tarafından sağlanan mali destekler içinde, seçmenlere parasız seçim broşürü postalanması, bedava ulaşım ve toplantı yeri sağlanması bu tür yardımlardan birkaçıdır.¹⁹⁵

2.2.2.3. Devlet Yardımının Ortaya Çıkışı Ve Çeşitli Ülkelerdeki Uygulamaları

Yasal olmayan yollardan yardımların ve bağışların yapılıyor olması her ülkeyi bu alanlarda düzenleme yapmaya götürmüştür. Ülkeden ülkeye farklılık gösteren rüşvet gibi yolsuzluklar sonucu, Avrupa'da siyasi partilere devlet tarafından yardım yapılması şart görülmüştür.¹⁹⁶

Siyasi partilere, ilk defa Almanya'da 1959 yılında devlet yardımı verilmeye başlandı. Diğer ülkelerde sırasıyla İsveç 1965 yılında, Finlandiya 1967, İsrail 1969 yılında, Norveç 1970 yılında, İtalya 1974 yılında, Avusturya 1975 yılında, İspanya 1977 yılında yasal düzenlemelere giderek devlet yardımını siyasi partilere vermeye başlamıştır.¹⁹⁷

Almanya, 1959 yılından beri çoğunlukla, Federal Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararlar doğrultusunda, devlet yardımı uygulamasını yürütmüştür.¹⁹⁸

Federal Anayasa Mahkemesi, siyasal partilere devlet yardımının seçim giderlerini finanse etmek ya da partilerin rutin

---

¹⁹⁵ GENÇKAYA, Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması a.g.e., s.153

¹⁹⁶ YÜCE, a.g.m., s. 8

¹⁹⁷ YILDIZ, a.g.e., s. 4

¹⁹⁸ ÇOBAN Ali R., Devlet Siyasi Partilere Hakça ve Yeterli Düzeyde Yardım Yapıyor Mu? Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XII, 2008, Sayı: 1-2, s. 601

etkinliklerini karşılamak koşuluyla mümkün olabileceğini belirtmiş ve böylece, 1994 yılı Alman Siyasi Partiler Kanunu'nun 18. maddesine göre, siyasi partilerin anayasa tarafından kendilerine yüklenen işlevleri yerine getirebilmeleri için devlet tarafından kısmen desteklenmeleri öngörülmüştür.¹⁹⁹

Alman Siyasi Partiler Kanunu'nun 18. maddesinde, bir partinin alacağı devlet yardımı kendi kaynaklarından edindiği yıllık geliri aşamayacak denilerek nispi bir üst sınır getirilmiştir. Aynı şekilde, tüm partilere yapılacak yıllık devlet yardımı toplamı da mutlak üst sınırı geçemez. Siyasi partilerin bu yardıma hak kazanabilmeleri için seçimlerde almaları gereken asgari oy oranını oldukça düşük tutmuştur. Bu oran, Avrupa ve Federal Meclis seçimlerinde yüzde 0,5 ve Eyalet Meclisi seçimlerinde yüzde 1 olarak belirlenmiştir.²⁰⁰

Parti, liste ile seçime girme hakkı elde edememiş ise en az bir seçim çevresinde oyların %10' unu alması halinde devlet yardımına hak kazanmaktadır. Yine, Siyasi Partiler Kanunu'nun 18. maddesine göre yukarıdaki koşullarda devlet yardımına hak kazanan partiye en son seçimde elde ettiği her oy için ilk beş milyon oya kadar 0.85 €, beş milyonun üstündeki oylar için ise oy başına 0.70 € yardım yapılacağı belirtilmiştir.²⁰¹

Almanya'da ayrıca partilerle ilişkili vakıfların eğitim faaliyetleri için de oldukça kapsamlı kamu finansmanı sağlanmaktadır.²⁰²

---

¹⁹⁹ AYDIN, a.g.m., s. 244

²⁰⁰ YÜKSEL, Siyasetin Kamusal Finansmanı, a.g.e., s. 30-31

²⁰¹ ÇOBAN, a.g.m.,s. 608

²⁰² ÇOBAN, a.g.m.,s. 609

İtalya'da, 02.05.1974 tarihinde kabul edilen Kanunla, siyasi partilere yıllık olarak ve seçim kampanya giderleri için mali destek yapılması kabul edilmiştir. Ancak, 1993 tarihinde yapılan bir referandumla, siyasi partilere yapılan yıllık hazine yardımı ortadan kaldırılmıştır. Siyasi partilerin sahip oldukları kötü ün ve yaşanan skandallar, siyasi partilere yapılan devlet yardımlarının kesilmesine neden olmuştur.²⁰³

1997 yılında çıkarılan yeni kanunla, İtalyan meclislerinden birinde temsil edilen her partinin devletten yardım alabilmesine karar verildi. Bunun için, tüm parlamento üyelerinin her hangi bir partiye mensup olmaları gerekiyordu. Kanunla, siyasi partilere yapılacak devlet yardımının, gelir vergisi hasılatının binde dördünü siyasi partiler için tahsis edebilecekleri bir kaynakla karşılanması ve bir üst sınır getirilerek bu yardım miktarının bu üst sınırı geçmemesi öngörülmüştür.²⁰⁴

İngiltere'de siyasi partilere doğrudan parasal yardım yapılmamaktadır. Ancak, Short Money adı altında 1975 yılından bu yana uygulanan ve Parlamentodaki muhalefet partilerine finansman desteği sağlanmaktadır. Yürürlükte olan Short Money üç unsurdan oluşmaktadır.²⁰⁵

- Muhalefet partilerin Parlamento işlerini sürdürmeleri,
- Muhalefet partilerin seyahat ve ortak harcamaları,

---

²⁰³ AYDIN, a.g.m., s. 245

²⁰⁴ SAĞLAM, a.g.e., s. 29-30

²⁰⁵ GAY Oonagh, WHITE Isobel, KELLY Richard, The Funding Of Political Parties, Research Paper, 07/34 Parliament And Constitution Centre House Of Commons Library, 2007, S.10

<http://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/rp2007/rp07-034.pdf>

Erişim Tarihi: 01.15.2010

- Muhalefet partilerinin sekretarya giderlerinden oluşan masrafların finansmanı

Bu yardım, partilerin yardımdan yararlanmak için talepte bulunmaları durumunda ve alacakları paranın parlamento çalışmalarında kullanacağını beyan etmeleri durumunda yapılır. Siyasi partiler, her yıl 31 Aralık tarihine kadar parlamento başkanlığına, aldıkları mali yardımların nerelere harcandığını gösteren bir rapor vermek zorundadırlar.²⁰⁶

Adayların yapacakları seçim harcamalarına belli bir sınır getirilmiş ancak seçim kampanyalarına yapacakları harcamalarına herhangi bir sınır getirilmemiştir. Bunun yanında dolaylı yardımlardan posta giderleri ücretsiz olup, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarını kullanarak ücretsiz tanıtım yapılabilmektedir.²⁰⁷

Fransa'da siyasi partilere, seçim harcamaları için devlet yardımları hem adaylara hem siyasi partilere ve siyasi gruplara yapılmaktadır. Seçim harcamalarının finansmanının sağlanmasında şeffaflığın ve kontrolün sağlanmasını amacıyla siyasi partilere, gruplara ve adaylara belli dönemlerde ve belli zamanlarda bu amaç için kurulmuş bir finansman şirketi veya mali müşavir ile çalışma zorunluluğu getirilmiştir.²⁰⁸

---

²⁰⁶ TACAR Pulat, Siyasetin Finansmanı, Doruk Yayıncılık, 1997, Ankara, s.67-68

²⁰⁷ YILDIZ, a.g.e., s. 21

²⁰⁸ ÇOBAN, a.g.m., s. 610

Ülkede, seçime giren adayların devlet yardımı almasına bir tavan sınır getirmiştir. Adayların, devlet yardımı alabilmesi için birinci tur oylamada, oyların en az %5'ini almaları zorunludur.²⁰⁹

Siyasi partilere yapılan doğrudan devlet yardımı iki eşit parçada ödenir. Birinci kısım, Milli Meclis üyelerinin yenilenmesi amacıyla en az 50 seçim bölgesinde adaylar gösteren siyasi parti ve gruplara verilir. Yardımın ikinci kısmı, her yıl Kasım ayında, meclis bürosuna bildirdikleri, parti veya gruplarına kayıtlı veya katılan milletvekili ve senatörlerin sayısına orantılı olarak yardımın birinci kısmından yararlanan siyasi parti ve gruplara verilir.²¹⁰

Siyasi partilere bir takım vergi indirimleri tanınmış ve seçim kampanyaları ve parti gazeteleri çeşitli parasal desteklerden yararlanmaktadır. Seçim döneminde yapılan harcamaların büyük kısmı devlet tarafından karşılanmaktadır. Devlet radyo ve televizyonunda siyasi partilere propaganda imkanı tanınmaktadır. En az %5 oy almış adayların resmi poster ve yazılı belgelerinin baskı maliyetlerini karşılamaktadır. Adaylardan posta masrafı alınmaz. Etkinlikler için kullanılacak olan kamu binaları için de ücret talep edilmez.²¹¹

İspanya'da devlet yardımı üç şekilde verilir. Birincisi siyasi partiye yardım, ikincisi parlamentodaki gruplara yardım ve son olarak seçim giderlerini karşılamak üzere yapılacak yardımdır.²¹²

---

²⁰⁹ ÖZTÜRK, Türkiye'de Seçim Harcamalarının Denetlenmesi. Türkiye-Fransa Karşılaştırması, a.g.e., s. 133, atfen Code Electorale, Legislation et Reglementation, Les editions des Journaux Officiels, Paris, 1999, a.g.e., 471

²¹⁰ ÖZTÜRK, Türkiye'de Seçim Harcamalarının Denetlenmesi. Türkiye-Fransa Karşılaştırması, a.g.e., s. 173-177

²¹¹ YILDIZ, a.g.e., s. 25

²¹² YÜKSEL, Siyasetin Kamusal Finansmanı a.g.e., s. 31

Seçim kampanyası giderleri için yapılan yardım, sadece siyasi partilere yapılmıyor, parlamentoda en az bir sandalye kazanma şartıyla bu yardımlar, ayrıca siyasi partilerin oluşturdukları parti federasyonlarına ve seçmen gruplarına da yapılmaktadır. Söz konusu yardım, alınan oyla orantılı olarak yapılır.²¹³

Yapılacak devlet yardımının toplam tutarı her yıl bütçe kanununda belirtilmektedir. Bu yardımın miktarının tespitinde genellikle seçmen sayısı esas alınmaktadır. Belirlenen toplam yardım miktarının 1/3'ü parlamentodaki sandalye sayılarına göre, geri kalan 2/3 ise parlamento seçimlerinde elde edilen oy oranı dikkate alınarak dağıtılmaktadır.²¹⁴

Yıllık yapılan ve oy oranlarıyla parlamentodaki sandalye sayısı temel alınarak yapılan yardımlar, siyasi partilerin günlük faaliyetlerin finansmanında kullanılması için verilir.²¹⁵

2.2.2.4. Türkiye’de Siyasi Partilere Devlet Yardımının Tarihçesi

Siyasi partilerin finansmanında kullanılacak hazine yardımının, bağışların, seçim harcamalarının vb. konuların şeffaf ve hesap verebilir nitelikte olmasının gerekliliği, siyasi partilerin finansmanının kanunla düzenlenmesini gerektirmektedir.²¹⁶ Siyasi partilere yapılan devlet yardımı konusu anayasal düzene göre aşağıda incelenmektedir.

---

²¹³ AYDIN, a.g.m., s. 246

²¹⁴ ÇOBAN, a.g.m., s. 612

²¹⁵ AYDIN, a.g.m., s. 246

²¹⁶ GÜLSOY, a.g.m., s. 4

2.2.2.4.1. 1924 Anayasası Dönemi

Siyasal partilere devlet yardımı yapılması konusunda Türkiye’de, 1924 Anayasası döneminde herhangi bir düzenleme bulunmaması nedeniyle siyasi partiler, üyelerinden topladıkları aidatlar ve bağışlar yoluyla faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.²¹⁷

2.2.2.4.2. 1961 Anayasası Dönemi

1961 Anayasası’nda siyasi partilere devlet yardımı düzenlenmemiş ancak 16.07.1965 tarihinde yürürlüğe giren 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununda, ilk kez Türk siyasi hayatında siyasi partilere yardım yapılması konusunda düzenleme yapılmasına karar verilmiştir.²¹⁸ 648 sayılı Kanunun siyasi partilerin gelir kaynaklarını düzenleyen 65. maddesinde, bir gelir kaynağı olarak, “Kanuna ve yasama meclisleri içtüzüklerine göre devletçe sağlanan yardımlar” sayılmıştır. “Devletçe yardım” başlıklı 74. madde, bir önceki genel seçimlere katılmış ve geçerli oyların Türkiye çapında en az yüzde beşini almış olan siyasi partilere devletçe yardım yapılmasını öngörmüştür.

Yardım miktarı maktu olarak belirlenmiş ve alınan oylara göre nasıl ödeneceği ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Yapılacak yardımın miktarı altı dilim olarak belirlenmiş olup seçimlerde %5’ten %10 oranına kadar oy alan partilere, en alt ve ilk dilim olan 500.000TL devlet yardımı verilecekti. Ayrıca, %10’dan %50’ye kadar oy alan siyasi partilerin her biri %10 oranıyla sınırlandırılmış dört ayrı dilimden, hangi oy diliminde yer alıyorsa, o dilim için kabul edilmiş olan miktarı, %50’den fazla oy

---

²¹⁷ AYDIN, a.g.m., s. 246

²¹⁸ AYDIN, a.g.m., s. 247

alanlar ise oy oranları ne olursa olsun o dilim için belirlenen miktarı devlet yardımı olarak alabileceklerdi.

22.02.1968 tarihli ve 1017 sayılı Kanunla, devlet yardımının, seçimlere katılmamış, ancak TBMM'de üye tam sayısının en az %5'ine sahip olup, il ve ilçe merkezlerinin en az üçte birinde örgütlenip, yönetim kurullarını kuran siyasi partilere de devlet yardımı yapılması öngörülmüştür. Söz konusu düzenleme, Anayasa Mahkemesince adalet ve eşitlik ilkelerine aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Siyasi partilere devlet yardımı yapılması ilke olarak Anayasaya aykırı görülmemiştir. Ancak yardım biçimi, partiler arasında ayırım yaratılmış olması iptal gerekçesi sayılmıştır.²¹⁹

02.02.1970 tarih ve 1219 sayılı Kanunla²²⁰ Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yeniden düzenlenen 74. madde Türkiye genelinde % 5'i geçen siyasi partilere aldıkları oy oranında yardım yapılmasını öngörmüş, ayrıca yardımın ancak parti ihtiyaçları için kullanılabileceği hükmünü getirmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi 02.02.1971 tarihli kararıyla siyasi partilere devlet yardımını ilke olarak Anayasaya aykırı görerek önceki kararından ayrılmış ve Kanunu iptal etmiştir.²²¹

Anayasa Mahkemesi kararı, Anayasa değişikliği ile aşılmış ve 30.06.1971 tarih ve 1421 sayılı Kanunla²²², Anayasa'nın 56. maddesine bir fıkra eklenmiş ve siyasal partilere devlet yardımı anayasallaştırılmıştır. Bu madde şöyledir:

---

²¹⁹ AYMK, Esas No: 1968/26, Karar No: 1969/14, K.T. 18–19.02.1969, AYMKD S. 7

²²⁰ Resmi Gazete, Sayı: 13427 Tarih: 16.02.1970.

²²¹ AYMK, Esas No: 1970/12, Karar No: 1971/13, K.T. 02.02.1971, AYMKD S. 9,

²²² Resmi Gazete, Sayı: 13883, Tarih: 02.07.1971

“Son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde beşini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisinde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasi partilere devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.”

Ayrıca, 15.03.1973 tarih, 1699 sayılı Kanun²²³ ile 1971 Anayasasına Geçici 22. madde eklenmiştir. Bu maddeye göre Anayasadaki 56. madde aranmaksızın Kanunun öngördüğü ölçüde, 01 Kasım 1972 tarihinde TBMM’de grubu bulunan ve 01 Mart 1973 yılına kadar grubunu muhafaza ederek genel seçimlere katılabilecek nitelikte olan siyasi partilere devlet yardımı yapılabileceği öngörülmüştür.

Anayasa değişikliğinden sonra 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 74. maddesi 30.04.1974 tarihinde 1802 sayılı Kanun²²⁴ ile yeniden düzenlenmiştir. Bu hükümlerle son genel seçimlere katılan ve geçerli oyların en az %5’ini alan veya TBMM’de grup kurabilecek nitelikte bulunan siyasi partilere o yılki genel bütçe gelirleri “(B) cetveli” toplamının beş binde biri oranında yardım yapılması için gerekli ödeneğin bütçeye konulması öngörülmüştür. Ayrıca bu yardımın dağıtılmasında eski aşamalı sistem terk edilerek her partinin alacağı yardım miktarı partinin genel seçimde aldığı oy ile orantılandırılmıştır.

---

²²³ Resmi Gazete, Sayı: 14482, Tarih: 20.03.1973

²²⁴ Resmi Gazete, Sayı: 14881, Tarih: 09.05.1974

1961 ANAYASASI DÖNEMİNDE DEVLET YARDIMI İÇİN DÜZENLENEN ANAYASAL VE YASAL DÜZENLEMELER, MAHKEME KARARLARI ²²⁵			
YIL	YASAL DÜZENLEME (YASA NO)	ANAYASAL DÜZENLEME (YASA NO)	ANAYSA MAHKEMESİ KARARI (KARAR NO)
1965	648		
1968	1017		
1969			K.1969/14
1970	1219		
1971		1421	K.1971/13
1973		1699	
1974	1802		

Tablo 2.1. 1961 Anayasası Döneminde Devlet Yardımı İçin Düzenlenen Anayasal Ve Yasal Düzenlemeler, Mahkeme Kararları

1961 Anayasası döneminden 648 sayılı Yasanın çıkarıldığı 1965 yılından 1980 yılına kadar devlet yardımı konusunda 4 yasal düzenleme ve 2 anayasal düzenleme yapılmıştır.²²⁶

2.2.2.4.3. 1982 Anayasası Dönemi

1982 Anayasası'nın ve bu Anayasa döneminde hazırlanan 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun ilk hallerinde siyasi partilere devlet yardımına ilişkin hiçbir hüküm bulunmamaktadır.

²²⁵ YÜKSEL, a.g.e., s. 126

²²⁶ YÜKSEL, a.g.e., s. 126-127

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununu hazırlamakla görevli Anayasa Komisyonu, devlet yardımını siyasi partilerin gelir kaynakları arasında göstermemesini Anayasa Mahkemesinin 1971/13 sayılı Kararındaki gerekçesine dayandırmıştır.

Anayasa Mahkemesi gerekçesinde, Anayasa'da vazgeçilmez bir unsur olarak gösterilen siyasi partilerin yaptığı işlerin giderlerinin devletçe karşılanmasını gerektiren kamu hizmeti sayılabilecek bir çalışma içinde olmadıkları, hatta kamu kuruluşu olmadıkları ve bu nedenle devlet yardımının zorunlu olmadığı, devlet yardımı yapılsa bile, siyasi partilerin başka yollardan çıkar sağlamalarının engellenemeyeceği belirtilmiştir.²²⁷

Buna karşılık, 27.06.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanunla 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun gelir kalemlerine devlet yardımı eklenmiş ve ikinci maddesiyle esasları belirlenmiştir. Üçüncü maddesiyle ise söz konusu Kanunun yürürlüğe girmesinden ilk milletvekili genel seçimine kadar geçecek süre için düzenlenmesi öngörülmektedir.²²⁸

Bu Kanunun yürürlüğe girmesini izleyen ilk genel seçimlere kadar, söz konusu yılın bütçesine devlet yardımı olarak ayrılan ödeneğin % 70'lik kısmı, TBMM'de grubu bulunan partilere, 06 Kasım 1983 genel seçimlerde aldıkları geçerli oyların, grup kuran partilerin toplam olarak aldıkları geçerli oylar oranına bölüştürülerek ödenir.

---

²²⁷ Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 14, 1983, Sayı:333, s. 32-33

²²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt IV, 1984, Sayı: 88. Geçici M.11

Ödeneğin % 30'luk ikinci kısmı ise, 26 Mart 1984 mahalli idareler seçimine ayrılmıştır.²²⁹

09.04.1987 tarihli ve 3349 sayılı Kanunla²³⁰, TBMM'de grubu bulunan siyasi partilerin, 1983 ve 1984 seçimlerine katılmamış olsalar bile yüz elli milyon TL devlet yardımı almalarını, bütçeye konulan ödeneğin tavanını oluşturan “beşbinde bir” oranının sonraki ilk genel seçim için üç katına çıkarılması ve milletvekili sayılarına göre dağıtılmasını öngörmektedir.

2820 sayılı Kanunun yürürlükte olduğu dönemde devlet yardımı konusunda, 3349 sayılı Kanunun ilgili hükmünün iptali istemiyle Anayasa Mahkemesine gidilmiştir. Gerekçe olarak, 3349 sayılı Kanunun 1.maddesiyle 2820 sayılı Kanuna eklenen fıkraların ilk fıkrasında yer alan “bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle” ibaresinin ve ikinci fıkrasında yer alan “bu Kanun, yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk milletvekili genel seçimi yılı için” ve “bu Kanunun TBMM’de kabul edildiği tarihte” ibarelerinin; 1982 Anayasası’nın 2. maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesine, bu yardım olanağından sadece TBMM’de grubu bulunan partilerin yararlanmasının eşitsizlik yaratarak Anayasanın devletin temel amaç ve görevlerini düzenleyen 5. maddesi ile siyasi partiler arasında ayırım yapılmasını yasaklayan 10. maddesine ve siyasi partileri demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları sayan 68. maddesine aykırı olduğu öne sürülmüştür.

---

²²⁹ 27.06.1984 tarihli ve 3032 sayılı 22.4.1983 Tarih ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununun 61’inci Maddesine Bir Bent ve Aynı Kanuna Bir Ek Madde ile Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, Sayı: 18453 Tarih:09.07.1984

²³⁰ 09.04.1987 tarihli ve 3349 sayılı 22.4.1983 Gün ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa, 27.6.1984 Gün ve 3032 Sayılı Kanunla Eklenen Geçici 11 inci Maddesine Fıkralar Eklenmesi Hakkında Kanun Resmi Gazete, Sayı: 19439, Tarih: 22.04.1987-19439)

Ancak, Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin yeterince maddi ve nakdi olanaklara sahip olmaları gerektiği düşüncesiyle devlet yardımının ilke olarak Anayasa'ya aykırı olmadığı sonucuna varmıştır.²³¹

07.08.1988 tarih ve 3470 sayılı Kanunla, devlet yardımı konusunu düzenleyen Siyasi Partiler Kanunu'nun ek birinci maddesine birkaç fıkra eklenmiştir.

Bu düzenlemeye göre genel seçimlerde toplam geçerli oyların % 7'sinden fazlasını alan siyasi partilere de devlet yardımı yapılmasını ve bu yardımın en az devlet yardımı alan siyasi partinin ikinci fıkra gereğince almış olduğu yardım ve genel seçimlerde aldığı toplam geçerli oy esas alınarak kazandıkları oyla orantılı olarak yapılmasını hükme bağlamıştır. Ancak bu yardımın üç yüz elli milyon TL'den az olmaması gerektiğini belirtilmiştir. Belirtilen fıkralarda öngörülen yardım miktarları; bu yardımdan faydalanacak siyasi partilere, milletvekili genel seçiminin yapılacağı yıl üç katı; mahalli idareler genel seçim yılı için iki katı olarak ödenir. Her iki seçim aynı yıl içerisinde yapıldığında bu ödemenin miktarı üç katı geçemeyeceği belirtilmiştir.²³²

2820 sayılı Kanunun geçirdiği başka bir değişiklik 31.10.1990 tarih ve 3673 tarihli Kanunla yapılmıştır. Bu değişiklikte Kanuna geçici 16. madde eklenmiştir.²³³ Getirilen düzenlemeyle, 31.10.1990 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde 10 veya daha fazla milletvekili bulunup da devlet yardımı alamayan siyasi partilere, bu Kanunun yürürlüğe

---

²³¹ AYMK, Esas No: 1987/14, K.arar No: 1988/1, K.T. 05.11.1988, RG. 23.08.1988, S. 19908, s. 7-13

²³² AYMK, Esas No: 1987/14, Karar No: 1988/1, K.T. 05.11.1988, RG. 23.08.1988, S. 19908, s. 7-13.

²³³ 31.10.1990 tarihli ve 3673 sayılı 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, Sayı: 20683, Tarih: 02.11.1990

girdiği tarihten sonra yapılacak ilk genel seçimlere kadar, Siyasi Partiler Kanununun “Ek Madde 1’ de öngörülen esaslar çerçevesinde en az devlet yardımı alan siyasi partiye yapılan devlet yardımı kadar, devlet yardımı yapılmasını öngörmektedir.

3765 sayılı Kanuna eklenen 10. maddeyle²³⁴; “2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun Ek 1. maddesinde yer alan beşbinde bir oranı 1992 mali yılında, seçim yılı olmamasına rağmen, beşbinde iki olarak belirlenerek siyasi partilere yapılacak devlet yardımı iki katına çıkarılmıştır. Bu eklenen maddenin yürürlüğü ise 3790 sayılı 1992 Mali Yılı Bütçe Kanununun 60. maddesi ile 31.12.1992 tarihine kadar uzatılmıştır.

2820 sayılı Kanunda yapılan başka bir değişiklik ise, 23.03.1992 tarih ve 3789 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Buna göre Kanunun geçici 16. maddesi şu şekildedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisinde 10 veya daha fazla milletvekili bulunup da devlet yardımı alamayan ve seçimlere girme hakkını elde edecek şekilde teşkilatlanmasını tamamlamış siyasi partilere, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra, Siyasi Partiler Kanununun “Ek Madde 1’ de öngörülen esaslar dairesinde en az devlet yardımı alan siyasi partiye yapılan yardım kadar devlet yardımı yapılır. Bu partilerin 10’dan az olmakla birlikte en az 3 veya daha fazla milletvekiline sahip olmaları halinde kendilerine en az devlet yardımı alan siyasi partiye yapılan yardımın dörtte biri tutarında devlet yardımı yapılır.”

Ayrıca bu Kanun değişikliği ile Siyasi Parti Kanununun ek 1. maddesinde yapılan değişiklikle devlet yardımı için ayrılan pay Genel Bütçe Gelirleri (B) Cetveli toplamının beş binde ikisi olarak belirlenmiş

---

²³⁴ 24.12.1991 tarihli ve 3765 sayılı 1992 Mali Yılı Genel ve Katma Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarının Yapılmasına ve Devlet Gelirlerinin Tahsiline Yetki Verilmesine Dair Kanun. (R.G.: 27.12.1991- 21094).

ve yardımın sadece “ parti gereksinimleri ya da parti çalışmalarında” kullanılmasına hükmedilmiştir.

23.07.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla²³⁵ yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasanın 68. maddesine eklenen son fıkrayla, “Siyasi partilere, devlet, yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardım, alınacak üye aidatı ve bağışların esasları kanunla düzenlenir.”²³⁶ denilerek siyasi partilere devlet yardımı konusu anayasal bir dayanağa kavuşmuştur.

Siyasi Partiler Kanununda 12.08.1999 tarih ve 4445 sayılı Kanunla devlet yardımı, siyasi partilere genel seçimlerde elde edilen geçerli oy sayıları ile orantılı olarak her yıl devlet yardımı yapılması hükmünü getirmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde 10 veya daha fazla milletvekili bulunup da devlet yardımı alamayan siyasi partilere, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk genel seçimlere kadar, Siyasi Partiler Kanununun “Ek Madde 1’ de öngörülen esaslar çerçevesinde en az devlet yardımı alan siyasi partiye yapılan devlet yardımı kadar, devlet yardımı yapılmasını öngören geçici 16. maddesi 29.03.2005 tarih ve 5325 sayılı Kanunla kaldırılmıştır.

Cumhurbaşkanı tarafından yeniden görüşülmesi istemiyle, 12.04.2005 tarihinde TBMM'ye iade edilmiştir. TBMM Başkanlığı, Geri Gönderme Tezkeresini (1/1009) 15.04.2005 tarihinde esas komisyon olarak Anayasa Komisyonuna havale etmiş ve Komisyon 20.04.2005

---

²³⁵ RG. 26.07.1995, S. 22355.

²³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 19, Yasama Yılı 4, Cilt 89, Birleşim 127, (22.06.1995), s. 388., TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 19, Yasama Yılı 4, Cilt 93, Birleşim 146, (22.07.1995), s. 314.

tarihli toplantısında Kanunu ve Tezkereyi ele almıştır. Geçici 16. maddenin kaldırılması yönünde karar alınmıştır.

Cumhurbaşkanınca TBMM'ye bir kez daha görüşülmesi istemiyle iade edilen Kanun, Genel Kurul'da 29.04.2005 günü görüşülmeye başlanmıştır.²³⁷ Teklif görüşmelerinde olduğu gibi, yine Kanun aleyhinde görüşler beyan edilmiş, 16. maddenin, değiştirilerek muhafazasını öngören çok sayıda önerge verilse de, Kanun, Cumhurbaşkanının iade ettiği 5325 sayılı Kanun ile aynı içerikte ve 5341 sayı ile yeniden yasalaştırıldı.²³⁸

2820 sayılı Yasanın Geçici 16. maddesinin 07.05.2005 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 5341 sayılı Yasa ile yürürlükten kaldırılması üzerine, Geçici 16. madde ile belirtilen şartları sağlayan siyasi partilerin 2006 ve izleyen yıllarda devlet yardımı almaları olanaksız hale geldi.

Sonuç olarak, son genel seçim sonuçlarına göre TBMM'ine girmemiş ancak TBMM'de 10 ya da daha fazla temsilcisi bulunan seçimlere girecek şekilde örgütlenmesini tamamlayanlar ile seçime girme hakkını elde edecek şekilde örgütlenmiş ve TBMM'de 10'dan az ancak 3 veya daha fazla temsilcisi bulunan partilerin devlet yardımı alma olanağı kaldırılmıştır.

---

²³⁷ 29.3.2005 Tarihli ve 5325 sayılı Siyasi Partiler Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ve Cumhurbaşkanınca Bir Daha Görüşülmek Üzere Geri Gönderme Tezkeresi ve Anayasa Komisyonu Raporu (1/1009) (S. Sayısı:876).

²³⁸ 29.04.2005 tarihli ve 5341 sayılı Siyasi Partiler Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (R.G.: 07.05.2005 -25808). Görüşme metinleri için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 22, Yasama Yılı 3, Cilt 82 (29.04.2005).

Yürürlükte olan Siyasi Partiler Kanununa göre partilerin aldıkları devlet yardımları şu şekildedir:²³⁹

Yüksek Seçim Kurulunca son milletvekili genel seçimlerine katılma hakkı tanınan ve genel seçimlerde ülke genelinde, geçerli oyların % 10'unu geçen siyasi partilere²⁴⁰ yani genel barajı aşmış bulunan siyasi partilere her yıl Hazine'den ödenmek üzere o yılki genel bütçe gelirleri "(B) Cetveli" toplanmış beşbinde ikisi oranında ödenek mali yıl içine dahil edilir. Her yıl, ayrılan bu ödenek, devlet yardımı yapılacak siyasi partiler arasında, bu partilerin genel seçim sonrasında Yüksek Seçim Kurulunca ilan edilen toplam geçerli oy sayıları ile orantılı olarak bölüştürülerek ödenir. Bu dönemlerin o yılki genel bütçe kanununun yürürlüğe girmesini takip on gün içinde tamamlanması zorunludur.

Milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların % 7'sinden fazlasını alan ancak milletvekili genel seçimlerinde %10 barajını aşamayan TBMM'nde temsil edilemeyen siyasi partilere de devlet yardımı yapılmaktadır. Söz konusu yardım en az devlet yardımı alan siyasi partinin aldığı yardım ve genel seçimlerde aldığı geçerli oylarla orantılandırılarak yapılır ve bu yardım üç yüz elli milyon liradan az olamaz. Bunun için her yıl Maliye ve Gümrük Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konulur.²⁴¹

Bu yardımdan faydalanabilecek olan siyasi partiler için milletvekili genel seçiminin yapılacağı yıl üç katı, mahalli idareler genel seçim yılında da iki katı olarak ödenir.

---

²³⁹ 2820 Siyasi Partiler Kanunu

²⁴⁰ 2339 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun M. 33

²⁴¹ 2820 Siyasi Partiler Kanunu, M. 122

1982 Anayasası'nın 68 ve 69'uncu maddeleri siyasi partilerle ilgili genel esasları düzenlemiştir. 23 Temmuz 1995'te 4121 sayılı yasayla Anayasa'da gerçekleştirilen değişikliklerle, siyasi partilerin gelirleri, bağışlar, devlet yardımı ve mali denetimleri daha ayrıntılı olarak hükme bağlanmıştır. Buna göre, "siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim giderlerini ve usulleri" bu maddelerde sayılan esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir.

Bir siyasi partinin tüm gelirleri, siyasi partinin tüzel kişiliği adına elde edilmekte ve tüm gelirler parti merkez karar ve yönetim kurulunca bastırılan makbuzlar karşılığında alınmaktadır. Parti teşkilat kademeleri alınan ve kullanılan makbuzlardan dolayı parti merkez ve yönetim kuruluna karşı sorumlu olup tüm bu makbuzlar parti genel merkezinde kayıt altına alınmaktadır.²⁴²

2.2.2.5. Siyasi Partilerin Bilinmeyen veya Yanlış Bilinen Gelirleri

Usulsüzlük tartışması yaratabileceği kuşkusuyla bir kısım partiler, bazı faaliyetleri sonucunda sağladıkları gelirlerini ve kaynağını saklı tutmaktadırlar. Aslında bu tür gelirlerin kaynağı belli olup gelirlerin meblağı konusunda bilinmezlikler mevcuttur. Burada vurgulanması gereken nokta sağlanan gelirlerin tam olarak bilinmemesinden dolayı kanuna uygun olup usulsüz olmamasıdır.²⁴³

---

²⁴² 2820 Siyasi Partiler Kanunu, M. 69

²⁴³ KILINÇ, a.g.e., s. 63

Siyasi partilerin Bilinmeyen veya Yanlış Bilinen Gelirleri şöyledir.²⁴⁴

1- Siyasi partinin endüstriyel veya ticari faaliyetleri sonucunda sağlanan gelirleri:

Bir partinin bir şirkete olan katılım payı veya bir bankayla olan ilişkisinin varlığı bilinmekle beraber genellikle ilgililer tarafından açıklanmamaktadır. Özellikle yayıncılık bu konuda dikkat çekmektedir.²⁴⁵

2- Bağış ve miras yoluyla edinilen gelirler:

Bu tür gelir kaynaklarının kayıtlara geçmemesi çok mümkün değildir. Böyle durumlarda kendilerine ait dernekler kurarak buralara aktarmaktadır.

3- İktidar partilerince kullanılan örtülü ödenekler:

Bu ödeneklere bütçede, “Başbakanın hizmetindeki” başlığı altında yer verilmektedir. Başbakan, bu ödenekleri yönetmekte yetkili kişidir. Bu ödenek, güvenlik, casusluk, istihbarat hizmetleri ve özel bir takım hizmetlerde kullanılabileceği gibi Başbakan uygun gördüğü takdirde bir siyasi partiye yardım şeklinde de kullanılabilir. Mali denetimleri yapmakla görevli olan Sayıştay bu ödeneye ilişkin harcamaların ayrıntılarını öğrenememektedir.²⁴⁶

---

²⁴⁴ ATAY Ethem E., Anayasa Mahkemesince Siyasi Partilerin Kapatılması, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989, s. 9

²⁴⁵ KILINÇ, a.g.e., s. 63 -64

²⁴⁶ KILINÇ, a.g.e., s. 64

4- Siyasi partiler yabancı ülkelerden aldıkları yardımlar:

Bu tür yardımlar diğerlerine oranla en yanlış bilinen yardımlar sınıfındadır. Çünkü genellikle ima edilmiş ancak hiçbir zaman kanıtlanamamışlardır. Örneğin, Fransız sosyalist partisinin 1948 yılında Sovyetler Birliğinden parasal yardım gördüğü iddia edilmiş ama bu iddia hiç ispatlanamamıştır.²⁴⁷

2.2.2.6. Siyasi Partilerin Gelirlerinin Sağlanmasında Usul

Siyasi Partiler Kanunu 69. maddesi ile siyasi parti gelirlerinin sağlanmasında uyulması ve uygulanması gereken usuller açıklanmıştır.

Kanunun ilgili maddesinin ilk fıkrasında bir siyasi partinin tüm gelirleri o partinin tüzelkişiliği adına elde edilir denilmektedir. Siyasi parti gelirleri, gelirin kaynağı ne olursa olsun, hangi kademesinde elde edilirse edilsin, partinin tüzelkişiliği adına elde edilmiş olur. Herhangi bir parti örgütünün sağladığı gelir o örgütün kayıtlarında gösterilse de parti tüzelkişiliğine ait bir gelirdir. Parti örgütlerinde kişilerin kendi gelirlerinden yaptıkları harcamaları hesaplara geçirmediklerinde yapılan bu harcamalar partiye yapılan bağış niteliğindedir. Bu tür harcamaların partiye gelir olarak kaydedilmesi gereklidir.²⁴⁸

Kanunun ilgili maddesinde siyasi partilerin devletçe yapılan yardımlar dışındaki tüm gelirleri, parti merkez karar ve yönetim kurulunca bastırılan makbuz karşılığında alınması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Bastırılan ve parti teşkilat kademelerine gönderilen

---

²⁴⁷ KILINÇ, a.g.e., s. 64

²⁴⁸ MEHTER, a.g.e., s. 39

gelir makbuzlarının seri ve sıra numaralarına ait kayıtlar parti genel merkezinde tutulur.²⁴⁹ Bu parti teşkilatınca bastırılan makbuz ve koçan kullanılamaz, ayrıca, koçan ve makbuzların amaç dışında kullanılması, usulüne uygun kullanılmaması ve kaybedilmesi gibi yanlış kullanımlar, parti teşkilatındaki tüm kademeleri, merkez karar ve yönetim kuruluna karşı mali sorumlu kılar. Karşılığında makbuz düzenlenmeyen ancak defterlere işlenen gelirler, belgesiz olmaları nedeniyle cezai müeyyideye tabidirler.²⁵⁰

Makbuz ve dip koçanlarında yer alan gelirin türü ve miktarıyla, gelirin sağlandığı kimsenin adı, soyadı ve adresi, makbuzu düzenleyen kişinin sıfatı, adı, soyadı ve imzası, kısımlarının Kanunda öngörüldüğü biçimde tam olarak doldurulması gerekmektedir.²⁵¹

Makbuzların asıl kısımlarıyla dip koçanlarında aynı sıra numarası bulunur. Makbuzlardan biri bağış yapan diğeri partide kalmak üzere aynı numaralı iki kısımdan oluşur. Alındı koçanlarının ve makbuz dip koçanlarının, Anayasa Mahkemesinin ilk inceleme kararının ilgili partiye bildirilme tarihinden itibaren beş yıl saklanması gerekmektedir.²⁵²

2.3.4. Siyasi Partilerin Kredi ve Borç Alma ve Verme Yasağı

Siyasi partiler kredi veya borç almaları yasaklanmış olup siyasi partilerin bu maddeye uymamaları halinde bazı cezai şartlar öngörülmüştür. Ancak, siyasi partiler, gerçekleştirdikleri faaliyetler dolayısıyla bir takım mal ve hizmete ihtiyaç duyacaklardır. Bu mal ve

---

²⁴⁹ 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, M. 66

²⁵⁰ MEHTER, a.g.e., s.39

²⁵¹ 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, M. 69

²⁵² MEHTER, a.g.e.,s. 40

hizmetlerin tümünün hemen karşılanması mümkün olmadığından bunları kısım kısım satın alarak ödemeleri de yapacaklardır. Böyle bir durumda siyasi partiler ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kredi veya borç alabilirler. Ancak, Kanunun 66. maddesinin 1. ve 3. fıkralarında gösterilenlerin dışında kalan gerçek ve tüzel kişilerden kredili veya ipotek karşılığı mal satın alabilirler.

Siyasi Partiler Kanunu 72. madde ile siyasi partilerin, üyelerine ve diğer gerçek ve tüzel kişilere hiçbir şekilde borç veremeyeceğini hüküm altına almıştır.

Kanuna uymayarak kredi veya borç alınması durumunda uygulanacak yaptırım kanunun 116. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre kanuna aykırı olarak kredi veya borç alan ve veren ile bu kredi veya borcu alan veya veren parti sorumlusu hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis cezası cezalandırılacağı belirtilmiştir.

2.4. SİYASİ PARTİLERİN GİDERLERİ

Siyasi partiler, seçimlerde başarılı olmak için ulusal ve yerel düzeyde örgütlenmek, örgüt yapısını güçlü ve kararlılıkla devam ettirebilmek ve seçim kampanyalarını en iyi şekilde yürütmek zorundadırlar. Siyasi partiler, tüzük ve programları doğrultusunda amaçlarını gerçekleştirmek için bir takım faaliyetlere girişirler ve bu faaliyetleri sırasında yaptıkları tüm harcamalar parti gideridir.²⁵³ Siyasi partilerce yapılan giderlerin, partinin amaçlarına aykırı olamayacağı Kanunla hüküm altına alınmıştır.²⁵⁴

---

²⁵³ ERDEM, a.g.e., s. 65

²⁵⁴ 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu M.70

Siyasi partiler tarafından yapılan harcamalar, giderlerin niteliğine göre üçe ayrılabilir.²⁵⁵

- Teşkilat Giderleri
- Propaganda giderleri
- Siyasi eğitim giderleri

2.4.1.1. Teşkilat Giderleri

Siyasi partilerin, mevcut merkez ve merkeze bağlı teşkilatlarında çalışmalarını yürütmek, geliştirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla katlandıkları giderlerdir.²⁵⁶

Ancak, seçim harcamalarının yüksek olması dolayısıyla partiler normal dönemlerdeki parti faaliyetlerini erken seçim olma olasılığı sebebiyle olabildiğince düşük tutmaya çalışmaktadırlar.²⁵⁷

- Binalarla ilgili giderler

Kira bedelleri, aydınlatma, ısıtma giderleri, tadilat ve tamirat bu giderlerin içinde yer alır.

- Personel giderleri

Siyasi partilerin, faaliyetlerinde ve seçmenle ilişkilerin kurulmasında personele ihtiyaç duyulmaktadır. Bu personelin giderleri maaşlar, yolluklar ile geçici ücretler, kişisel hizmetler için ödenen miktarlar (kamuoyu yoklaması, reklamcılık, danışmanlık vs. yapılan

---

²⁵⁵ EREN Abdullah, Türkiye'de Siyasi Partilerin Mali Denetimi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 88

²⁵⁶ KILINÇ, a.g.e., s. 67

²⁵⁷ DÜLGER, a.g.m., s.58

harcamalar) ve sosyal güvenlik masrafları (sağlık sigortası, sosyal sigorta vs.) şeklindedir.

- Diğer giderler

Siyasi partilerin bina ve personel haricinde yaptığı giderlerin tümünü içine alır. Posta, telefon vs. giderleri, kırtasiye ve basılı kağıt giderleri ve genel merkez tarafından yapılan yardımlardır.

2.4.1.2. Propaganda Giderleri

Seçimlerin yapılması sırasında çok çeşitli giderlere katlanırlar. Siyasi partilerin seçimlerde yaptığı başlıca giderler şöyledir:

Parti adaylarına ve parti çalışmalarını yürütecek personele ayrılan giderlerdir.

Siyasi partiler, adaylarının seçmene ulaşabilmek için yapacağı çalışmalarda adayların seçim giderlerini finanse ederek yardımda bulunurlar. Siyasi partiler, seçim günü seçim sonuçlarını daha iyi takip edebilmek ve parti menfaatlerini koruyabilmek için sandık başında gözlemci bulundurabilirler ve bu gözlemcinin ulaşım, yemek vs. masrafları parti tarafından karşılanmaktadır.²⁵⁸

- Parti görüş ve düşüncelerini duyurma amaçlı yayınlar

Siyasi partiler ülke genelinde yaptıkları seçim çalışmalarında kullanılmak üzere yazılı, sesli ve görüntülü yayın organlarına reklam yayınlatabilirler. Örnek olarak, siyasi partiler, seçim zamanı promosyon ürünleri, kitap ve broşür dağıtabilir, gazete ve radyolara reklam verebilir

---

²⁵⁸ KILINÇ, a.g.e., s. 69

ve hem aday hem de parti adına çeşitli afiş, pankart ve bayrak yaptırabilirler.²⁵⁹

- Ulusal ve yerel düzeyde yapılan faaliyetler

Seçim dönemlerinde siyasi partiler yaptıkları faaliyetlerin en önemlileri mitingler, açılışlar, danışma toplantıları, tanışma ve aday tanıtım toplantılarıdır.²⁶⁰

2.4.1.3. Siyasi Eğitim Giderleri

Parti üyelerini bilgilendirmek ve parti politikasına uygun yeni fikirlere ortaya çıkararak katkı sağlamak için seçim dönemleri dışında danışma toplantıları, konferanslar ve seminerler verilmektedir. Bu eğitim çalışmalarının masrafları parti giderlerine yansımaktadır.²⁶¹

2.4.2. Siyasi Partilerin Giderlerinin Yapılmasındaki Usul ve Esaslar

Siyasi partilerin giderleri konusunda uyması gereken kurallar, Siyasi Partiler Kanununun 70. maddesinde düzenlenmiştir.

Maddenin ilk fıkrasında, siyasi partilerin harcamalarının amaçlarına aykırı olamayacağı belirtilmiştir. İkinci fıkrasında ise, siyasi partilerin giderleri, gelirlerin elde edilmesinde olduğu gibi örgütün hangi kademesinde olursa olsun partinin tüzel kişiliği adına yapılması gerektiği belirtilmektedir.

---

²⁵⁹ OKAN Pınar, Siyasetin Finansmanı ve Siyasi Partilerde Finansal Raporlama, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 8

²⁶⁰ KILINÇ, a.g.e., s. 71

²⁶¹ KILINÇ, a.g.e., s.71

Bazı istisnalar dışında, siyasi partiler yapacakları tüm harcamaları belgelendirmesi ve yetkili organ ve merciin kararına dayandırılması yükümlülüğü taşırlar.

Devlet tarafından yapılan harcamalar için kullanılması gereken belgeler bir yönetmelikle düzenlenmiş ve gerekli başka belgelerin belirlenmesi konusunda Maliye Bakanlığı yetkili kılınmıştır. Diğer kamu kurum ve kuruluşlarında kendilerine özgü belgeleri bulunmaktadır. Özel kişilerin mali işlerinde ve harcamaları karşılığında kullanılacak belgenin türleri ise Vergi Usul Kanununda gösterilmiş olup düzenlemesi gerekli görülen belgelerin belirlenmesine yine Maliye Bakanlığı yetkilidir.²⁶²

Siyasi Partiler Kanununda parti giderleri için kullanılacak belgelere ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Siyasi partiler için önemli olan bir harcama yapıldığında bu harcamayı belirleyici ve geçerli belgelere dayandırarak kayıtlara geçirmektir.

Anayasa Mahkemesi, harcamaların belgelendirilmesine dair vermiş olduğu kararla, belgeye dayandırılmayan harcamaların belgesiz harcama olacağını ve Kanunun 75. maddesine dayanarak hazineye gelir olarak kaydedileceğini belirtmiştir.²⁶³

Kanuna göre; ayrıca, bütün harcamaların yetkili organ veya merciin kararına dayanması şarttır. “Örneğin genel merkez harcamaları

---

²⁶² MEHTER, a.g.e., s. 50

²⁶³ AMK; SPMD, E. 1999/16, K. 2008/76, Kt. 29.04.2008; AMK,;SPMD, E. 2000/10, K. 2008/78, Kt. 26.04.2008

için merkez karar ve yönetim kurulunun; il harcamaları için il yönetim kurulunun karar alması zorunludur.”²⁶⁴

Parti harcamalarının ilgili organ veya merci kararının ne zaman alınacağı Kanunla açıklanmamıştır. Parti harcamalarıyla ilgili olarak, harcamaların ne zaman ve hangi durumda onaylanacağı konusunda parti tüzüğünde veya yönetmeliğindeki karara bakılır. Eğer konuyla ilgili bir karar verilmemişse yetkili organ veya merci onama işlemini ne zaman ve hangi durumlarda yapılacağını ara dönemlerde kararlarla belirler. Eğer böyle bir kural belirlenmemişse, tüm harcamaların genel toplamı belirlenerek yılsonunda bir karar alınmak zorundadır.²⁶⁵

2820 sayılı Kanun ilk halinde, beş milyon liraya kadar harcamaların makbuz veya fatura gibi belgelerle belgelemesi zorunlu olmadığı belirtilmektedir. Ancak, bütün harcamaların yetkili organ veya merciin kararına dayanması şarttır. Yine, yetkili organca onaylanan bütçede öngörülmüş bulunmak kaydıyla beş milyon lirayı aşmayan harcamalar ile genel tarifeye bağlı giderler için ayrıca karar alınmasına gerek olmadığı Kanunun ilgili maddesinde belirtilmiştir.

1999 yılında eklenen Ek 6. maddeye istinaden giderlerin belgelendirilmesi konusundaki üst sınır Vergi Usul Kanununca her yıl belirlenen yeniden değerlendirme artış oranında artırılacağı hükme bağlanmıştır. Kanunla, yetkili organ tarafından onaylanan bütçede öngörülmüş bulunmak kaydıyla 2010 yılı için belirlenen üst sınır olan 60,52TL'yi aşmayan harcamalar ile genel tarifeye bağlı giderler için karar alınmasına gerek görülmemektedir.

---

²⁶⁴ MEHTER, a.g.e., s. 51

²⁶⁵ MEHTER, a.g.e., s. 51

Giderlere ait belgeleri saklama süresi, özel kanunlarda gösterilen daha uzun süreye ilişkin hükümler saklı kalmak üzere, kesin hesabın Anayasa Mahkemesinin ilk inceleme kararının ilgili partiye bildirilme tarihinden itibaren beş yıldır. Parti teşkilatı bağlı bulunduğu üst kademeye, gelir ve giderleri hakkında parti tüzüğünde gösterilen sürede hesap vermekle yükümlüdür. Bu süre altı aydan fazla olamaz.²⁶⁶

2.4.3. Siyasi Partilerde Mali Sorumluluk

Siyasi Partiler Kanununun 71. maddesiyle siyasi partilerin yapacakları giderleri, sözleşmelerin ve girişilecek yükümlülüklerin kimler tarafından yapılacağı ve ortaya çıkacak mali sorumluluğun kimlere ait olacağı düzenlenmiştir.

Bu maddeye göre, parti genel merkezinde parti tüzelkişiliği adına yapılacak harcamalar, sözleşmeler veya yerine getirilecek yükümlülükler, yetkili kılınan kişi, parti genel saymanı, başkanvekili vs. tarafından yerine getirilebileceği gibi bir kurul tarafından da gerçekleştirilebilir..²⁶⁷

---

²⁶⁶ 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu M. 70

²⁶⁷ MEHTER, a.g.e., s. 53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN MALİ DENETİMİ

3.1.DENETİMİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

“Denetim, ekonomik faaliyet ve olaylarla ilgili olarak gerçekleşmiş sonuçları, önceden belirlenmiş amaçlar, kriterler ve standartlara göre tarafsız olarak analiz etmek ve ölçmek suretiyle kanıtlara dayanarak değerlendirmek, gelecekteki hataların önlenmesine yardımcı olmak, kişi ve kuruluşların gelişmesine, mali yönetim ve kontrol sistemlerinin geçerli, güvenilir ve tutarlı hale gelmesine, verimlilik ve tutumluluk ve etkinliğin iyileştirilmesine rehberlik etmek ve elde edilen sonuç ve bulguları ilgililere duyurmak için uygulanan sistemli, planlı ve programlı bir süreçtir.”²⁶⁸

Denetim işlevinin bir takım özellikleri bulunmaktadır.²⁶⁹

- Denetim, işlem, hesap ve olayın her aşamasında yapılabilir.
- Denetim işinin çeşitli amaçları vardır. Kanunda belirtilen hükümlerin kanuna uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak, bilgi sağlamak, eğitmek ve yapılan hizmetleri etkin ve verimli hale getirmek gibi amaçlarla yapılabilir.
- Yapılan işin veya hizmetin tümünü kapsayabileceği gibi sadece belli bir bölümünü de kapsayabilir.
- Denetim, belli bir durum karşısında yapılabileceği gibi belli aralıklarla belli dönemlerde de yapılabilir.
- Birkaç aşamadan oluşabilir: ilk aşama, hazırlık, ön denetim ve esas denetimdir.
- Yaptırımlı veya yaptırımsız olarak iki şekilde sonuçlanabilir.

²⁶⁸ Sekizinci Beş Yıllık, Kalkınma Planı Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s. 97, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kamumali/oik535.pdf>

²⁶⁹ MEHTER Hamdi, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 68

- Eğitim, mali, hukuki veya teknik konulu denetim yapılabilir.
- Denetim yapılırken verilerin ve bulguların kullanılarak değerlendirilmesinde birçok yöntem kullanılabilir.
- Denetim, doğrudan yargısal bir karar gerektirir ancak sonuç alınabilmesi için idari bir karar gerekmemektedir.

Mali denetim, Anayasa Mahkemesince, siyasi partilerin tamamlanan hizmetlerinin ardından Anayasa ve Kanuna uygunluk gözetilerek, belli aralıklarla belli dönemlerde hukuki ve mali açıdan, hizmet alanının tümünde belgelere dayalı olarak yürütülen ve uygunsuzlukla sonuçlanan durumlarda mali yaptırımını bulunan bir yargı hizmetidir.²⁷⁰

3.2. DENETİM ÖNCESİ İŞLEMLER

3.2.1. Kesinhesapların Hazırlanması

Kesinhesap, parti örgütlerince ve genel merkezlerince oluşturulup denetim için Anayasa Mahkemesine verilen ve ait olduğu yılı kapsayan hesap sonuçlarını içeren çizelgelerdir.²⁷¹

Siyasi Partiler Kanununun 73. maddesine göre; siyasi partiler, parti merkezi ve bağlı ilçeleri de kapsamak üzere iller teşkilatı, her bütçe yılını izleyen Nisan ayı sonuna kadar, bir önceki yıla ait uygulama sonuçlarını gösteren kesinhesaplarını hazırlamak zorundadırlar.

Bu maddeye göre kesinhesabı hazırlayan iki teşkilata ait iki kesinhesap mevcuttur. İl örgütlerince hazırlanan il kesinhesapları, o ilin

---

²⁷⁰ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e.,s. 69

²⁷¹ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri,a.g.e., s. 9

ve bağılı ilçelerinin, bir önceki yıl hesaplarının uygulama sonuçlarını içeren çizelgelerdir. Partilerin genel merkezleri de il parti merkezleri gibi, bir önceki yılın hesap sonuçlarını içeren çizelgeleri oluştururlar.

İlçelerin kesinhesabı hazırlamaları konusunda yasal bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, ilçelerin hazırlayacakları kesinhesap çizelgeleri, illerin hazırlamaları gereken kesinhesapların gönderilme sürecini aksatmayacak şekilde, il teşkilatlarına gönderilir. Partiler konuyla ilgili olarak parti tüzük ve yönetmeliklerince gerekli düzenlemeleri yapabilirler.²⁷²

İllerin ve genel merkezlerin hazırlayacakları kesinhesap çizelgeleri, biri gelir diğeri gider olmak üzere iki kısımdan oluşur.

Çizelgenin gelirler kısmında, hesabı çıkarılan tüm gelir unsurları tek tek birer satır halinde alt alta yazılır. Kalemlerin yılsonu toplamları karşılıklarına yazılarak genel toplamları alınır. Mevcut toplamın altına önceki yıldan devreden kasa ve banka hesap tutarı yazılarak toplamları alınır. Örgüt tarafından satın alınan mal ve hizmetlerin ve henüz ödenmemiş borçlar da yazılarak yeniden toplamları alınır. Gider kısmında da gelir unsurları gibi tüm gider unsurları alt alta yazılarak karşılıklarına yıllık toplamları yazılır ve genel toplam alınır. Bu toplamın altına, varsa; verilen ve henüz mahsubu yapılmamış veya geri alınmamış avans gibi ödemeler ve gelecek yıla devreden nakit mevcudu yazılır ve toplamları alınır. Sonuç olarak çıkan toplam, ilgili ilin veya genel merkezin bir yıllık giderler genel hesabını, yani kesinhesabın giderler kısmını oluşturur. Gelir ve giderler toplamının birbirine eşit olması gerekir.

---

²⁷² KILINÇ ,a.g.e., s. 82

3.2.2. Birleşik Kesinhesapların Hazırlanması

Birleşik Kesinhesapların hazırlanması konusu SPK' nın 73. maddesinde düzenlenmiştir.

Siyasi partilere ait olan ve ilçelerin de kesinhesaplarını içeren iller teşkilatınca hazırlanarak gönderilen kesinhesaplar ile merkez teşkilatına ait olan kesinhesapların merkez karar ve yönetim kurulunca incelenerek karara bağlanması ve birleştirilmesi ile birleşik kesinhesaplar ortaya çıkmaktadır.

Birleşik Kesinhesapların ne zamana kadar karara bağlanması konusunda kanunda belirli bir süre öngörülmemiş, 74. maddeyle Haziran sonuna kadar Anayasa Mahkemesine birleşik kesinhesapların verilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Bu nedenle birleşik kesinhesapların Haziran ayı sonuna kadar karara bağlanması gerekmektedir.

3.2.3. Birleşik Hesapların Anayasa Mahkemesine Gönderilmesi

Parti merkez ve karar yönetim kurulunca hazırlanan birleşik kesinhesabın Anayasa Mahkemesine gönderilmesi SPK' nın 74. maddesi ile düzenlenerek hüküm altına alınmıştır.

Siyasi partilerin birleşik kesinhesaplarını Anayasa Mahkemesine gönderirken uymaları gereken bir takım kurallar mevcuttur.

İlk olarak, partilerin tüzelkişiliğinin en üst düzey yasal temsilcileri olmaları sebebiyle parti hesabını, Anayasa Mahkemesine siyasi partinin genel başkanı verir. Geçerli bir mazereti bulunması durumunda parti hesabını, genel başkan yerine hesabı başkanvekilinin veya parti genel sekreterinin tarafından verilmesi mümkündür.²⁷³

İkinci olarak, bir takvim yılının hesabı, bir sonraki yılın Haziran ayı sonuna kadar verilecektir. Hesabın Haziran ayına kadar verilmemesi durumunda Anayasa Mahkemesinin vereceği karara göre işlem yapılmaktadır.²⁷⁴

Son olarak, parti genel başkanlarının Anayasa Mahkemesine gönderecekleri hesap dört belgeden oluşmaktadır.

- İlçeleri de kapsayan iller kesinhesapları
- Genel merkez kesinhesabı
- Birleşik kesinhesap
- Parti yetkili organları tarafından hesapların birleştirilmesine ve kabulüne ilişkin karardır.²⁷⁵

3.2.4. Hesabın Verilmemesi ve Sonuçları

Siyasi partilerin birleşik kesinhesaplarının Anayasa Mahkemesine verilmemesi durumu iki şekilde açıklanabilir.

---

²⁷³ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s.65

²⁷⁴ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s.65

²⁷⁵ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s.66

Birleşik kesinhesaplar, siyasi partiler tarafından Anayasa Mahkemesine hiç verilmeyebilir ya da söz konusu belgeler Anayasa Mahkemesine eksik olarak verilebilir.

Anayasa Mahkemesi, belgelerin eksik verilmesi durumunda ilk incelemeyle tespit etmiş olduğu eksikliklerin giderilmesini ister. Eğer siyasi parti, eksiklikleri gideremez ise Anayasa Mahkemesi partinin kesinhesaplarını vermediğini kabul etmektedir.

Parti hesabının verilememesinin veya verilmemiş olmasının sonucunda siyasi partilere ihtar verilmesi, devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması ve ayrıca siyasi parti sorumlularının para ve hapis cezası ile cezalandırılması söz konusudur.²⁷⁶

3.2.5. Partiye ihtar verilmesi

Siyasi partilere ihtar verilmesinin koşulları ve ihtardan sonra yapılması gereken işlerle ilgili olarak 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 104. maddesinde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının re'sen başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesince bu Kanununun 101. maddesi dışında kalan emredici hükümleriyle diğer kanunların emredici hükümlerine aykırılık görülmesi durumunda, siyasi partilere ihtar verileceği belirtilmiştir.

İlgili siyasi partinin genel başkanlığına yazı ile bildirilir. Söz konusu yazının tebliğ tarihinden itibaren altı ay içinde aykırılık giderilmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasi partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa

---

²⁷⁶ 4778 Nolu Kanun, Resmi Gazete, 11.01.2003 s. 24990, Md.13

Mahkemesine re'sen dava açabilir.²⁷⁷ Cumhuriyet Başsavcılığı, Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunmadıkça, Anayasa Mahkemesi kendiliğinden hesabını veremeyen siyasi partiye ihtarında bulunması mümkün değildir.²⁷⁸

Anayasa Mahkemesince siyasi partiler hakkında ihtar kararı verilmesinin amacı ve anlamı, zamanında veya parti yönetimince verilmeyen hesabın verilmesini sağlamaktır.²⁷⁹

İhtar yapılması durumunda iki sonuç doğar. İlk ve temel olanı, hesabın alınarak denetimin yürütülmesidir. İkincisi ise, yine hesabını veremeyen partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesine re'sen dava açabilir.

Partiye verilen ihtar kararının süresi partinin bir yıllık hesabıyla sınırlıdır. Hesabı alınamayan her yıl için ayrı ayrı ihtar verilir.²⁸⁰

3.3. SİYASİ PARTİLERİN DENETİMİNİN GEREKLİLİĞİ

Siyasi partilerin gelir kaynakları ve harcama konuları ile partilerin masraf denetimleri konusu birbirinden ayrı düşünülemeyecek konulardır.

Siyasi partilerin denetlenmelerinin başlıca iki amacı vardır.²⁸¹ Faaliyetlerini sürdürmek için çeşitli gelir kaynaklarına ihtiyaç duyan siyasi partilerin paraca güçlü kişi ve kuruluşların baskısı ve etkisi altında

---

²⁷⁷ 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, Md. 104

²⁷⁸ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 88

²⁷⁹ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 85

²⁸⁰ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 86

²⁸¹ BERBER, a.g.e., s. 62–63

kalarak partilere egemen olmalarını engellemek ve siyasi partilerin üstlerine düşen görevleri bağımsız olarak yerine getirmelerini sağlamaktır. İkinci olarak ise kamuoyunun bilgilendirilmesidir.²⁸²

Siyasi partilerin denetlenmesi için birçok neden bulunmaktadır. Siyasi partilerin denetlenmesi beş nedene dayandırılabilir. Bunlar; hukuki, demokratik, mali, toplumsal ve partisel nedenlerdir.²⁸³

Hukuki neden olarak, Anayasa ve kanunların siyasi partilerin düzenlenmesini hüküm altına almış olması gösterilebilir.

Hukuk devleti olmanın gereği demokratik olma, diğer nedendir. Mehtere göre, “siyasi partilerin neden denetlenmesinin gerektiğinin cevabı demokrasi kavramı ile anlaşılabilir. Çünkü demokrasi açıklık rejimidir. Demokrasilerde açıklık ilkesiyle, yalnız kanunların uygulanması değil, kamuoyuna açıklama yapılması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi ifade edilir.” Demokratik hukuk devleti olma gereğince, siyasi partiler, iktidar yarışında yasal şartlar çerçevesinde yerine getirmekle görevlendirildikleri işlevleri, tüm yönleriyle sahip oldukları programları, politikaları ve bunları gerçekleştirmek için yürüttükleri faaliyetleri, bu faaliyetleri yürütmek için kullanılan her türlü aracı, finansman kaynaklarını vs. açıkça kamuoyuna anlatmak ve şeffaf olmak durumundadır.²⁸⁴ Bu da siyasi partilerin denetlenmesinden geçmektedir.

---

²⁸² SUSMUŞ Türker, Bir Kamuoyu Eğilim Araştırması Çerçevesinde Türkiye'deki Siyasi Partilerin Denetim ve Saydamlık Açısından Muhasebe Sisteminin Değerlendirilmesi, Mali Çözüm Dergisi, Sayı 60, 2002,s. giriş

²⁸³ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 6

²⁸⁴ MEHTER Hamdi, Siyasi Partilerin Mali Denetimi, Anayasa Yargısı Dergisi C. 8, 1991 s. 442

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg8/hmehter.pdf

Erişim

Tarihi: (11.05.2010)

Saydamlık, devletin yürüttüğü faaliyetlerin daha gözlemlenebilir olmasını sağlamakta bu da devleti topluma karşı daha mesul ve hesap verme sorumluluğu taşıır hale getirmektedir.²⁸⁵

Toplumsal tatmin, denetlemenin diğer nedenidir. Siyasi partilere üye olanlar, politikayla uğraşanlar ve kısaca toplumdaki tüm bireyler siyasi partilerin faaliyetlerini, hukuk ve mali olarak ne durumda olduklarını bilmek isterler.²⁸⁶ Siyasi partilerin kaynaklarının ve harcamalarının yasal şartlar çerçevesinde yapılarak kamuoyuna açıklanması hem toplumsal güven ortamının yaratılması açısından hem de siyasal katılımın artması açısından önemlidir.²⁸⁷

Siyasi partilerin denetlenmesinde bir diğer neden ise mali nedendir. Siyasi partilere, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla kanunla yasaklanmış olan kişi ve kuruluşlar dışında belirtilen gerçek ve tüzel kişilerden aynı veya nakdi bağışlar, yine kanunla belirlenen kişilerden aidatlar toplanıp devletçe yardımlar yapılır. Tüm bu gelirlerin nereye ve nasıl harcandığının bilinmesinin gerekliliği denetimi zorunlu kılmaktadır.²⁸⁸

Siyasi partilerin denetlenmesinde son neden olarak partisel nedenler gösterilebilir. Bu nedenler, partilerin yapmış oldukları harcamaları azaltma yoluna gitmeyi ve siyasal yozlaşmaya engel olmayı amaçlamaktadır. Siyasi partilerin harcamalarının en çok olduğu seçim zamanlarında yapılan bu masrafların sonucu her zaman iktidarı

---

²⁸⁵ ATİYAS İzak, SAYIN Şerif, Devlet Reformu (Kamu Maliyesinde Saydamlık), TESEV Yayınları 20, İstanbul, 2000, s. 19

²⁸⁶ KILINÇ, a.g.e., s. 6

²⁸⁷ YÜCE, a.g.m., s. 24

²⁸⁸ MEHTER Hamdi, Siyasi Partilerin Mali Denetimi, Anayasa Yargısı Dergisi C. 8, 1991, s. 446

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg8/hmehter.pdf, (11.05.2010)

garantilememektedir. Bu durum sadece sınırlı kaynakların israfına yol açmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi amacıyla bazı demokratik ülkeler seçim dönemlerinde, harcamalara sınır koyabilmektedir. Kanun dışında hareket edenler siyasette yozlaşmaya yol açmaktadır. Denetimler sonucu tüm bu yozlaşma ve israflar önlenebilmektedir.²⁸⁹

Siyasi partilerin denetleme görevi Siyasi Partiler Kanunuyla Anayasa Mahkemesine bırakılmıştır. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununa göre siyasi partilerin kurulmalarından kapatılmalarına kadar yaptıkları tüm faaliyetler, giriştikleri tüm mali işlemler konusunda Anayasa Mahkemesince denetlenirler.

Siyasi partilere veya adaylara yapılan aynı yardımların gizli tutulması dolayısıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan denetim yeterince saydam olamamaktadır.

3.4. DENETİMİN HUKUKİ DAYANAKLARI

Siyasi partilerin denetimi için 1924 Anayasasında hiçbir hüküm bulunmazken 1961 Anayasasının 57. maddesinin ilk ve ikinci fıkrasına göre Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin hangi hal ve durumlarda nasıl denetleneceği belirtilmiştir.²⁹⁰ 648 sayılı Kanunun 79. maddesiyle ise partilerin bütçelerinin ve kesinhesapların nasıl hazırlanacağını belirlenmesi işi siyasi partilerin tüzüklerine verilmiştir.

648 sayılı Siyasi Partiler Kanununa göre; Anayasa Mahkemesinin mali denetim süreci siyasi partilerin her yılın Nisan

---

²⁸⁹ AKYOL Özgün, Türkiye’de Siyasi Partilerdeki Mevcut Muhasebe Sisteminin İncelenmesi ve Denetimi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s. 114

²⁹⁰ 20.03.1973 tarihli ve 14482 sayılı Resmi Gazete.

ayında bir önceki takvim yılına ilişkin kesin hesapları Cumhuriyet Başsavcılığı ve Anayasa Mahkemesi Başkanlığına sunmasıyla başlar. Sunulan bilgiler doğrultusunda Cumhuriyet Başsavcılığınca yapılan ilk incelemede gelirlerin usulüne uygunluğu araştırılır. Cumhuriyet Başsavcılığı, Anayasa Mahkemesi tarafından usulüne uygun olmayan gelirlerin ve giderlerin incelenerek sonuca göre işlem yapmasını ister. Anayasa Mahkemesi incelemesini belgeler üzerinden yapar. İnceleme sonucuna göre uygunsuzluk halinde yasadışı gelir veya giderler hazineye irad kaydedilebilir.²⁹¹

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununa göre ise; siyasi partilerin, bağlı ilçe örgütleri de dahil olmak üzere takvim yılından önceki Ekim ayı sonuna kadar yıllık tahmini bütçelerini hazırlayıp genel merkezin onayına sunmaları ve her bütçe yılını izleyen Nisan ayı sonuna kadar iller örgütü ve genel merkez kesinhesaplarını bilanço esasına göre hazırlayarak bir kopyasını aynı yıl Haziran ayı sonuna kadar denetim için Anayasa Mahkemesine vermeleri zorunludur.²⁹² Ayrıca, kesinhesapların ve bütçenin Cumhuriyet Başsavcılığına bilgi verme amacıyla gönderilmesi öngörülmüştür. Bu belgelere ek olarak ilgili siyasi partinin aynı hesap döneminde edindiği taşınmaz ve değeri yüz milyon lirayı aşan taşınır malların, menkul kıymetlerin ve her türlü hakların değerleri, edinim şekilleri ve tarihleriyle birlikte söz konusu listeye eklenmesi gerekmektedir.²⁹³

---

²⁹¹ Resmi Gazete, 16.07.1965 tarih ve 12050 sayılı ve Resmi Gazete, 20.03.1973 tarih ve 14482, M. 80-81-82.

²⁹² 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, M. 73 - 74

²⁹³ 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, M. 73 - 74

3.5. MALİ DENETİM VE AŞAMALARI

Anayasa Mahkemesince yapılan siyasi partilerin mali denetimi iki aşamadan oluşmaktadır.

- İlk İnceleme
- Esasın İncelenmesi

Parti hesaplarının ilk incelemesi yapılmadan esastan incelemeye geçilemez. Çünkü hem mevzuat hem de işlemlerin tekniği yönünden birbirleriyle bağlantılıdır. Esastan incelenecek olan hesap, ilk incelemeden geçmiş olması ve ilk incelemeye dönmeyi gerektirecek bir durum olmaması şartıyla, Mahkeme'ye verilir.²⁹⁴

3.5.1. Hesapların İlk İncelenmesi

İlk inceleme, siyasi partiler tarafından Anayasa Mahkemesine verilen belgelerin Kanuna uygun olarak düzenlenip düzenlemediğinin yani belgelerin usule uygunluğunun araştırılmasıdır.

İlk incelemeye ilişkin olarak uygulanacak esaslar Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 16. maddesinde düzenlenmiştir.²⁹⁵ Siyasi parti genel başkanlarının Anayasa Mahkemesine verdikleri, merkez karar ve yönetim kurullarınca incelenerek karara bağlanmış ve birleştirilmiş bulunan bir yıllık kesinhesap ile parti merkez ve bağlı ilçeleri de kapsayan iller teşkilatı kesinhesaplarının onaylı örnekleri Anayasa

---

²⁹⁴ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 67.

²⁹⁵ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, Resmi Gazete, 03.12.1986 tarihli, 19300 sayılı

Mahkemesi Başkanlığınca görevlendirilecek raportörler tarafından incelenir.²⁹⁶

Raportörler incelenmek üzere gelen kesinhesapların Siyasi Partiler Kanununun 73. ve 74. maddelerine uygunluk açısından, kesinhesap çizelgelerinde sonuca etkili maddi hata yönünden ve tutarsızlık olup olmadığı konusunda araştırma yaparlar. Gerekli hallerde siyasi partilerin her kademesindeki yetkililerinden, konular hakkında direkt olarak bilgi edinirler. İstenilen bilgilerle dayanağını oluşturan evrak ve belgelerin geciktirilmeksizin verilmesi zorunludur. Görevli raportörler, siyasi partilerin örgütlendiği bütün illerin kesinhesaplarını gönderip göndermediklerini saptayabilmek için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca tutulan siyasi parti sicil dosyalarından da yararlanırlar. Raportörler, incelemiş oldukları konularla ilgili olarak düzenleyecekleri raporlarını en geç iki ay içinde Anayasa Mahkemesi Başkanlığına sunarlar. Kesinhesaplarda eksiklik, hata ve tutarsızlık bulunmadığının anlaşılması veya bunların usulünce giderilmesi halinde işin esasının incelenmesine karar verilir. Bu karar ilgili partiye bildirilir.²⁹⁷

Herhangi bir eksiklik, hata ve tutarsızlık olması durumunda bunları ortaya koyarak nasıl giderileceğini belirtirler. Hazırlanan raporları görüşmek üzere toplantılar düzenlenir ve raportörler ilk inceleme toplantılarında hazır bulunarak gerekli açıklamaları yaparlar. Anayasa Mahkemesince, eksikliklerin tamamlanması, hata ve tutarsızlıkların düzeltilmesi için ilgili siyasi partiye üç ayı geçmeyecek şekilde uygun bir süre verilir.

---

²⁹⁶ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, Resmi Gazete, 03.12.1986 tarihli, 19300 sayılı Md.16, F.1

²⁹⁷ S.O.11.1983, 2949 Nolu Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, Resmi Gazete, 03.12.1986 – 19300 M. 16. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/5128.html> (15.05.2010)

Bu kararın bir örneği de, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına²⁹⁸ bildirilerek, savcılığın bu durumdan haberdar olması sağlanarak ilgili siyasi partinin eksikliklerini tanınan süre içinde tamamlaması beklenir. Siyasi parti söz konusu eksikliği gideremezse mahkeme yeniden bir karar verir. Bu kararda da partiye yeniden ek bir süre verilebilir.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca ikinci kez tebliğ yapılır. Bu tebliğde bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmezse Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı²⁹⁹ o siyasi partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesine re' sen dava açabilir. Siyasi parti, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının bu istemlerine karşı Anayasa Mahkemesine itiraz edebilir.³⁰⁰

Bu kararın içeriğinin hangi yönde olacağı, hesaptaki eksikliğin ve tutarsızlığın özelliğine ve incelemenin kaçınıcı kez yapıldığına bağlı olarak mahkemece takdir edilir.³⁰¹ Bildirilen süre içinde cevap verilmediği ve istek yerine getirilmediği takdirde ilgili siyasi parti sorumluları Siyasi Partiler Kanununun 111. maddesine göre ve parti tüzel kişiliği ise Kanununun 102. maddesine göre cezai müeyyideyle karşı karşıya kalırlar.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen iddianamenin, siyasi partiye tebliğinden itibaren otuz gün içinde ilgili

---

²⁹⁸ "Cumhuriyet Başsavcılığı" ibaresi, 26/3/2002 tarih ve 4748 sayılı Kanununun 4 üncü maddesiyle "Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı" olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

²⁹⁹ Siyasi Partiler Kanununun 102'nci maddesinin ikinci fıkrasında geçen "Cumhuriyet Başsavcılığı" ibareleri, "Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı" olarak değiştirilmiştir.

³⁰⁰ 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, M. 102.

³⁰¹ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 71,

siyasi parti tarafından sorumlularının³⁰² işten el çektilmesi ve parti üyesi veya üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmaları halinde, devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için açılan dava düşer.

Siyasi parti tarafından söz konusu parti sorumlularının işten el çektilmesi ve parti üyesi veya üyelerinin partiden kesin olarak çıkarılmamaları halinde Anayasa Mahkemesi, dosya üzerinde inceleme yaparak, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının ve siyasi parti temsilcilerinin sözlü açıklamalarını, gerekli gördüğü hallerde diğer ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları da dinlemek suretiyle açılmış bulunan davayı karara bağlar.³⁰³

3.5.2. Hesapların Esastan İncelenmesi

Anayasa Mahkemesinin yapacağı esastan inceleme işi, bir siyasi partinin gelir ve giderleri ile mal edinimlerinin, kesin hesapların dayanağı olan defter ve belge kayıtları ile incelenerek bunların doğru ve kanuna uygunluğunun tespiti şeklinde olmaktadır.

Siyasi Partiler Kanununun 75. maddesinde ve Anayasa Mahkemesi İktüzüğünün 17. maddesinde esastan inceleme konusu incelenmiştir. Siyasi Partiler Kanununa uygunluk incelemesi işi, gelirlerin Kanunun 61–69. maddelerinde yazılı kaynaklardan elde edilip edilmediğini, giderlerin ise Kanunun 70–72. maddelerine uygun olarak yapılıp yapılmadığını tespit edilmesine yöneliktir. İktüzüğün ilgili maddesinde ise esastan denetimin fiili ve nihai durumu düzenlenmiştir.

---

³⁰² Parti Organı, Mercii veya Kurul.

³⁰³ 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, M. 104, 3. fıkra

Anayasa Mahkemesinin evrak ve belge üzerinden yaptığı³⁰⁴ denetim, Sayıştay denetçileri veya Maliye Bakanlığının uzman elemanlarının³⁰⁵ hazırladığı raporlar üzerinden yapabileceği gibi, siyasi partilerin genel merkezlerinde ve mahalli teşkilatlarında doğrudan doğruya veya kendi üyeleri arasından görevlendireceği, yerine geçebilecek bir üye veya mahallin en kıdemli adli veya idari yargı hakimi başkanlığında yaptıracağı inceleme ve araştırmalar üzerinden de yapabilir. Bu amaçla yeminli bilirkişi de görevlendirebilir.

Anayasa Mahkemesi, siyasi parti hesabını esastan inceletip denetlerken, kesinhesaplarda kayıtlı gelir, gider, borç, alacak, taşınmaz, nakit gibi hesap ve mevcutlara ait her türlü belgeyi isteyebileceği gibi ayrıca, Mahkeme, parti genel başkanlarının, temsilcilerinin yazılı görüşlerini, sorumlu saymanların ve ilgililerin sözlü açıklamalarını alabilir.³⁰⁶ Ayrıca, görevli raportörler, mahallinde inceleme yapılmasını uygun buluyorsa konuyla ilgili isteklerini bir yazıyla Başkanlığa bildirirler.

Hesap ve belgeler, doğruluk ve kanuna uygunluk ölçüleriyle incelenmekte ve karara bağlanmaktadır.

Gelir ve gider belgeleriyle defter kayıtları ve bu kayıtlara dayanılarak çıkarılan ilçe, il ve genel merkez hesap kayıtları kısaca tüm mali işlem süreci boyunca oluşturulan defter, belge ve kayıtlar hesapların dayanaklarını oluşturur. Söz konusu defter ve belgelerin doğru tutulup tutulmadığı araştırılır. Örneğin, defterler onaylı, hesap kayıtlarının muhasebe tekniklerine uygun ve doğru, kayıtların dayanağı

---

³⁰⁴ Resmi Gazete, 12.08.2010 tarih ve 4445 sayı, M. 11

³⁰⁵ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 72

³⁰⁶ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 73

olan belgelerin içerikleri, nitelikleri, tutarları ise defterlerdeki kayıtlara uygun olmak zorundadır.³⁰⁷

Yine, raportörler tarafından parti hesapları incelenerek, siyasi partinin yıllık bilançoları, gerekli görülen parti defterleri ile diğer tüm belgeleri üzerinde araştırma yapılarak gelir ve giderlerin elde edilmişinin ve elden çıkarılışının kanuna uygunluğuna bakılır.

Raportörler, esasa ilişkin incelemelerinin sonuçlarını, kendi düşüncelerini de içeren bir raporla Başkanlığa sunarlar. Bu raporların, esasın incelenmesine karar verildiği tarihten itibaren bir ay, acele işlerde Başkanlıkça belirlenen süre içinde hazırlanması zorunludur. Bu süre içinde esasa ilişkin raporları zamanında hazırlayamayan raportörler, gecikmenin nedenlerini ve inceleme için isteyecekleri süreyi yazılı olarak Başkanlığa bildirirler ve gerekiyorsa bu süre Başkanlıkça yeteri kadar uzatılabilir. Ayrıca, raportörler işin esasının görüşülmesi sırasında mahkemede hazır bulunarak gerekli açıklamaları yaparlar.

Anayasa Mahkemesinin mali denetime ilişkin kararlarının bir örneği ilgili siyasi partinin genel başkanlığına, bir örneği de o siyasi partinin sicil dosyasına konulmak üzere Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilir. Mali denetim kararları Resmi Gazetede yayımlanır.

Hesapların esastan incelenmesi sonucunda, siyasi partinin gelir ve giderlerinin doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna karar verilebilir. Aynı şekilde, Mahkeme yasaya uygun olmayan gelirler ve giderler dolayısıyla bunların hazineye irat kaydedilmesi de söz konusu olabilir.

---

³⁰⁷ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 75

3.6. DENETİMİN MALİ SONUÇLARI

Anayasa Mahkemesi'nin mali denetim sonucunda vereceği kararlar SPK' nın 75., 76. ve 77. maddelerinde düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti mali denetimi dört çeşit sonuç doğurur.

- Hesabın doğruluğuna ve Kanuna Uygunluğuna Karar verilmesi
- Önerilerde bulunma
- Hazinece el koyma
- Paraya çevirme

3.6.1. Hesabın Doğruluğuna ve Kanuna Uygunluğuna Karar Verilmesi

Mali denetimde esas olan, siyasi partilerin, parti hesaplarını doğru ve Kanuna uygun olarak Anayasa Mahkemesine sunmaları ve denetimin yapılarak sonucunun karara bağlanmasıdır.

Siyasi parti mali denetiminin sonuçları ilk olarak parti tüzelkişiliğini bağlar. Anayasa Mahkemesinin kararı, parti hesapların doğru ve kanuna uygun olması yönünde karara bağlanması ve kesinleşmesi ile siyasi parti tüzelkişiliği sorumluluktan kurtulur. Parti hesaplarının doğru ve kanuna uygunluğu karara bağlandıktan sonra, hesaplara ilgili hangi tür durum ortaya çıkarsa çıksın parti tüzelkişiliğinin hiçbir sorumluluğu kalmamaktadır.

Parti hesaplarından sorumlu kişilerin parti hesaplarını verememeleri, mali denetimi engellemeleri durumunda veya hesapların doğru ve kanuna uygunluğuna Anayasa Mahkemesince karar verilmiş olsa bile kanuna uymayan işlem ve faaliyetlerin sonradan saptanması

durumunda, kişisel sorumluluklar doğabilir. Bu tür işlem ve faaliyetler adli yargının sorumluluk alanına girer.³⁰⁸

Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar. Ayrıca, Anayasa yargısında temyiz, yargılamanın geri çevrilmesi ve karar düzeltmesi yoktur yani Mahkemenin kararı kesindir ve geriye yürümez.³⁰⁹

Anayasa Mahkemesinin kararı, hesapların Kanuna aykırı veya yanlış işlemlerin yapıldığı yönünde ise kararın sonucundan parti tüzelkişiliği sorumlu olacağından, söz konusu işlem tutarı kadar parti malvarlığının Hazineye gelir kaydedilmesi ile sonuçlanabilir.

3.6.2. Önerilerde Bulunma

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilere hesapları konusunda önerilerde bulunabileceği mali denetime dayanak olan kurallar içinde yer almamakla birlikte Anayasa Mahkemesi taraflara usule yönelik bazı eksikliklerin giderilmesi yönünde öneri ve uyarıda bulunabilir. Siyasi partilerin mali denetimi, sadece hukuki değil, mali işlem ve muhasebe tekniklerini de kapsadığı için var olan eksiklik ve yapılan hataların düzeltilmesinde fayda bulunmaktadır.³¹⁰

Anayasa Mahkemesinin, siyasi partilere yönelik önerileri yaptırım gerektirmemektedir. Genellikle biçimsel hataları düzeltme,

---

³⁰⁸ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 79

³⁰⁹ T.C. 1982 Anayasası M. 153

³¹⁰ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 80

eksiklikleri giderme ve mali denetimin daha doğru yürütülmesi amaçlanmaktadır.³¹¹

Örneğin, Anayasa Mahkemesi bir kararında siyasi partinin gelirleri için alındı belgesi olarak kullanılan makbuz ve koçanlardan oluşan koçanların koparılmamış olması, alındı belgelerinin düzenlenmesinde gerekli özenin gösterilmesine karar vermiştir.³¹²

3.6.3. Hazinece El Koyma

Hazinece el koyma konusu, SPK' nın 67, 69, 75 ve 76. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu kanunun 67. maddesine aykırı olarak siyasi partilere sağlanan kredi ve borçlar ve 69. maddesinde belirtilen esaslara aykırı olarak bir siyasi partinin tevsik edilmeyen kaynaklardan sağlanan geliri üzerine 75. madde gereğince hazinece el koyulacağı belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin verdiği Hazinece el koyma kararı, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu 76. maddesinde ilgili madde hükümlerine aykırı olarak bağış kabul ettiği, mal veya gelir edindiği ve bu yolla elde edinilen gelirlerin tamamının hazineye gelir kaydedileceği belirtilmiştir. Ayrıca, Kanunda belirtilen miktarlardan fazla gelirlerle, taşınmaz malların kanuni miktarı geçen kısmının hazineye gelir kaydedilmesine, taşınmaz malların ise Hazine adına tapuya tesciline karar verileceği belirtilmiştir.

---

³¹¹ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 80

³¹² AMKD, SPMD, E.1991/6, K. 1997 /19. K.t. 21.11.1997, c, 2, S. 33, 1998

Ayrıca, SPK' nın 76. maddesinde hazineye ne tür gelirlerin kaydedileceği teker teker belirtilmiş ve hazineye nasıl geçirileceğini açıklanmıştır. Buna göre;

- Bağış alınması yasaklanmış kişi ve kurumlardan sağlanan bağışlar,
- Bağış yapabilecek kişi veya kuruluşlardan Kanunda belirtilen sınırların üzerinde sağlanan gelirin bu sınırların üzerinde kalan miktarı,
- Kanunun 66. maddesinde belirtilen birinci ve üçüncü fıkralara aykırı şekilde sağlanmış taşınmaz mallar, Hazine adına tapuya kaydedilirken sağlanabilecek taşınmazların yasal sınırı aşan kısmı,
- Bağış alınması yasak olan kişi ve kuruluşlardan alınan taşınmaz mallar,
- Kanuna aykırı olarak sağlanan kredi ve borçlar,
- Kanunun 69. maddesinde belirtilen esaslara aykırı olarak belirsiz kaynaklardan sağlanan gelirlerin tümü,
- Belgelendirilmeyen gelir ve giderler Hazineye irad kaydedilirler.

Kanuna aykırı olarak, parti ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kredili veya ipotek karşılığı mal satın alınması durumunda Anayasa Mahkemesi kararıyla Hazinece bunlara el konulur ancak, Hazine, kredi veya borcu verenlere karşı hiçbir yükümlülük altına girmez.³¹³

---

³¹³ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 82

3.6.4. Paraya Çevirme

Siyasi partilerin, ikametleri ile amaçları ve faaliyetleri doğrultusunda sağlanan taşınmaz mallar dışında edinilen taşınmazlar sonucunda ortaya çıkan bir yaptırımdır.

SPK' nın 77. maddesi ile 68. maddesinde belirtilen esaslara aykırı olarak bir siyasi partinin taşınmaz mallara sahip olduğu anlaşılırsa, Anayasa Mahkemesinin kararıyla ve bu Mahkemenin göstereceği süre içinde siyasi parti tarafından bu malların paraya çevrilmesi yoluna gidileceği belirtilir.

Söz konusu Kanun maddesine aykırı olarak elde edilen taşınmazlar paraya çevrilerek bedeli partiye bırakılır ve ilgili siyasi partinin paraya çevirme işlemini yerine getirip getirmediğinin kontrolü gereklidir ve hesapların incelemesi sırasında kontrolü yapılır. Siyasi parti, öngörülen süre içerisinde taşınmaz veya taşınmazları paraya çevirmezse ilgili taşınmaza veya taşınmazlara hazinece el konulur.³¹⁴

---

³¹⁴ MEHTER, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, a.g.e., s. 83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN MALİ DENETİM SONUÇLARININ İNCELENMESİ

4.1. SİYASİ PARTİ GELİRLERİ

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununa göre; siyasi partilerin iller örgütü ile genel merkez kesinhesaplarını, bilanço esasına göre hazırlayarak mali denetim için Anayasa Mahkemesine vermeleri zorunludur.

Siyasi partiler tarafından gönderilen kesinhesaplar, Anayasa Mahkemesince incelenir, Kanuna uygun olarak düzenlenip düzenlemediğinin yani belgelerin usule uygunluğunun araştırılması yapılır. Bu işlemlerin ardından siyasi partilerin gelir ve giderleri ile mal edinimlerinin, defter ve belge kayıtları ile incelenerek bunların doğru ve kanuna uygunluğunun tespiti yapılır. Yapılan incelemelerde özellikle büyük siyasi partilerin mali denetimlerinin uzun zamana yayılması nedeniyle sonuçların açıklanması uzun yıllar sürmektedir. Anayasa Mahkemesi tarafından sonuçlandırılan denetim kararı ile birlikte açıklanan gelir gider hesap bilgileri Resmi Gazete’de kamuoyuna duyurulur.

Siyasi partilerin gelirlerinin inceleneceği bu bölümde, Anayasa Mahkemesi tarafından mali denetimi yapılarak resmi gazetede yayınlanan denetim raporları kullanılacaktır. Ancak yayınlanan bu gelir hesaplarının açıklamasının belli bir standardı bulunmayıp hesap kalemleri bazı yıllarda detaylı bazı yıllarda ise toplam olarak verilmiştir.

Bu nedenle; gelir kalemlerinin tümü teker teker incelenmeden etkin bir inceleme söz konusu olamamakta ve bu kalemlerin bazılarının ayrıntıları verilmediğinden kesin sonuçlara ulaşılamamaktadır.

Siyasi partilerin inceleme konusu olan kalemler beş başlık altında incelenmiştir.

- Genel merkeze ait devlet yardımları
- Genel merkez ve İl örgütlerine ait bağış
- Genel merkez ve İl örgütlerine ait aidatlar
- Diğer gelirler
- Toplam gelirler şeklindedir.

– **Devlet Yardımı;** siyasi partilere sadece parti ihtiyaçlarında ve parti çalışmalarında kullanılmak üzere verilen bu yardım, siyasi partilerin genel merkezlerine yapılır. Günlük etkinliklerin yerine getirilebilmesi için yıllık olarak ve seçim kampanyalarına mali destek sağlanması amacıyla iki şekilde verilir.

– **Bağışlar;** parti genel merkezleri ve il örgütlerince sağlanabilirler.

– **Aidatlar;** bağışlar gibi parti genel merkezleri ve il örgütlerince sağlanabilirler. Aidatlar, parti üyelerinden alınacak giriş aidatı, üyelik aidatı, partili milletvekillerinden alınacak milletvekilliği aidatı ile milletvekili, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği aday adaylarından alınacak özel aidatlardan oluşmaktadır.

– **Diğer Gelirler;** parti bayrağı, flaması, rozeti ve benzeri rumuzların satışından sağlanacak gelirler, parti yayınlarının satış bedelleri, üye kimlik kartlarının ve parti defter, makbuz ve kağıtlarının sağlanması karşılığında alınacak paralar, partice tertiplenen balo, eğlence ve konser faaliyetlerinden sağlanacak gelirler, parti mal varlığından (faiz gelirleri vs.) elde edilecek gelirler ya da kendi kaynaklarından ve faaliyetlerinden elde edilen gelirler olarak ifade edilebilir. Yapılan analizde hazine yardımlarının, il örgütlerince ve genel merkezce sağlanan aidat ve bağışların toplam gelirlerden çıkarıldıktan sonra kalan gelirleri ifade etmektedir.

– **Toplam gelirler;** siyasi partinin sahip olduğu tüm gelirleri ifade etmektedir. Bu gelirler partilerin il örgütlerince ve genel merkezince sağlanmaktadır.

Gelirleri incelenecek siyasi partiler, 1984 yılından itibaren bir önceki seçim sonuçlarına göre iktidara gelme şansı yüksek olan ve daha sonra iktidara gelmiş olan partilerdir. Bunlar;

- Adalet ve Kalkınma Partisi
- Anavatan Partisi
- Cumhuriyet Halk Partisi
- Demokratik Sol Parti
- Doğru Yol Partisi
- Fazilet Partisi- Refah Partisi
- Milliyetçi Çalışma Partisi- Milliyetçi Hareket Partisi
- Sosyaldemokrat Halkçı Parti' dir.

4.2. 1987 YILI GENEL SEÇİMLERİ

1984 yılından 1987 yılı genel seçimlerine kadar Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti, Doğru Yol Partisi, Refah Partisi ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin gelirleri incelenecektir. Söz konusu partilerin gelirlerinin detayları Ek-1 'de incelenmiştir.

4.2.1. Anavatan Partisi

Anavatan Partisi, 1983 yılında yapılan seçimler sonucunda diğer partilere oranla en yüksek hazine gelirine sahip olan partidir. Anavatan partisi, 1984 yılından 1987 yılına kadar düzenli olarak hazine geliri almış ve Partinin bu gelirleri, 1987 yılında 1984 yılına nazaran yaklaşık 10 kat artmıştır. Bu yıllarda hazine yardımlarının, partinin toplam gelirleri içindeki payı yaklaşık %17 ile %27 arasında gerçekleşmiştir.

1984 yılında Anavatan Partisinin bağışları açık olarak gelir kalemleri içinde yer almamış ancak, 1986 ve 1987 yılında büyük bir artış göstermiş ve ANAP, bu yıllarda en fazla bağış yardımı alan parti olmuştur. Partiye yapılan bağışlar, toplam gelirler içinde de önemli bir yer tutmakta olup toplam gelirlerin dörtte birini oluşturmaktadır.

Anavatan Partisince toplanan aidat gelirleri, diğer partilerinkine oranla oldukça fazladır. Partinin aidat gelirleri, 1986 yılında 1984 yılına göre oldukça azalmış, ancak 1986 yılından 1987 yılına büyük bir artış göstermiştir. 1987 yılında Partinin aidat gelirlerinin toplam gelirleri içindeki payına bakıldığında, bu payın %7 olduğu görülmüştür.

Anavatan Partisinin diğer gelirler toplamı, 1987 yılında 1984 yılına oranla artış göstermiş ve yaklaşık 4 katına çıkmıştır. Ancak, 1984 yılında diğer gelirin toplam gelirleri içindeki payı yaklaşık %78 iken 1987 seçim yılında bu oran %40'a inmiştir. Anavatan Partisinin diğer gelirleri, diğer partilerinki ile karşılaştırıldığında, Anavatan Partisinin bu gelirlerinin özellikle bu seçim yılında oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Anavatan partisinin toplam gelirleri incelendiğinde, 1984 yılından seçim yılına kadar sürekli artan bir seyir izlediği görülmüştür. 1983 seçim yılından 1987 seçim yılına Partinin toplam gelirleri yaklaşık 17 kat artmış, Partinin 1987 yılı seçimlerinde aldığı oy oranı ise 1983 yılına göre %10 yükselmiştir. Toplam gelirlerinin dağılımına bakıldığında, genel merkezce toplanan gelirlerin, 1984 yılı hariç, seçim yılına kadar olan dönem boyunca il örgütlerince toplanan gelirlerden daha fazla olduğu görülmüştür.

ANAP'ın tüm gelir kalemleri ayrı ayrı incelendiğinde, gelirlerin sadece bir gelir kaleminde yoğunlaşmadığı, kaynakların tüm gelir kalemlerine orantılı dağıldığı görülmektedir.

4.2.2. Demokratik Sol Parti

Demokratik Sol Parti, 1984 ve 1987 yılları arasında hazine yardımı alamamış seçim yılında ise aldığı hazine yardımı miktarı diğer partilere nazaran düşük kalmıştır. Buna rağmen, 1987 yılında Partiye yapılan hazine yardımı, genel merkez gelirlerinin tamamına yakını, toplam gelirlerinin ise neredeyse yarısını oluşturmaktadır.

Demokratik Sol Partiye yapılan bağışlar, 1985 yılından seçim yılına kadar sürekli düzensiz olarak artmış ve söz konusu bağışların büyük bir kısmı il örgütlerince toplanmıştır. Partiye yapılan bağışlar, hazine yardımından sonra en önemli gelir kaynağı olmuştur.

Demokratik Sol Partinin 1987 yılındaki aidat gelirleri, 1985 yılına nazaran yaklaşık 35 kat artmıştır. Partinin aidat gelirleri, 1985 yılında toplam gelirin yarısını, seçim yılında ise %17'sini oluşturmaktadır. Yani, Partinin 1985 yılından seçim yılına aidat gelirleri oldukça artmış, fakat DSP'nin aidat gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı giderek azalmıştır. Partinin il örgütlerince toplanan aidatları, yıllar itibariyle genel merkez tarafından toplanan aidatlardan oldukça fazladır.

Partinin kendi kaynaklarından ve faaliyetlerinden elde ettiği gelirler, 1985 yılından seçim yılına oldukça artış göstermiştir. Demokratik Sol Partinin bu gelirleri, 1985 yılında toplam gelirlerinin %3'ünü oluştururken 1987 yılında %14'e çıkmıştır.

Demokratik Sol Partinin toplam gelirleri incelendiğinde, genel merkez tarafından sağlanan gelirlerin payında yıllar itibari ile artış görülmektedir. Demokratik Sol Parti, seçim yılında Anavatan Partisinin %6'sı, Doğru Yol Partisinin %17'si, Sosyaldemokrat Halkçı Partinin %20'si kadar toplam gelire sahip olup Anavatan Partisinin %23'ü, Doğru Yol Partisinin %44'ü ve Sosyaldemokrat Halkçı Partinin %34'ü kadar oy alabilmiştir. DSP, 1987 yılında Refah Partisinin yaklaşık iki katı kadar gelire sahip olmakla birlikte Refah Partisinden %17 daha fazla oy toplayabilmiştir. Görüldüğü üzere, DSP'nin elde etmiş olduğu toplam gelirlerinin, sağlanan oy oranı üzerinde ne kadar etkili olduğu net olarak tespit edilememektedir.

4.2.3. Doğru Yol Partisi

Seçim yılında hazine yardım miktarı bakımından en yüksek üçüncü partidir. Partinin aldığı devlet yardımlarının, 1987 yılında 1984 yılına göre yaklaşık 29 kat artmasına rağmen Partinin 1987 yılında aldığı hazine yardımları, genel merkez gelirlerinin ancak %22'sini ve toplam gelirlerinin ise %10'unu oluşturabilmiştir.

Doğru Yol Partisi, 1984 yılından seçim yılına kadar Anavatan Partisinden sonra diğer partiler içinde en çok bağış alan parti olmuştur. Doğru Yol Partisinin genel merkezince toplanan bağışlar, 1984-1987 yılları itibariyle toplam gelirler içinde çok büyük öneme sahip olup 1987 yılında tüm gelirlerinin %40'ını oluşturmaktadır.

Doğru Yol Partisinin, 1987 yılına kadar olan yıllar itibari ile aidat gelirleri açıklanmadığından incelenememiştir.

Doğru Yol Partisinin diğer gelirleri, diğer bir deyişle, hazine yardımları, bağışlar ve aidatlar dışında kalan kaynaklarla sağladığı gelirleri 1984 ve 1987 yılları arasında katlanarak artmıştır. Partinin 1987 yılındaki bu gelirleri, 1984 yılındaki diğer gelirlerinin 12 katına yükselmiş olmasına rağmen, Partinin diğer gelirlerin toplam gelirler içindeki payı, seçim yılına doğru azalan bir seyir izlemiştir. Partinin diğer gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı yıllar itibariyle %72 ile %50 arasında değişmiştir.

Doğru Yol Partisinin toplam gelirlerinin dağılımı incelendiğinde, il örgüt gelirlerince sağlanan gelir, genel merkezce sağlanan gelirden genel itibari ile daha fazla gerçekleşmiştir. Doğru Yol Partisi, seçim yılında Anavatan Partisinin %35'i kadar toplam gelire sahip olup

Anavatan Partisinin aldığı oyun yarısı kadar oy alabilmiştir. Görüldüğü üzere, DYP'nin elde etmiş olduğu toplam gelirlerinin 1987 yılı seçimlerinde aldığı oy oranı üzerinde etkisi konusunda net bir sonuca varmak mümkün değildir.

4.2.4. Milliyetçi Çalışma Partisi

Milliyetçi Çalışma Partisinin gelir kalemleri açık olarak verilmediğinden detaylı inceleme yapılamamaktadır. Ancak Partinin toplam gelirlerine bakıldığında, diğer partilere nazaran toplam gelirinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Anavatan partisinin yaklaşık %1'i, Doğru Yol Partisinin %4'ü, Sosyaldemokrat Halkçı Partinin %5'i kadar geliri olup, aldığı oy oranı sırasıyla bu partilerin %8, %15, %12'si kadardır.

4.2.5. Refah Partisi

Refah Partisinin yıllar itibari ile hazine gelirlerine bakıldığında, bu gelirin toplam gelirler içinde çok payının olmadığı görülmektedir. Özellikle seçim yılında hazine yardımlarının toplam gelirleri içindeki payı, yok denecek kadar azdır. Genel olarak, incelenen siyasi partilerin hazine yardımlarıyla kıyaslandığında en düşük devlet yardımı alan partidir.

Partinin tüm gelir kalemleri incelendiğinde, en önemli gelir kaynağının bağışlar olduğu görülmektedir. Refah Partisinin 1987 yılındaki bağış gelirleri, 1984 yılına göre yaklaşık 9 kat artmış olup bu artış toplam gelirlerle aynı oranda gerçekleşmiştir. Refah partisinin bağışlardan sağladığı gelirlerin toplam gelirler içindeki payı 1984 yılında %60 iken 1987 yılında %75'e çıkmıştır.

Refah Partisinin bu yıllar boyunca en önemli ikinci gelir kaynağı aidatlardır. Aidatların seçim yılına doğru toplam gelirler içindeki payı azalmakta olup 1987 yılında aidatlar, toplam gelirlerin %15 'ini oluşturmaktadır.

Refah Partisinin diğer gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı, 1985 yılı hariç 1984 yılından 1987 yılı seçimlerine kadar olan yıllar boyunca %8 civarında olup 1985 yılında bu pay %63'tür.

Refah Partisinin toplam gelirlerinin tamamına yakınının, il örgütlerince sağlanan gelirlerden oluştuğu görülmektedir. Refah Partisi, seçim yılında Milliyetçi Çalışma Partisinin iki katı gelire sahip olup Milliyetçi Çalışma Partisinden 2,5 katı daha fazla oy almıştır. Refah Partisinin gelir dağılımına bakıldığında, 1984 ve 1987 yılları boyunca il örgütlerince sağlanan bağışların oldukça artması, bu partinin oy tabanının kuvvetlendiğinin belirtisi olabilir.

4.2.6. Sosyaldemokrat Halkçı Parti

Sosyaldemokrat Halkçı Partinin 1985 yılından seçim yılına kadar olan yıllar boyunca hazine yardımlarının tüm gelirleri içindeki payı, hemen hemen %30 civarındadır. Yapılan son seçimden 1987 yılı seçimine kadar olan yıllarda Partinin hazine yardımları, en önemli ikinci gelir kaynağıdır.

Sosyaldemokrat Halkçı Partiye yapılan bağışlar, 1987 yılında 1985 yılına göre 10 kat artmıştır. Ancak, SHP'nin bağışların toplam gelirler içindeki payının, yıllar itibari ile düzensiz olduğu görülmektedir.

Refah Partisinde olduğu gibi, SHP'ye yapılan bağışların bđyđk kısmının il örgđtlerince sağlandığı görđlmektedir.

Sosyaldemokrat Halkçı Partisi tarafından toplanan aidat gelirleri, diğer partilerin aidat gelirlerine göre oldukça fazla olup iki seçim arasındaki dönem boyunca en yüksek aidat gelirin e sahip olan partidir. Aidat gelirleri, 1986 yılında toplam gelirlerin %8'inden daha az iken, seçim yılında toplam gelirin %23'ü olarak gerçekteşmiştir. Seçim yılında Partinin genel merkezince toplanan aidatları, il örgđtlerince toplanan aidatlarının hemen hemen iki katı kadardır.

Sosyaldemokrat Halkçı Partinin diğer gelirleri, hazine yardımları, bağışlar ve aidatlarla kıyaslandığında, bu gelirlerinin en yüksek paya sahip olduğu görđlmektedir. Partinin söz konusu gelirleri 1985 yılından seçim yılına 2,5 kat artmıştır. Bu gelirlerinin toplam gelirleri içindeki payı seçim yılına doğru azalmış, 1985 yılında toplam gelirin yaklaşık yarısı iken seçim yılında ise %31'e düşmüştür.

Sosyaldemokrat Halkçı Partisi, toplam gelirleri incelenen partiler içinde üçüncü en yüksek gelire sahip olan partidir. Toplam gelirler, 1987 yılında 1985 yılına göre yaklaşık 5 kat artış göstermiştir. Sosyaldemokrat Halkçı Parti, Anavatan Partisinin %30' u kadar toplam gelire sahip olup Anavatan Partisinin %68'i kadar oy almıştır. Sosyaldemokrat Halkçı Partisi, Doğru Yol Partisinden %15 daha az gelire sahip olmasına rağmen Doğru Yol Partisinden %30 daha fazla oy almıştır.

Sonuç olarak; 1987 yılı seçimleri kapsamında incelemesi yapılan siyasi partilerin toplam gelirlerinin alınan oy miktarına etkisinin

sadece toplam geliri en yüksek olan (ANAP) parti için olumlu olduğu tespit edilmiştir.

4.3. 1991 YILI GENEL SEÇİMLERİ

1 Ocak 1988 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe giren 3470 sayılı Kanunla, Milletvekili Genel Seçimlerinde toplam geçerli oyların % 7'sinden fazlasını alan siyasi partilere de devletçe yardım edilmesi öngörülmüştür. Söz konusu yardımın, en az devlet yardımı alan siyasi partinin ikinci fıkra gereğince almış olduğu yardım ve genel seçimlerde aldığı toplam geçerli oy esas alınarak kazandıkları oyla orantılı olarak yapılması hüküm altına alınmıştır. Ancak bu yardımın 350 milyon TL'den az olmaması gerektiği belirtilmiştir.³¹⁵

Hazine yardımı partilerin sahip oldukları milletvekili sayılarına göre dağıtılmıştır. Buna göre; ANAP 292, SHP 99, DYP 59 milletvekili çıkarmış olup hazine yardımları bu oranlar çerçevesinde dağıtılmıştır. 01.01.1988 tarihinde yürürlüğe konan 3470 sayılı Kanunla, MGS' de toplam geçerli oyların % 7'sinden fazlasını alan DSP ve RP gibi partilere 350.000.000 TL az olmamak üzere hazine yardımı verilmesi öngörülmüştür.

1987 yılından 1991 yılı genel seçimlerine kadar Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti, Doğru Yol Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi, Refah Partisi ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin gelirleri incelenecektir. 1987 yılından 1991 seçim yılına kadar olan döneme ait adı geçen siyasi partilerin gelirlerinin ayrıntıları Ek-2'de gösterilmiştir.

---

³¹⁵ 7.8.1988 tarihli ve 3470 sayılı 22.4.1983 Tarih ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa 27.6.1984 Tarih ve 3032 Sayılı Kanunla Eklenen Ek 1'inci Maddesine İki Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun (R.G.:13.8.1988-19898)

4.3.1. Anavatan Partisi

Anavatan Partisi, 1987 yılı seçimlerinde diğer partilere oranla aldığı yüksek oy neticesinde en yüksek hazine yardımına sahip olmuştur. Anavatan Partisi, düzenli olarak 1988 yılından 1991 yılına kadar hazine yardımları almış olup bu gelirleri, 1991 yılında 1988 yılına göre yaklaşık 16 kat artmıştır. Partiye yapılan hazine yardımlarının toplam gelirleri içindeki payı 1989 yılı yerel seçimleri nedeniyle düzensiz bir seyir izlemiştir. 1991 yılında toplam gelirler içindeki hazine yardımlarının payı %39 olarak gerçekleşmiştir.

Anavatan Partisi, 1989 yılı hariç seçim yılına kadar en fazla bağış yardımı alan parti olmuştur. Yıllar itibariyle Partinin bağışlarının, toplam gelirler içindeki yüzdesi %14, %4, %23 ve %24 şeklinde gerçekleşmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında Partinin bağış gelirlerinin tamamı genel merkezce elde edilirken daha sonraki yıllarda il örgüt gelirlerinin de bağış gelirlerine katkısı olmuştur.

Anavatan Partisinin seçim yılı olan 1991 yılında toplam gelirlerinin %8'ini oluşturan aidat gelirleri, diğer partilerin elde ettikleri aidat gelirleri ile karşılaştırıldığında düşük kalmaktadır. Anavatan Partisinin, sistemli bir aidat toplama politikasına sahip olmadığı görülmektedir.

Anavatan Partisinin hazine yardımı, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirlerinin, toplam gelirler içindeki payı yıllar itibari azalma göstermiş olup bu pay seçim yılında %30 olmuştur. Ancak Anavatan Partisinin diğer gelirleri 1991 yılında, 1988 yılının yaklaşık 2 katı olmuştur. Diğer siyasi partilerle karşılaştırıldığında ise Anavatan Partisinin bu gelirlerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Anavatan partisinin toplam gelirleri, 1988-1991 yılları arası sürekli artan bir seyir izlemiştir. Diğer partiler içinde en yüksek gelire sahip parti konumunda olan Anavatan partisinin, 1987 seçim yılı ile 1991 seçim yılı kıyaslandığında, toplam gelirleri 1991 yılında 6 kat artış göstermiş olmasının aksine aldığı oy oranı %33 azalmıştır. Anavatan partisi, Doğru Yol Partisine göre 1,6 kat daha fazla gelire sahip olmasına rağmen seçimlerde bu partinin %89'u kadar oy alabilmiştir. Görüldüğü üzere, 1991 seçim yılında artan gelirlerin sağlanan oy miktarı üzerinde etkisi bulunmamaktadır.

4.3.2. Demokratik Sol Parti

Demokratik Sol Parti, seçim yılına kadar düzenli olarak hazine yardımı almıştır. Bu dönemlerde hazine yardım miktarı bakımından en yüksek dördüncü partidir. Seçim yılındaki hazine yardımı, genel merkez gelirlerinin yarısını, tüm gelirlerinin ise dörtte birini oluşturmaktadır.

Demokratik Sol Partiye yapılan bağışlar, 1988 yılından seçim yılına kadar sürekli artmış olup bu gelirler yaklaşık 13 katına yükselmiştir. Söz konusu bağışların büyük bir kısmı önceki seçim yılında olduğu gibi il örgütlerince toplanmıştır.

Demokratik Sol Partinin, aidatlar yolu ile sağladığı gelirler yıllar itibariyle çok büyük artışlar göstermiş, seçim yılındaki aidat gelirleri 1990 yılına oranla yaklaşık 7 kat yükselmiştir. Partinin 1988 yılından 1990 yılına kadar genel merkezinin sağladığı aidatlar, il örgütlerine göre daha az olmasına rağmen seçim yılında genel merkezce toplanan aidatlar, il örgütlerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, siyasi partilerin aidat gelirleri, seçime kadar olan yıllarda çoğunlukla il örgütlerince sağlanırken seçim yıllarında genel merkezce toplanan aidat

gelirleri, il örgütlerince sağlanan gelirlerin oldukça üzerinde seyrettiği anlaşılmaktadır.

Demokratik Sol Partinin hazine yardımı, aidatlar ve bağışlar dışında kalan gelirleri, yani diğer gelirleri, seçim yılında 1988 yılına nispeten 6 kat artmıştır. Bu artışa rağmen 1988-1990 yılları arasındaki diğer gelirlerin toplam gelirlere oranı yaklaşık %50 iken seçim yılı olan 1991 yılında bu oran %25'e inmiştir.

Demokratik Sol Partinin toplam gelirleri incelendiğinde, seçim yılına kadar il örgütlerince sağlanan gelirler, genel merkez tarafından sağlanan gelirlerden yüksek iken 1991 seçim yılında genel merkez gelirleri, il örgüt gelirlerinin üzerinde seyretmiştir. Partinin 1991 yılındaki toplam gelirleri, 1987 yılına göre 16 kat artış göstermiş olup aldığı oy oranı da %28 artmıştır. Bu durumun aksine, Demokratik Sol Parti, seçim yılında Refah Partisinden %12 daha fazla gelire sahip iken Refah Partisinin ancak yarısı kadar oy alabilmiştir. Demokratik Sol Parti, 1991 yılında Anavatan Partisinin %14'ü, Doğru Yol Partisinin %23'ü, Sosyaldemokrat Halkçı Partinin %24'ü kadar toplam gelire sahip olup Anavatan Partisinin %45'i, Doğru Yol Partisinin %40'ı ve Sosyaldemokrat Halkçı Partinin %52'si kadar oy alabilmiştir.

4.3.3. Doğru Yol Partisi

Doğru Yol Partisi, hazine yardımının büyüklüğü bakımından en yüksek üçüncü partidir. 1988 yılından seçim yılına bu yardımın miktarı yaklaşık 16 kat artmıştır. Partinin 1991 yılında hazine yardımlarının miktarı toplam gelirlerinin %13'ü kadardır.

Dođru Yol Partisince toplanan bağışlar, seğim yılına kadar dűzensiz toplanmıştır. Yıllar itibariyle toplam gelirler iğinde çok öneme sahip olmayıp seğim yılında tűm gelirlerinin %12'ini oluşturmaktadır. Dođru Yol Partisinin 1988 yılından 1991 yılına bağışları 5 kat artmış olup bu bağışların tamamı genel merkezce elde edilmiştir.

Dođru Yol Partisinin, tamamı parti genel merkezince elde edilen aidat gelirleri, 1991 seğim yılında toplam gelirlerinin dűrtte biri oranındadır.

Doğru Yol Partisinin diğer gelirleri, 1988 yılından 1991 yılına 11 kat artmış olup söz konusu gelir, seçim yılında toplam gelirin hemen hemen yarısı kadardır.

Dođru Yol Partisinin toplam gelirleri incelendiğinde, en yűksek gelire sahip ikinci parti durumundadır. Seđim yılına kadar il  rgűt gelirlerince sağlanan gelirlerin, genel merkezce sağlanan gelirden daha fazla olmasına rağmen seğim yılında il  rgűtlerince sağlanan gelir, genel merkez gelirlerinden %30 daha az gerçekleşmiştir. Dođru Yol Partisi, seğim yılında Sosyaldemokrat Halkçı Partiyle hemen hemen aynı gelire sahip olup %30 daha fazla oy almıştır. Dođru Yol Partisinin toplam gelirleri, 1987 yılı seğimlerinden 1991 yılına 14 kat artış göstermiş olup aldığı oy oranı %44 artmıştır.

4.3.4. Milliyetçi alışma Partisi

Milliyetçi alışma Partisinin toplam gelirleri, 1988 yılından 1991 seğim yılına hemen hemen 12 kat artmış olmasına rağmen diğer partilerin toplam gelirleriyle kıyaslandığında diğerlerine oranla en dűřűk gelire sahip olan partidir.

4.3.5. Refah Partisi

Refah Partisinin hazine gelirlerinin, toplam gelirler içindeki oranının yıllar itibariyle azaldığı görülmektedir. Refah Partisi, hazine yardımı alan siyasi partiler içinde son seçimden önceki yıllarda olduğu gibi en düşük gelire sahip partidir. Partinin hazine gelirlerinin, seçim yılındaki toplam gelirleri içindeki payı %11 olarak gerçekleşmiştir.

Refah Partisinin tüm gelir kalemleri incelendiğinde, 1991 yılı seçim döneminde en önemli gelir kaleminin bağışlar olduğu görülmektedir. Refah partisinin bağışlardan sağladığı gelirler, toplam gelirleri içinde 1988 yılında %32'lik paya sahipken, 1991 yılında %68'e yükselmiştir. Partinin 1987 yılındaki bağış miktarı, 1984 yılına nazaran yaklaşık 31 kat artmıştır. Partinin genel merkez ve il örgütlerince sağlanan bağışları neredeyse aynı oranlarda seyretmiştir.

Refah Partisinin, 1987-1991 yılları itibariyle genel merkezince aidat toplanmadığı, aidat gelirlerin tamamının il örgütlerince sağlandığı görülmektedir. Seçim yılında Refah Partinin aidat gelirleri, toplam gelirlerinin %9 'u kadardır.

Refah Partisinin diğer gelirlerinin, toplam gelirleri içindeki oranı yıllar itibariyle 1989 yılı hariç %15 civarında olup 1989 yılında %73'tür. Partinin 1991 yılındaki diğer gelirleri, 1988 yılına göre yaklaşık 12 kat artmıştır.

Refah Partisinin toplam gelirlerinin, yıllar itibariyle il örgüt gelirlerince sağlanan miktarı, genel merkezce sağlanan gelirden daha fazla olduğu görülmektedir. Refah Partisinin 1987 yılındaki toplam

gelirleri, 1991 yılında 30 katına çıkarken aldığı oy oranını da 2,4 kat artırmıştır. Anavatan Partisi, Refah Partisinden 7 kat daha fazla gelire sahipken 1991 yılı seçimlerinde Refah Partisinden %42 daha fazla oy almıştır. Özetle, Refah Partisi için, 1991 seçim yılında artan gelirlerin sağlanan oy miktarı üzerinde olumlu etkisi bulunduğu gözlenmektedir.

4.3.6. Sosyaldemokrat Halkçı Parti

Sosyaldemokrat Halkçı Parti, ikinci en yüksek hazine yardımı alan partidir. 1988-1991 yılları itibari ile hazine yardımlarının tüm gelirleri içindeki payı, hemen hemen %18, %28, %15 ve %23 civarındadır. Hazine yardımları, 1991 seçim yılında diğer gelir kaynakları içinde Partinin en düşük gelir kaynağıdır.

1991 yılında Partinin birincil gelir kaynağı olan bağışlar, tüm gelirlerinin dörtte birini oluşturmaktadır. 1991 seçim yılındaki Partiye ait bağış miktarının, 1988 yılının bağış miktarı ile kıyaslandığında 9 kat arttığı ve bu bağışların büyük kısmının il örgütlerince sağlandığı görülmüştür.

Sosyaldemokrat Halkçı Partinin aidat gelirleri, seçim yılında diğer partiler içinde ikinci en yüksek olanıdır. Aidat gelirleri, 1988-1991 dönemi arasındaki yıllarda toplam gelirlerin %8'inden daha azken seçim yılında toplam gelirin %23'üne ulaşmıştır.

Partinin diğer gelirleri, seçim yılı ve önceki yıllarda toplam gelire en fazla katkısı olan gelir kaynağıdır. Sosyaldemokrat Halkçı Partinin söz konusu gelirleri seçim yılında, 1988 yılına göre 8 kat artmış ve yıllar itibariyle diğer gelirlerin tüm gelirler içindeki payı %41, %10, %65 ve %29 olarak gerçekleşmiştir.

Sosyaldemokrat Halkçı Partisi, incelenen partiler içinde üçüncü en yüksek toplam gelire sahip olan partidir. Toplam gelirler, 1991 yılında 1987 yılına nispeten yaklaşık 13 kat artış göstermiştir. Ancak alınan oylara bakıldığında, Parti 1987 yılı seçimlerinde aldığı oyun %85'ini alabilmiştir. Sosyaldemokrat Halkçı Parti, Anavatan Partisinin %70'i daha az gelire sahipken %86'sı kadar oy alabilmiştir.

Sonuç olarak, siyasi partilerin gelirleri göz önünde tutulduğunda, 1995 yılı seçim sonuçlarına göre, farklı faktörlerin etkili olduğu siyasi ortamlarda partilerin gelirlerinin büyüklüğünün seçim sonuçlarına etkisinin ne yönde olacağı tam olarak tahmin edilememektedir.

4.4. 1995 YILI GENEL SEÇİMLERİ

Hazine yardımı partilerin sahip oldukları milletvekili sayıları çerçevesinde dağıtılmıştır. Buna göre; DYP 178, ANAP 115, SHP 88, RP 62, DSP 7 milletvekili çıkarmış olup yardımlar bu sonuçlara göre şekillenmiştir.

1995 seçim yılına kadar olan yıllarda ANAP, DSP; DYP MÇP ve CHP partileri incelenecektir. 1995 seçim dönemindeki partilerin gelirlerinin ayrıntıları EK-3'te yer almaktadır.

4.4.1. Anavatan Partisi

Anavatan partisinin aldığı hazine yardımları, 1992-1995 yılları arası kesintisiz sürmüş ve yaklaşık 23 kat artmıştır. Partinin hazine yardımları, toplam gelirler içinde en yüksek orana sahip olan gelir kalemidir. ANAP, 1991 yılı seçimlerinde en çok milletvekiline sahip ikinci

parti olması dolayısıyla ikinci en yüksek hazine yardımını alan parti olmuştur. Her yıl düzenli olarak alınan devlet yardımları siyasi partilerin merkez örgütlerini güçlendirmektedir. Bunun yanında il örgütleri ise genel merkezin gölgesi altında kalmaktadır. Bu durum partinin tabanını zayıflatarak genel merkezin otoritesini güçlendirmektedir

Her ne kadar Anavatan Partisi, partiler içinde bağış yardımları fazla olan partilerden biri ise de 1992 yılından itibaren toplam gelirleri içindeki bağışların oranı her sene yaklaşık %6 azalma göstermiş olup seçim yılında bu oran %12'ye gerilemiştir. Anavatan Partisinin, il örgütlerince sağlanan bağışların, genel merkezce elde edilen bağış gelirlerine oranı düzensizdir.

Anavatan Partisince toplanan aidatların seçim yılı hariç, toplam gelirlere hemen hemen hiç katkısı görülmemektedir. Seçim yılında Partinin aidat gelirleri 1992 yılına göre yaklaşık 75 kat artmıştır. 1995 yılı seçimlerindeki aidat gelirleri, diğer partilerin elde ettikleri aidat gelirlerden yüksek gerçekleşmiştir. 1992 ve 1993 yıllarında il örgütlerinin toplam aidatlara hiçbir katkısı olmamış, 1994 yılında il örgütlerince sağlanan gelir, genel merkezce sağlanan gelirin 8 katıdır. Tam aksine, seçim yılında ise genel merkezce toplanan aidatlar, il örgütlerince sağlanan aidatların 4 katı kadardır.

Anavatan Partisinin diğer gelirleri, yıllar itibari ile toplam gelirlerinin neredeyse %30'u civarındadır. Partinin bu gelirleri, seçim yılında, 1992 yılına oranla yaklaşık 15 kat artış göstermiştir.

Toplam gelirler incelendiğinde ise, Anavatan partisinin 1995 seçim yılındaki toplam gelirleri, 1991 seçim yılına göre yaklaşık 7 kat artmış, aldığı oy oranı ise %6 azalmıştır. Bununla birlikte, Anavatan

Partisi, Doğru Yol Partisinin yarısı kadar gelire sahipken seçimlerde, hemen hemen aynı oranda oy almışlardır. Partinin toplam gelirlerinin dağılımı incelendiğinde, 1992 ve 1993 yıllarında genel merkez gelirleri, il örgütlerince sağlanan gelirlerden daha fazla iken, 1994 ve 1995 yıllarında genel merkezce sağlanan gelir, il örgüt gelirlerinin neredeyse iki katına çıkmıştır.

4.4.2. Demokratik Sol Parti

Demokratik Sol Parti, seçim yılına kadar düzenli olarak hazine yardımı almıştır. Partinin almış olduğu hazine yardımı, 1994 yılında ve seçim yılında toplam gelirlerinin yarısını, genel merkez gelirlerinin ise hemen hemen dörtte üçünü oluşturmaktadır.

Demokratik Sol Parti tarafından sağlanan bağışlar, diğer partilerin sahip olduğu bağış gelirlerine göre oldukça düşüktür. Partinin seçim yılında, 1992 yılına göre sağladığı bağışlar, 18 kat artmıştır. 1994 yılı ve 1995 seçim yılında bağışların, toplam gelirleri içindeki payı %10'dur. Yine bu yıllarda, il örgütlerince sağlanan bağışlar, genel merkezce sağlanan bağışların yaklaşık 48 katı kadardır.

Demokratik Sol Partinin aidatlarından sağladığı gelirler yıllar itibariyle büyük artışlar göstermiş, Parti aidatları seçim yılında, 1992 yılına oranla 37 kat artmıştır. Seçimden önceki ilk üç yılda Parti il örgütlerince toplanan aidatlar, genel merkezce toplanan aidatlardan yüksektir. Ancak seçim yılında ise, Parti il örgütlerince toplanan aidatlar, genel merkezce toplanan aidatların neredeyse yarısı kadardır.

Demokratik Sol Partisinin diğer gelirleri, yıllar itibari ile düzensiz dağılmış olup bu gelirler, hazine yardımlarından sonra en önemli gelir

kaynağını oluşturmaktadır. Partinin 1995 seçim yılındaki diğer gelirleri, 1992 yılına kıyasla 36 kat artış göstermiştir. Diğer gelirlerin toplam gelirler içindeki payı düzensiz dağılmış olup, Partinin diğer gelirleri, 1992 yılında toplam gelirin %25'ini, 1993 yılında %72'sini, 1994 yılında %38'ini ve seçim yılında ise %34'ünü oluşturmaktadır.

Demokratik Sol Partisinin toplam gelirleri, diğer partilere göre oldukça düşük durumundadır. Seçim yılına kadar olan yıllar boyunca genel merkezce sağlanan gelir, il örgüt gelirlerince sağlanan gelirden daha fazladır. Milliyetçi Çalışma Partisi, seçim yılında Demokratik Sol Partisi ile neredeyse aynı gelire sahipken Demokratik Sol Partisinin hemen hemen yarısı kadar oy alabilmiştir. Demokratik Sol Partisi, seçim yılında Doğru Yol Partisinin %21'i kadar gelire sahipken %76'sı kadar oy almıştır. Demokratik Sol Partisinin toplam gelirleri, 1995 seçim yılında 1991 seçim yılına nispeten 22 kat artarken aldığı oy oranı yaklaşık iki katına çıkmıştır. Sonuç olarak, DSP'nin yıllar itibari ile artan gelirlerinin 1995 seçim yılına olumlu bir katkısı olduğu söylenebilir.

4.4.3. Doğru Yol Partisi

1991 yılı seçimleri sonrasında en çok milletvekiline sahip olan DYP, 1995 yılına kadar en yüksek hazine gelirini almıştır. 1995 yılında DYP'nin hazine gelirleri, genel merkez ve il örgütleri dâhil tüm gelirlerinin % 43'ü, genel merkez gelirlerinin ise %67' si kadardır.

Doğru Yol Partisinin diğer partilere göre bağış gelirleri çok yüksektir. Partinin bağış gelirlerinde 1993 yılından seçim yılına 5 kat artış sağlanmış olup seçim yılında bağışlarının toplam gelirler içindeki payı %11 olarak gerçekleşmiştir.

Doğru Yol Partisinin aidat gelirleri incelendiğinde, aidat gelirlerinin toplam gelirler içinde yok denecek kadar az paya sahip olduğu ve Partinin aidat gelirlerinin 1993 yılından seçim yılına yaklaşık 3 kat arttığı görülmektedir.

Diğer gelirlerin en yüksek oranda olduğu parti Doğru Yol Partisi olup bu gelirler Partinin birincil gelir kaynağıdır. Doğru Yol Partisinin diğer gelirleri, 1992 yılından seçim yılına 16 kat artmıştır.

Partinin toplam gelirleri, tüm partiler içinde iki seçim dönemi arasındaki yıllar boyunca diğer partilere göre oldukça yüksektir. 1992 yılı hariç, seçim yılına kadar Parti genel merkezince sağlanan gelir, il örgütlerince sağlanan gelirden daha fazladır. Doğru Yol Partisi, Cumhuriyet Halk Partisinin iki katından daha fazla gelir sağlamış olup CHP'den %79 daha fazla oy almıştır. Parti, 1991 yılı seçimlerinden 1995 seçimlerine 24 kat daha fazla gelir sağlamış olup oy oranı %18 azalmıştır.

4.4.4. Milliyetçi Çalışma Partisi (Milliyetçi Hareket Partisi) ³¹⁶

Milliyetçi Hareket Partisinin hazine gelirleri, genel merkez ve il örgütleri dahil tüm gelirleri içindeki payı, 1993 yılı hariç iki seçim arasındaki yıllar boyunca %45 seviyelerinde olup 1993 yılında daha düşük gerçekleşmiştir. Partinin hazine gelirleri, genel merkez gelirlerinin ise büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

---

³¹⁶ 24 Ocak 1993 günü toplanan Milliyetçi Çalışma Partisinin 4. Olağanüstü Kongresinde, Milliyetçi Çalışma Partisinin isminin Milliyetçi Hareket Partisinin olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisinin bağış gelirleri, seçim yılında diğer partilere oranla oldukça yüksek görünmekte ancak, il örgütlerine yapılan bağışlar, diğer gelirler içinde yer alan faiz gelirleriyle birlikte verildiğinden analiz tam olarak yapılamamaktadır.

Milliyetçi Hareket Partisinin 1992 yılından seçim yılına sağlanan aidat gelirleri oldukça artış göstererek neredeyse 360 katına çıkmıştır. Partinin, 1992 yılından 1995 seçimlerine aidat gelirlerinin toplam gelirleri içindeki payı sırasıyla %1, %27, %5 ve %15 olarak gerçekleşmiş olup bu durum Partinin yıllar itibariyle sağlanan aidatın düzensiz toplandığı göstermektedir.

Partinin hazine yardımları, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirleri, yıllar itibari ile katlanarak artmıştır. Diğer partiler arasında bu gelir kalemi en düşük olan, Milliyetçi Hareket Partisidir. Partinin bu gelirleri, 1992 yılından seçim yılına 4 kat artış göstermiştir.

Partinin toplam gelirleri incelendiğinde, toplam geliri düşük partilerden olduğu görülmektedir. Partinin toplam gelirleri, 1992 yılından seçim yılına yaklaşık 24 kat artmıştır. Genel merkezce sağlanan gelirler, il örgütlerince sağlanan gelirlerin iki katı kadardır.

4.4.5. Cumhuriyet Halk Partisi - Sosyaldemokrat Halkçı Parti

1995 yılında Sosyaldemokrat Halkçı Parti, Cumhuriyet Halk Partisi bünyesine katılmış olup katılma sonrası partiler, Cumhuriyet Halk Partisi adıyla 1995 seçimlerine girmişlerdir.

Cumhuriyet Halk Partisi, seçim yılında üçüncü en yüksek hazine gelirine sahip Partidir. Cumhuriyet Halk Partisinin hazine gelirleri, 1994 yılından seçim yılına 1,5 kat artmıştır. Partinin, hazine gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı %37'dir.

Cumhuriyet Halk Partisinin bağış gelirleri ve aidatları birlikte alındığı için birlikte analiz edilecektir. Partilerce sağlanan bağış gelirlerinin ve aidatların toplam gelirler içindeki payı 1993 yılından itibaren sırasıyla %28, %17 ve %11'dir.

Cumhuriyet Halk Partisinin hazine yardımı, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirleri, partinin birincil gelir kaynağı durumundadır. Partinin bu gelirinin, 1994 yılından seçim yılına yaklaşık 3 kat olduğu görülmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisinin toplam gelirleri incelendiğinde, en yüksek gelire sahip ikinci parti durumundadır. Cumhuriyet Halk Partisinin seçim yılında Anavatan Partisinin %86'sı kadar gelir elde etmiş ve yaklaşık %54'ü kadar oy almıştır. Parti, Demokratik Sol Partinin 3 katı kadar gelir elde etmiş ancak Demokratik Sol Parti, bu Partiden %36 daha fazla oy almıştır.

4.5. 1999 YILI GENEL SEÇİMLERİ

Siyasi partilere 1995 yılı milletvekili seçimleri sonucunda siyasi partilerin sahip oldukları milletvekili sayısına göre doğrudan hazine yardımı yapılmıştır. 1995 yılı seçim sonuçlarına göre; RP 158, ANAP 132, DYP 135, DSP 76, CHP 49 milletvekili çıkarmıştır. 1999 yılı seçim döneminde yerel ve genel seçimler aynı tarihte yapıldığından alınan hazine yardımları oldukça yüksektir.

1999 seçimlerinde siyasi partilerin hazine yardımı, aidatlar, bağışlar, diğer gelirleri ve toplam gelirlerinin ayrıntıları Ek-4'de verilmiştir.

4.5.1. Anavatan Partisi

Anavatan partisinin aldığı hazine yardımları, 1996 yılından seçim yılına kesintisiz sürmüştür. 1995 yılı seçimlerinde en çok milletvekiline sahip üçüncü parti olması ve Refah Partisinin de kapatılması nedeniyle ikinci en yüksek hazine yardımını alan parti olmuştur. Partinin hazine gelirleri, 1996 yılından 1999 yılına yaklaşık 20 kat olmuş, toplam gelirler içindeki payı ise seçim yılına kadar sırasıyla %35,%45 ve %34 olarak gerçekleşmiştir.

Anavatan Partisine bağış olarak sağlanan gelir, 1996 yılında yok denecek kadar az olup diğer yıllarda toplam gelirin hemen hemen %12'sini oluşturmaktadır. Seçim yılı öncesindeki 1996 ve 1998 yıllarında Parti genel merkezince, hiç bağış yardımı alınamamış, bağış gelirlerinin tamamı il örgütlerince sağlanmıştır.

Toplanan aidatların, 1999 yılı hariç seçim yılına kadar olan yıllarda Partinin toplam gelirlerine katkısı oldukça düşük orandadır. Partinin aidat gelirleri, 1996 yılından 1998 yılına 3 kat olmuştur. Yıllar itibariyle Partinin genel merkezince toplanan aidatlarının 2-2,5 katı , il örgütlerince toplanmıştır.

Anavatan Partisinin diğer gelirleri, yıllar itibari ile toplam gelirlerin 1996 yılında %62'sini, 1997 yılında %40'ını ve 1998 yılında ise toplam gelirlerin yarısını oluşturmaktadır. Anavatan Partisinin diğer

gelirler başlığı altındaki gelirleri, 1996 yılından 1998 yılına yaklaşık 3,5 kat olmuştur.

Partinin toplam gelirleri incelendiğinde, 1998 yılında toplam gelir, 1996 yılına göre yaklaşık 4 kat olmuştur. Partinin toplam gelirlerinin dağılımı ise, 1996 ve 1997 yıllarında genel merkez gelirleri, il örgüt gelirlerince sağlanan gelirin yaklaşık iki katı kadarken, 1998 yılında bu oran 3 kat olmuştur.

4.5.2. Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi, seçim yılında en düşük hazine gelinine sahip partiler arasındadır. 1996 yılından seçim yılına Cumhuriyet Halk Partisi hazine gelirlerinin, toplam gelirler içindeki payı düzensiz dağılmış olup seçim yılında toplam gelirler içinde payı %35'dir.

Cumhuriyet Halk Partisinin bağış gelirleri, 1996 yılından seçim yılına yaklaşık 7 kat artmış olup toplam gelirler içindeki payı %12 civarındadır. Cumhuriyet Halk Partisinin 1997 yılından itibaren bağış gelirlerinin tamamı, il örgütlerine yapılmıştır. İl örgütlerine ve genel merkeze yapılan bağışlar incelendiğinde, seçim yılında il örgütlerince elde edilen bağış gelirleri, genel merkezce elde edilen gelirin çok üzerinde gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisinin aidat gelirleri, 1999 yılında diğer partilere göre oldukça yüksek gerçekleştirmiştir. Partinin aidat gelirleri, 1996 yılından seçim yılına oldukça artış göstermiştir. Seçim yılındaki Partinin aidat gelirlerinin, toplam gelirler içindeki oranı %20'dir.

Cumhuriyet Halk Partisinin hazine yardımı, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirleri seçim yılı hariç, partinin birincil gelir kaynağı durumundadır. Cumhuriyet Halk Partisinin diğer gelirleri, 1996 yılından seçim yılına yaklaşık 3 kat artmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin 1995 yılı seçimlerinden 1999 yılı seçimlerine toplam gelirleri yaklaşık 5 kat artmış, aldığı oy oranı ise %10 azalmıştır. Parti, Demokratik Sol Partinin neredeyse yarısı kadar gelire sahipken, aldığı oy oranı da Demokratik Sol Parti aldığı oy oranına neredeyse %40'ı kadardır. Cumhuriyet Halk Partisi, Doğru Yol Partisinin toplam gelirlerinin yarısı kadar toplam gelire sahip olup Doğru Yol Partisi, Cumhuriyet Halk Partisinden %38 daha fazla oy almıştır.

4.5.3. Demokratik Sol Parti

Demokratik Sol Parti, seçim yılına kadar düzenli olarak hazine yardımı almıştır. Partinin almış olduğu hazine yardımlarının toplam gelirlerin içindeki payı, seçim yılına kadar azalarak seyretmektedir. Seçim yılında bu pay toplam gelirlerin dörtte birini oluşturmaktadır.

Demokratik Sol Partiye yapılan bağışlar, diğer partilere göre oldukça düşüktür. 1996 yılından seçim yılına Partiye sağlanan bağışlar 5,5 kat artmıştır. 1996 yılından seçim yılına bağışların, toplam gelirleri içindeki payı yıllar itibariyle oldukça azalmış, seçim yılında ise %2 olarak gerçekleşmiştir. Yine bu yıllarda, Partiye yapılan bağış gelirlerinin neredeyse tamamı il örgütlerince sağlanmıştır.

Demokratik Sol Partinin, aidatlardan sağladığı gelirler yıllar itibariyle hızlı bir yükselme eğilimi göstermiş, 1996 yılı ile 1999 seçim yılı kıyaslandığında aidatların yaklaşık 74 kat arttığı görülmüştür. Ancak,

elde edilen aidatların toplam gelirlere katkısı yok denecek kadar azdır. Seçimden önceki ilk üç yılda aidatların tamamı il örgütlerince toplanmış olup bu durumun aksine, seçim yılında il örgütlerince toplanan aidatlar, genel merkezce toplanan aidatların oldukça altında kalmıştır.

Demokratik Sol Partinin hazine yardımları, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirleri, yıllar itibari ile artış göstermekte olup Partinin birincil gelir kaynağı durumundadır. Bu gelirler, 1996 yılından seçim yılına yaklaşık 45 kat artış göstermiş olup 1996 yılında toplam gelirin yarısı iken seçim yılında ise yaklaşık %64'ü kadar olmuştur.

Demokratik Sol Partinin toplam gelirleri, diğer partilere göre oldukça yüksektir. Demokratik Sol Parti, toplam gelirleri bakımından Doğru Yol Partisinden % 28 daha fazla gelire sahipken, Demokratik Sol Parti, Doğru Yol Partisinden %84 daha fazla oy almıştır. Parti, Milliyetçi Hareket Partisinin ise 3,3 katı gelire sahip olup bu Milliyetçi Hareket Partisinden %23 daha fazla oy almıştır. Demokratik Sol Partinin toplam gelirleri, 1995 yılı seçimlerinden 1999 yılına 33 kat artarken aldığı oy oranı ise %68 artmıştır. 1999 yılı seçimlerine kadar olan yıllar boyunca Partinin genel merkezince sağlanan gelirler toplamı, il örgütlerince toplanan gelirlerin 2 katından daha fazladır.

4.5.4. Doğru Yol Partisi

Hazine yardımı, partilerin sahip oldukları milletvekili sayısına göre dağıtıldığından Doğru Yol Partisi 1995 yılı seçimleri sonrasında en yüksek hazine gelirini almıştır. 1999 yılında DYP'nin hazine gelirleri, genel merkez gelirlerinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Toplam

gelirleri içindeki hazine gelirlerinin payı ise yıllar itibari ile giderek artmış seçim yılında ise bu oran %60 olmuştur.

Doğru Yol Partisinin diğer partilere göre bağış gelirleri oldukça yüksektir. 1996 yılında Partinin genel merkezi tarafından elde edilen gelirin detaylı açıklaması yapılmadığından tam olarak ne kadar bağış geliri elde edildiği anlaşılamamaktadır. 1996 yılından seçim yılına Parti bağış gelirlerinde yaklaşık 5 kat artış sağlanmıştır. Seçim yılında Partinin bağış gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı yaklaşık %11 olarak gerçekleşmiştir.

Doğru Yol Partisinin 1997 ve 1998 yıllarında genel merkez gelirlerinin içinde aidat gelirleri yer almamakta, il örgütlerince sağlanan aidatların ise fazla olmadığı görülmektedir. Partinin aidat gelirleri, toplam gelirler içinde 1996 yılında yok denecek kadar az bir orana sahipken, 1996 yılından seçim yılına bağış gelirleri yaklaşık 72 kat artmış ve seçim yılında bu oran ancak %6 olmuştur.

Doğru Yol Partisinin diğer gelirlerini incelediğimizde, bu gelirin diğer partilere göre yüksek olduğu ve gelir kaynakları içinde hazine yardımından sonra en fazla paya sahip olduğu görülmektedir. Diğer gelirler, 1996 yılında Partinin toplam gelirinin yarısını, seçim yılında ise %23'ünü oluşturmaktadır.

Partinin toplam gelirleri, iki seçim arasındaki yıllar boyunca 1999 seçim yılı hariç, tüm partiler içinde ikinci en yüksek gelire sahip olan partidir. 1996 yılından seçim yılına Partinin toplam gelirleri 10 kat olmuştur. Doğru Yol Partisinin toplam gelirleri 1995 seçim yılından 1999 yılına 5,5 kat artmış, oy oranı ise %44 düşmüştür. Doğru yol Partisinin 1996 yılında genel merkez gelirleri, örgüt gelirlerince sağlanan

gelirlerinin %84'ü olmasına rağmen, diğer büyük partilerde olduğu gibi seçim yılında genel merkezce sağlanan gelir, il örgüt gelirlerinin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir.

4.5.5. Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi Hareket Partisinin hazine yardımları, 1995 yılındaki seçimlerde aldığı oylar³¹⁷ neticesinde diğer partilere göre oldukça düşüktür. Milliyetçi Hareket Partisinin 1996 yılında hazine yardımları, toplam gelirlerin dörtte biriyken, seçim yılında ise hazine yardımları, toplam gelirlerin yarısı kadar olmuştur.

1999 seçim yılında Milliyetçi Hareket Partisinin bağış gelirleri, 1997 yılı ile kıyaslandığında yaklaşık 2 kat artmıştır. Bu partiye 1997 yılından seçim yılına kadar yapılan bağışların, toplam gelirleri içindeki payları yıllar itibariyle %30 civarında iken, seçim yılında bu oran %20'ye düşmüştür. Milliyetçi Hareket Partisinin 1997-1999 yılları arası bağış gelirlerinin tamamı, il örgütlerince sağlanmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisinin seçim yılında, 1997 yılına oranla aidat gelirleri yaklaşık 6 kat artmıştır. 1996 yılındaki aidat ve bağış gelirleri mali denetim sonuçlarında birlikte değerlendirildiğinden incelemeye dahil edilememektedir. 1996 yılından 1998 yılına kadar genel merkezce aidat toplanmadığı, seçim yılında ise genel merkezce toplanan aidatın, il örgütlerince toplanana aidattan oldukça fazla olduğu görülmektedir.

---

³¹⁷ 1995 yılı seçimlerinde Milliyetçi Hareket Partisi 2.301.343 toplam oy alarak %8'in üzerine çıkmıştır.

1997 yılından 1999 seçim yılına kadar katlanarak artan Milliyetçi Hareket Partisinin diğer gelirleri, diğer partilere nazaran oldukça düşüktür. 1996 yılından 1999 yılına kadar 4 kat artan Partinin söz konusu gelirleri, seçim yılına kadar olan yıllarda toplam gelirin yaklaşık beşte biri iken seçim yılında toplam gelirlerin yarısına ulaşmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisinin toplam gelirleri incelendiğinde, 1997 yılında yeniden faaliyete geçen Fazilet Partisi gibi toplam gelirin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Milliyetçi Hareket Partisinin 1995 yılı seçimlerinden 1999 seçim yılına toplam gelirleri 10 kat, aldığı oy oranı ise 2,5 kat artmıştır. Partinin genel merkez ve il örgütlerince sağlanan gelirlerinin dağılımı düzensiz olup 1996 ve seçim yılında genel merkez gelirleri, ara yıllarda ise il örgütlerince sağlanan gelirler biraz daha fazladır.

4.5.6. Refah Partisi - Fazilet Partisi

Refah Partisi, 1986 yılında kurulmuş olup 1993 yılında kapatılmıştır. 1987 yılından 1991 yılına bu yıl dahil olmak üzere mali denetimi yapılmıştır. 1997 yılında parti Fazilet Partisi adı altında kurularak aynı kadro ile faaliyetlerine başlamış ve Refah Partisinin kapatılmasıyla bağımsız kalan 150'ye yakın milletvekili Fazilet Partisi'ne geçmiştir.

Fazilet Partisi'nin 1998 yılındaki hazine gelirleri, genel merkez ve il örgütleri dahil tüm gelirlerinin hemen hemen yarısı, genel merkez gelirlerinin ise %87'sidir.

Partinin bağışları, 1998 yılından 1999 yılına 2,7 kat olmuştur. 1998 yılında Partinin bağış gelirleri, toplam gelirlerin %37'ini oluşturmakta olup seçim yılında bu oranın oldukça azaldığı görülmektedir. 1998 ve 1999 yıllarında Fazilet Partisinin il örgütlerince sağlanan bağışları, genel merkezce sağlanan gelirlerin oldukça üzerindedir.

Fazilet Partisi aidatları, 1998 yılından 1999 yılına 4,8 kat olmuştur. Aidatların toplam gelirlere katkısı oldukça düşük orandadır. Parti aidatlarının 1998 yılında tamamı, 1999 yılında ise büyük kısmı il örgütlerince sağlanmıştır.

Fazilet Partisinin hazine yardımı, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirleri, yani diğer gelirleri, 1998 yılından seçim yılına oldukça artmıştır. Söz konusu gelirlerin 1998 yılında toplam gelirler içindeki payı %10 iken, seçim yılında %35 olmuştur.

Partinin toplam gelirleri incelendiğinde, yeniden faaliyete geçen Fazilet Partisinin 1998 yılından 1999 seçim yılına toplam gelirleri 8 kat artmış bunun aksine 1995 seçim yılından 1999 seçim yılına %20 oranında oy kaybetmiştir. Partinin seçim yılında genel merkezce sağlanan gelirleri, il örgütlerince sağlanan gelirlerinin oldukça üzerindedir.

4.6. 2002 YILI GENEL SEÇİMLERİ

12.8.1999 Tarih ve 4445 Sayılı Kanunla, Devlet yardımı yapılacak siyasi partiler arasında, bu partilerin genel seçim sonrasında Yüksek Seçim Kurulunca ilan edilen toplam geçerli oy sayıları ile orantılı

olarak bölüştürölmek suretiyle her yıl devlet yardımı ödeneceđi³¹⁸ hükmü getirilmiştir.

2002 seçimlerinde siyasi partilerin hazine yardımı, aidatlar, bağışlar, diğer gelirleri ve toplam gelirlerinin ayrıntıları EK-5'te sunulmuştur

4.6.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan partinin, hazine yardımlarının toplam gelirler içindeki payı %16 iken, seçim yılında %40'a yükselmiştir. 2002 yılına kadar olan yıllarda, diğer partiler içinde en az hazine yardımı alan iki partiden biridir.

Adalet ve Kalkınma Partisinin, seçim yılı olan 2002 yılında aldığı bağışlar, 2001 yılına göre yaklaşık 9 kat artmış olup 2001 yılında bu bağışların büyük çoğunluğu genel merkeze yapılan yardımlardan elde edilmiştir. Seçim yılında ise il örgütlerince sağlanan bağışlar, genel merkeze yapılan bağışların 364 katı kadardır. Partinin sağlamış olduğu bağışların toplam gelirler içindeki payı incelendiğinde, her ne kadar yıllar itibari ile alınan bağışlar artış gösterse de toplam gelirler içindeki payı 2001 yılında %40 iken seçim yılında bu pay %15'e düşmüştür.

Adalet ve Kalkınma Partisinin topladığı aidat gelirlerinin 2002 yılında 2001 yılına nispeten 26 kat arttığı görölmektedir. 2001 yılında genel merkezce sağlanan aidatların katkısı yok denecek kadar az iken, seçim yılında genel merkeze yapılan aidat ödemeleri, il örgütlerine yapılanın 2 katı kadardır. Partinin sağlamış olduğu aidat gelirlerinin,

---

³¹⁸ 12.8.1999 Tarih ve 4445 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu

toplam gelirler içindeki payı 2001 yılından seçim yılına değişmemiş, %13 olarak kalmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisinin hazine yardımı, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirlerinin, yıllar itibari ile toplam gelirler içindeki oranı değişmemiş ve %30 seviyesinde kalmıştır. Partinin sahip olduğu diğer gelirler, 2002 yılında 2001 yılına göre hemen hemen 28 kat artış göstermiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisinin toplam gelirleri incelendiğinde, AKP, toplam gelire sahip en yüksek üçüncü partidir. Partinin toplam gelirleri, 2002 yılında 2001 yılına oranla 27 kat artış göstermiştir. Adalet ve Kalkınma Partisinin toplam gelirleri Cumhuriyet Halk Partisinin %19 üzerinde olup, aldığı oy oranı da bu partinin %77 üzerindedir. Demokratik Sol Parti, Adalet ve Kalkınma Partisinin elde ettiği gelirden 2 kat daha fazla gelir elde etmesine rağmen, Adalet ve Kalkınma Partisinin %4'ü kadar oy elde etmiştir.

4.6.2. Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi, seçim yılında en düşük hazine gelinine sahip partilerdendir. Cumhuriyet Halk Partisinin hazine gelirlerinin, 2000 yılından seçim yılına toplam gelirler içindeki payı artmış, seçim yılında hazine yardımları toplam gelirlerin yarısı kadar olmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisinin 2002 yılında bağış gelirleri, 2000 yılına göre 5 kat artış göstermiş ancak yıllar itibariyle toplam gelirler içindeki payı oldukça düşmüştür. Bu yıllarda, bağışların toplam gelirler içindeki payı %12 ve %15 arasında değişmektedir. Cumhuriyet Halk Partisince elde edilen bağış gelirlerinin çoğu il örgütlerince sağlanmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin aidat gelirleri, 2002 yılında 2000 yılına oranla yaklaşık 3 kat artmıştır. Partinin yıllar itibariyle toplam gelirler içindeki aidat gelirlerinin payı düşük olup seçim yılında %12'dir. Seçimden önceki ilk iki yılda il örgütlerince toplanan aidat gelirleri daha fazla olup seçim yılında ise genel merkezce toplanan aidat gelirleri, il örgüt gelirlerinin 3,5 katı kadardır.

Cumhuriyet Halk Partisinin diğer gelirleri, 2002 yılında 2000 yılına göre 3 kat artış göstermiştir. Ancak bu gelirlerin toplam gelirler içindeki payı, seçim yılına doğru azalmakta olup 2000 yılında neredeyse toplam gelirlerin %50'si iken seçim yılında %26 seviyesine düşmüştür.

Cumhuriyet Halk Partisinin, 2002 yılı seçimlerinde 1999 yılı seçimlerine göre toplam gelirlerinin yaklaşık 12 kat, aldığı oy oranının ise 1,25 kat arttığı görülmektedir. Parti, diğer partilere göre en düşük toplam gelire sahiptir. Doğru Yol partisiyle hemen hemen aynı toplam gelire sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi, neredeyse bu Partinin iki katı kadar oy almıştır.

4.6.3. Demokratik Sol Partisi

Demokratik Sol Partinin 2000 ve 2001 yılı mali denetim sonuçları açıklanmadığından sadece seçim yılı değerlendirmeye alınacaktır. 1999 yılında en çok oya sahip olan Demokratik Sol Parti, en yüksek hazine yardımını almıştır. Demokratik Sol Partinin aldığı hazine yardımı, toplam gelirinin %32'si kadardır.

Diğer partiler arasında en düşük miktarda bağışlara sahip olan Demokratik Sol Partinin bağış gelirlerinin, toplam gelire katkısı yok

denecek kadar az seviyededir. Demokratik Sol Partinin seçim yılında topladığı bağışların tamamı il örgütlerince sağlanmıştır.

Demokratik Sol Partinin aidat gelirleri incelendiğinde, toplam gelir içindeki payının bağış gelirlerinden de düşük olduğu görülmektedir. Parti aidat gelirlerinin genel merkezce sağlanan kısmının iki katı, il örgütlerince toplanmıştır.

Demokratik Sol Partisinin hazine yardımı, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirleri, toplam gelirin %67'sini oluşturmaktadır. Bu gelirler, Partinin birincil gelir kaynağı durumundadır.

Demokratik Sol Partisinin toplam gelirleri, diğer partiler içinde en yüksek olanıdır. Partinin genel merkezince sağlanan gelirleri ile il örgütlerince sağlanan gelirleri mukayese edildiğinde diğer partiler gibi Demokratik Sol Partinin de genel merkezce sağlanan gelirlerinin, il örgüt gelirlerinden oldukça fazla olduğu görülmektedir. 2002 yılı seçimlerindeki gelirler toplamı, 1999 yılındaki gelirlerden 8 katına ulaşmıştır. Ancak, Demokratik Sol Parti, 2002 seçimlerinde, 1999 yılında aldığı oyların %5,5' u kadar oy alabilmiştir.

4.6.4. Doğru Yol Partisi

Doğru Yol Partisinin hazine gelirleri diğer partilere göre düşük seviyede olup 2002 yılı seçiminden önceki yıllarda hazine yardımının payı toplam gelirlerin yarısı kadardır. Seçim yılında ise Partinin hazine yardımları, toplam gelirin yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Doğru Yol Partisinin bağış gelirleri, seçim yılında 2000 yılına oranla 2 kat artmış ancak, Partinin bağış gelirlerinin toplam gelirler

içindeki payı yıllar itibariyle oldukça azalmıştır. Partinin topladığı bağışların toplam gelirler içindeki oranı, 2000 yılında %24 iken seçim yılında %7'ye düşmüştür. Partinin, bağış gelirlerinin tamamına yakını il örgütlerince sağlanmıştır.

Doğru Yol Partisinin aidat gelirleri, 2002 yılında, 2000 yılına nazaran yaklaşık 11 kat artış göstermiştir. Partinin aidat gelirleri, yıllar itibari ile toplam gelirleri içindeki payı ise oldukça düşüktür. Seçim öncesindeki ilk iki yılda il örgütlerince toplanan aidat gelirleri, genel merkez gelirlerinin çok üzerinde olmasına karşın, seçim yılında genel merkezce sağlanan aidat geliri, il örgütlerinin oldukça üzerindedir.

Doğru Yol Partisinin diğer gelirlerini incelediğimizde, bu gelirlerin, tüm gelirler içinde hazine yardımından sonra en fazla paya sahip olduğu görülmektedir. Partinin seçim yılındaki diğer gelirleri, 2000 yılına göre yaklaşık 9 kat artmıştır.

Doğru Yol Partisinin toplam gelirleri, 2002 yılı seçimlerinde 1999 yılı seçimlerine kıyasla yaklaşık 1,7 kat artmış, 1999 yılından 2002 yılına alınan oy oranı ise %19 düşmüştür. Partinin genel merkez gelirlerinin toplam gelirler içindeki oranı seçimden önceki yıllarda oldukça fazladır. 2002 seçim yılında Doğru Yol Partisinin toplam gelirleri, Adalet ve Kalkınma Partisinin %84'ü kadar iken, almış olduğu oy oranı bu Partinin aldığı oyun %28'i kadardır.

4.6.5. Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi Hareket Partisi, bu seçim döneminde hazine yardımları bakımından en yüksek ikinci parti konumundadır. Partinin seçim

öncesindeki yıllarda hazine yardımları, toplam gelirlerin yaklaşık yarısını oluştururken seçim yılında ise yaklaşık %68'ini oluşturmaktadır.

Milliyetçi Hareket Partisinin bağış gelirleri, 2000 yılından seçim yılına yaklaşık 5,5 kat artmış olup yıllar itibariyle toplam gelirin hemen hemen %15'ini oluşturmaktadır.

2002 yılında Milliyetçi Hareket Partisinin aidat gelirleri 2000 yılının yaklaşık 4,5 katına ulaşmıştır. Nitekim seçim yılında Partinin aidat gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı oldukça düşük kalmıştır. Partinin aidat gelirleri ilk iki yılda daha çok il örgütlerince elde edilirken, seçim yılında ise genel merkez aidat gelirleri, il örgüt gelirlerinin oldukça üstündedir.

Diğer gelir kalemleri başlığı altındaki gelirler, seçimden önceki yıllarda önemli yer tutarken seçim yılında %14 seviyesine düşmüştür. Milliyetçi Hareket Partisinin bu gelirleri, diğer partilere göre oldukça düşüktür.

Milliyetçi Hareket Partisinin 2002 seçim yılına toplam gelirleri 1999 yılı seçimlerine kıyasla 10 katına ulaşmış ancak, 2002 seçimlerindeki oy oranı yarıya düşmüştür. Partinin, seçim yılında ve son seçimlere kadar olan önceki yıllarda genel merkezi tarafından elde edilen gelirler, il örgüt gelirlerine göre oldukça fazladır.

4.7. 2007 YILI GENEL SEÇİMLERİ

Adalet ve Kalkınma Partisinin 2004 ve 2007 yılları arası ile Cumhuriyet Halk Partisi ve Doğru Yol Partisinin 2007 seçim yıllarının

mali denetimi yapılmamış olması nedeniyle incelemeye dahil edilmemiştir.

2007 seçimlerinde siyasi partilerin hazine yardımı, aidatlar, bağışlar, diğer gelirleri ve toplam gelirlerinin ayrıntıları Ek-6'da verilmiştir.

4.7.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

2003-2007 arasındaki yıllarda bazı siyasi partilerin kesin hesap cetvellerinin Anayasa Mahkemesi tarafından incelemesi tamamlanmadığından, genel merkez ve il örgüt gelirleri ile bu gelirlerin alt kalemleri çalışmamıza dâhil edilememiştir. Ancak hazine yardımları, diğer dönemlerde olduğu gibi siyasi partilerin seçim yıllarına göre oy sayısı ile orantılı verildiğinden bu gelir kalemi söz konusu yıllar için hesaplanabilmiştir.

2003 yılından 2007 seçim yılına kadar Adalet ve Kalkınma Partisinin en yüksek hazine gelirine sahip parti olduğu görülmektedir. Partinin 2003 yılında toplam gelirlerinin neredeyse yarısı hazine yardımlarından oluşmaktadır.

Adalet ve Kalkınma Partisinin bağışları ve aidat gelirleri birlikte verilmiş olup 2003 yılında toplam gelirler içinde bu iki gelir kaynağı birlikte çok yer tutmamaktadır. Partinin bu gelirlerinin büyük bir kısmı il örgütlerince elde edilmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisinin hazine yardımı, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirleri, 2003 yılında toplam gelirlerin yaklaşık %39' u kadardır.

Adalet ve Kalkınma Partisinin toplam gelirleri incelendiğinde, 2003 yılında en yüksek toplam gelire sahip parti olduğu görülmektedir. Bu yılda sağlanan gelirlerin büyük çoğunluğu Parti genel merkezince edinilen gelirlerdir.

4.7.2. Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi, seçim yılında ikinci en yüksek hazine gelirine sahip partidir. Cumhuriyet Halk Partisinin hazine gelirleri, 2003 ve 2006 yıllarında toplam gelirin yarısına yakınıni oluştururken, 2004 ve 2005 yıllarında hazine yardımlarının toplam gelirler içindeki payı daha düşüktür.

Cumhuriyet Halk Partisinin bağış gelirleri, 2003 yılından 2006 yılına 1,2 olmuştur. Partinin bağış gelirlerinin, 2003 yılından 2006 yılına toplam gelirler içindeki payı oldukça düşük olup %10'un altındadır. Cumhuriyet Halk Partisince elde edilen bağış gelirlerinin tamamına yakına il örgütlerince sağlanmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin aidat gelirleri, 2006 yılında 2003 yılına nazaran yaklaşık 2 kat artmıştır. Bu yıllarda, bağışlar gibi aidatlarında toplam gelirler içindeki payları oldukça düşüktür.

Partinin hazine yardımı, aidatlar ve bağışlar dışında kalan yollarla sağlanan gelirleri, 2003 yılından seçim öncesindeki yıl olan 2006 yılına göre toplam gelirlerin yarısı kadardır. Partinin bu gelirleri, 2005 yılına kadar artmış, sonrada oldukça azalmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin toplam gelirleri, 2003 yılından 2004 yılına artmış, 2004 yılından 2006 yılına azalsa da 2003 yılından 2006 yılına toplam gelirler %76 artmıştır. Parti, 2006 yılında mali denetimi yapılmış olan partiler içinde en yüksek toplam gelire sahip olan parti durumundadır. Toplam gelirlerinin büyük bir miktarı genel merkezce elde edilmiştir.

4.7.3. Doğru Yol Partisi

Doğru Yol Partisinin hazine gelirleri diğer partilere göre düşük miktarda olup 2003 yılında hazine yardımının payı, toplam gelirlerin yarısı kadardır. Doğru Yol Partisinin 2007 yılı hariç seçim yılına kadar olan hazine gelirleri, toplam gelirin yarısından daha fazladır.

Doğru Yol Partisinin bağış gelirleri, 2003 yılından 2006 yılına çok fazla artış göstermemiş ve toplam gelirler içindeki payı %12'nin altında kalmıştır. 2003 ve 2005 yıllarında genel merkezce hiç bağış geliri elde edilmemiş, 2004 ve 2006 yılında edinilen bağış gelirlerinin tamamına yakını il örgütlerince sağlanmıştır.

Doğru Yol Partisinin 2003 yılından 2004 yılına aidat gelirinde artış sağlanmış ancak, 2004 yılından 2006 yılına toplam aidat geliri oldukça düşmüştür. Bu yıllar itibarıyla, Partinin toplam gelirler içindeki payları da özellikle 2006 yılında yok denecek kadar azdır.

Doğru Yol Partisinin diğer gelirlerini incelediğimizde, bu gelirler toplam gelir kaynakları içinde hazine yardımından sonra en fazla paya sahip olan gelir kaynağıdır. Doğru Yol Partisinin bu gelirlerinde 2003 yılından 2006 yılına çok artış olmamış, toplam gelirler içindeki oranı %34 ile %26 arasında değişmiştir.

2006 yılında Partinin toplam gelirleri, 2003 yılına göre hemen hemen iki kat artış göstermiş olup Partinin toplam gelirleri, bu gelirleri açıklanmış olan diğer partilere oranla düşük kalmıştır. Partinin 2003-2006 yılları arası elde edilen toplam gelirlerin büyük miktarı genel merkezce sağlanan gelirlerden oluşmaktadır.

4.7.4. Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi Hareket Partisi, incelenen partiler içinde hazine yardımları en düşük olan partidir. Partinin 2003 yılında hazine yardımlarının toplam gelirler içindeki payı toplam gelirlerin yarısından daha az iken, 2004 yılından seçim yılı dahil 2007 yılına kadar olan yıllarda bu pay %70 seviyelerine çıkmıştır.

2007 seçim yılında Milliyetçi Hareket Partisinin bağış gelirleri, 2004 yılı bağış gelirlerine kıyasla yaklaşık 2,5 kat artmıştır. Partinin elde edilen bağışların tamamı, il örgütlerince sağlanan gelirler olup 2004 yılından itibaren seçim yılına kadarki yıllar boyunca toplam gelirlerin %20'sini oluşturmaktadır.

Milliyetçi Hareket Partisinin 2004-2007 yılları arası aidat gelirleri düzenli olarak artış göstermiş bu oran 2007 yılında 2004 yılına göre 3 katına ulaşmıştır. Partinin aidat gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı oldukça düşüktür. Bu oran, yaklaşık %3 ile %6 arasında değişmektedir. Partinin düzenli olarak artan aidat gelirleri, 2004 yılında hep il örgütlerince elde edilirken, seçim yılında genel merkezin aidat gelirleri, il örgütlerinin üzerindedir.

Partinin diğer gelirleri, 2003 yılında toplam gelirlerin yarısından fazlasını oluştururken, 2004-2007 arasındaki yıllarda diğer gelirlerin toplam gelirler içindeki payı, %8'in altında kalmıştır. Kısaca, Partinin bu gelirleri, 2007 seçim yılı 2003 yılına kıyasla %76 azalma göstermiştir.

Milliyetçi Hareket Partisinin tüm gelirleri incelendiğinde, 2005 ve 2006 yıllarında toplam gelirlerinde azalmalar görölmüş, ancak, 2007 seçim yılında 2003 yılına nazaran toplam gelirler yaklaşık 3,4 kat artmıştır. Partinin 2007 yılı toplam gelirleri 2002 yılına oranla %38 artarken, aldığı oy oranı neredeyse ikiye katlanmıştır. Partinin seçim yılı ve önceki yıllarda, genel merkezi tarafından elde edilen gelirleri, il örgütlerine göre oldukça fazladır. Sonuç olarak, 2007 yılı seçimlerinde MHP'nin gelirlerinde görölen artışın oy oranlarındaki artış ile doğru orantılı olarak seyrettiği gözlenmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tek parti sisteminin söz konusu olduğu rejimlerde siyasi partilerin finansmanına yönelik herhangi bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Var olan siyasi parti, ülkenin tek yöneticisi ve kaynakların tek kullanıcısı durumundadır.

1946 yılı sonrasında Türkiye Cumhuriyetinin tek partili döneminin ardından çok partili döneme geçişi, ikinci bir partinin kurulmasıyla mevcut siyasi parti ile birlikte seçime girmesiyle gerçekleşmiştir.

Çok partili dönemin başlaması ile birlikte siyasi partilerin finansmanı konusu gündeme gelmiştir. 1961 Anayasasında siyasi partiler anayasa kapsamına alınmış ve 13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile Türkiye'de siyasi partilerin gelir ve giderleri ile ilgili ilk hükümler düzenlenmiştir.

1982 Anayasası döneminde ise 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, devlet yardımlarına yer vermeyen haliyle kabul edilmiş, bir yıl sonra 1984 yılında devlet yardımı kanunlaştırılmıştır. Devlet yardımlarının kanunlaştırılmasına gerekçe olarak siyasi partilerin demokratik yaşamdaki işlev ve görevlerini yerine getirmeleri için yeterli düzeyde mali kaynağa ihtiyaç duymaları ve mali ihtiyaçların, aidat ve bağış yardımları gibi geleneksel gelir kaynaklarıyla karşılanmasının mümkün olmaması gösterilmiştir.

Toplumun ihtiyaç ve istekleri çoğaldıkça siyasi partilerin iktidar mücadelesinde söz sahibi olabilmeleri için yürütmeleri gereken seçim kampanyası maliyetleri ve parti giderleri artmaktadır. Bu durum, geleneksel gelir kaynaklarını yetersiz bırakmakta ve finansman açısından siyasi partilerin adil ve eşit koşullarda rekabetini engellemektedir.

Ülkemizdeki siyasi partilerin mali yapısı incelendiğinde, hazine yardımı alan siyasi partilerin birincil gelir kaynağının hazine yardımları olduğu ve genel merkez gelirlerinin büyük bir kısmını, bu gelir kaleminin oluşturduğu görülmektedir. Hazine yardımı alan siyasi partilerin hazine yardımından sonra gelen en önemli gelir kaynağı, hazine yardımları sayesinde oluşan faiz gelirleri ve önceki yıldan devreden nakit mevcudu olduğu anlaşılmaktadır.

Devlet yardımı alamayanın yanı sıra siyasi partilerin en önemli kaynaklarından bir diğeri de bağışlardır. Siyasi partilere yapılan bağışlara kanun çerçevesinde üst sınır getirilmiş olup sınırı aşan kısımların Hazineye irad kaydedilmesi hükmü konulmuştur. Enflasyondan dolayı değer kaybına uğrayan yasal üst sınır nedeniyle, devlet yardımı alan siyasi partilerle alamayanlar arasındaki fark, uçurum haline gelmektedir. Kanuni sınırı aşan bağışları kaybetmek istemeyen partiler, sahte isimlerle bağışları kabul edebilmekte ve yapılan bağışlar kayıt dışı kalabilmektedir. Bağışçıların kimliklerinin açıklanmaması durumunda ise, Anayasa Mahkemesinin denetimleri zorlaşmakta ve denetimin şeffaflığı zedelenmektedir.

Anayasa Mahkemesince yapılan mali denetimler, yeteri kadar özenli ve detaylı yapılmamakta, kamuoyunu bilgilendirmesi açısından yetersiz kalmaktadır. Bazı siyasi partilerin 1980'li yıllara ait gelirlerinin

mali denetimlerinin halen yapılamamış ve kamuoyuna sunulamamış olması denetimin etkin yapılamadığını göstermektedir.

Yine yapılan incelemelerde, geleneksel gelirlerin yetersiz kaldığı ancak seçim dönemlerinde siyasi partilerce toplanan aidat gelirlerinde artışlar olduğu görülmektedir. Bu artışın nedeni, milletvekili aday adaylarından alınan aidatlar olup gelir miktarı partiden partiye değişmekte ve bu durumdan çoğunlukla iktidardaki siyasi partilerin kazançlı çıktığı görülmektedir.

Siyasi partilerin gelirlerle seçim sonuçları incelendiğinde ise, halkın yaşanan ekonomik ve sosyal olaylardan ve bunların yarattığı etkilerden dolayı siyasi partilerin gelirlerinin ne ölçüde etkili olduğu pek anlaşılamamaktadır. Örneğin, 1991 yılında en yüksek gelire sahip olan Anavatan Partisi, seçimlerde çok büyük başarı gösterememiş ve zamanla oy oranlarının düştüğü görülmüştür. Aynı durumda Doğru Yol Partisini de görmekteyiz. 1991 yılında yüksek gelir ve devlet yardımı almasına rağmen 1995 yılı seçimlerinde oy oranı azalmıştır. Sonuç olarak, çok değişik faktörlerin etkili olduğu ve rol aldığı siyasi seçim sonuçlarının devlet yardımları ve toplam gelirlerin büyüklüğünün etkisinin hangi yönde etkili olabileceğini net olarak söylemek mümkün değildir.

Mali denetim sonuçları göstermektedir ki gelirlerin büyük bir kısmı genel merkezlerde toplanmakta ve merkez gerekli gördüğü miktarlarda il örgütlerine kaynak aktarmaktadır. Bu durum da, merkezin il ve ilçe yönetimlerinde etkili olduğu il örgütlerinin ise merkezden bağımsız olarak karar alamadıklarının bir işareti olarak yorumlanabilir.

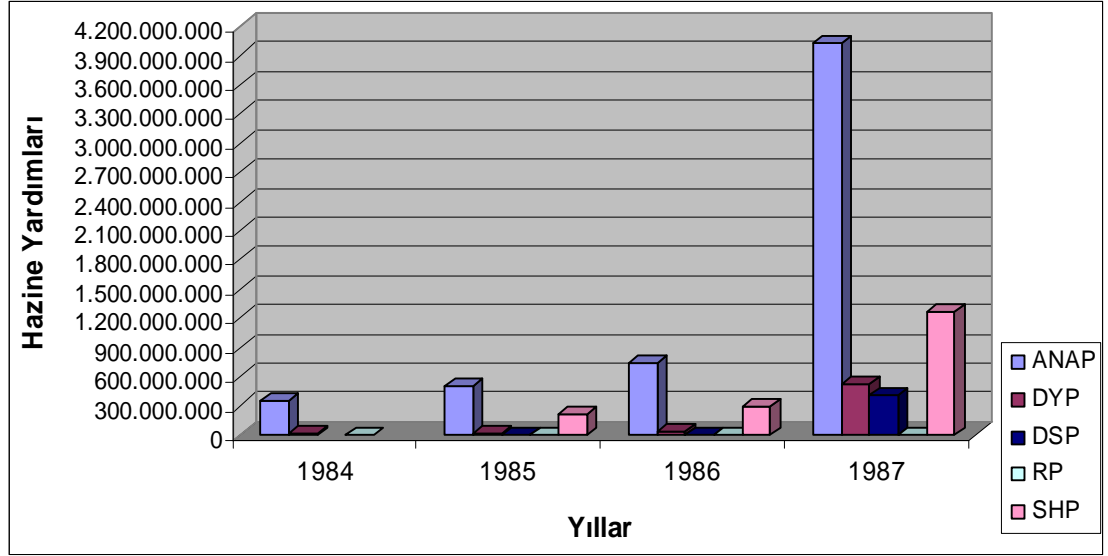
Artan devlet yardımları, pek çok partinin bağış ve üyelik aidatı gibi geleneksel gelir kaynaklarını göz ardı etmelerine neden olmaktadır. Siyasi partilerce toplanan üye aidatları, hemen hemen tüm partilerde azalmakta, partinin tabanından uzaklaşmasına ve parti yönetiminin kontrolü tamamen belli bir merkeze geçirme eğilimine neden olmaktadır. Siyasi partilerde üyelik tanımının yeniden sorgulanması ve doğru bir yapıya kavuşturulması düşünülmelidir.

Siyasi partilerin devlet yardımı alabilmesi için gerekli %7'lik oy barajı bulunmakta olup bu durum büyük partilerin lehine olmaktadır. Söz konusu barajın daha makul bir seviye indirilmesi veya tamamen kaldırılması gerekir.

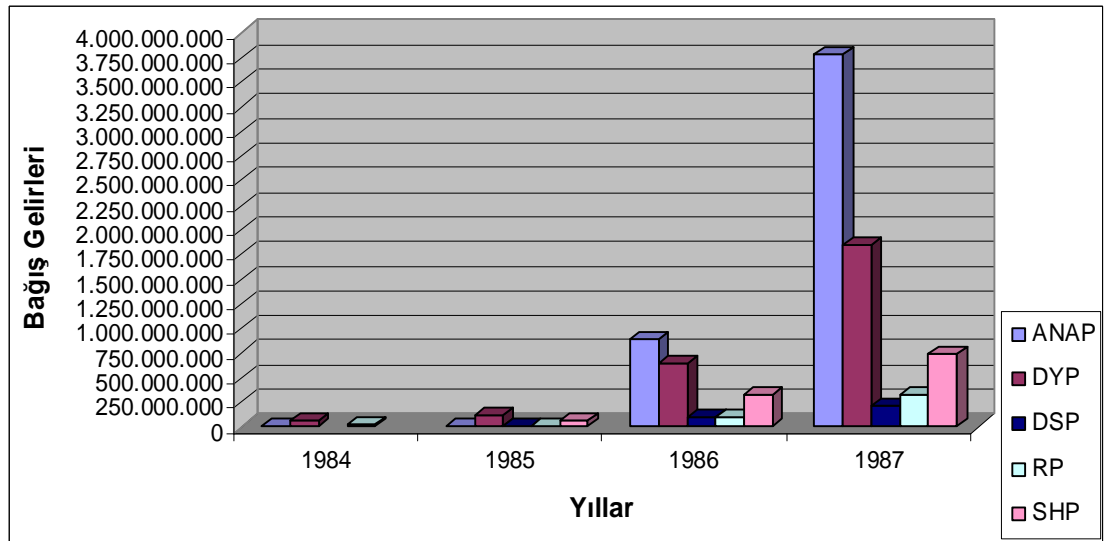
Peşin alınan ve düzenli gelir kaynağı olan devlet yardımları siyasi partilerin diğer yollardan sağlanan gelir kaynaklarını köreltmekte ve partileri devlet yardımına bağımlı hale getirmektedir. Bu bağımlılıktan kurtarmak ve diğer kaynaklara gereken önemin verilmesini sağlamak amacıyla devlet yardımlarına parti gelirleri içindeki payı konusunda bir sınır getirilmelidir. Böylece, devlet yardımları sayesinde oluşan faiz gelirleri ve önceki yıldan devreden nakit mevcutları ile değil, alışılmış gelir kaynağı olan üye aidatları ve bağışlarla siyasi partilerin finanse edilmesi sağlanmış olur. Ayrıca, siyasi partilerin halkla daha sıkı bağ kurmasına ve demokrasinin tabana yayılmasına imkan tanınır. Sağlam ve güvenilir bir devlet yardımı politikası için siyasi partilere devlet yardımının yeterli ölçüde ve adil olarak yapılması sağlanmalıdır. Ayrıca, asıl harcamanın yapıldığı seçim dönemleri için ayrı bir düzenlemeye gidilebilir.

Mesela, partilerin seçimlerde aldıkları oy oranına göre Devletin partilere verecekleri hazine yardım tutar toplamı belirlenebilir ve daha sonra pay edilebilir.

EK-1: 1984 – 1987 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri ³¹⁹

Şekil 4.1. 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine Yardımları ^{320 - 321}

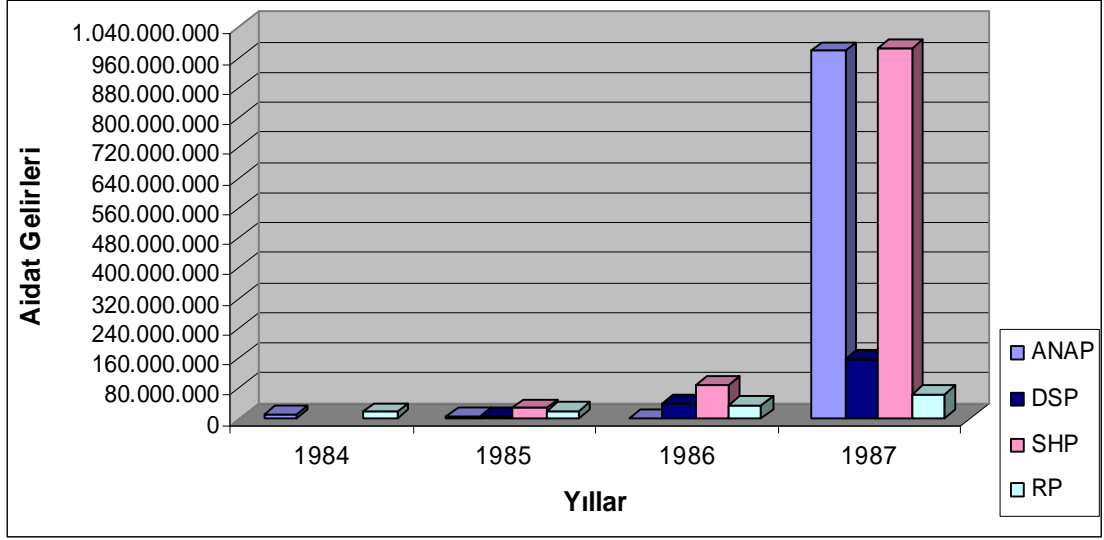
Şekil 4.2. 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri ³²²

³¹⁹ 1984 yılında DSP ve SHP'nin mali denetimi Anayasa mahkemesince yapılmadığından söz konusu yılda bu partiler incelemeye dâhil edilmemiştir.

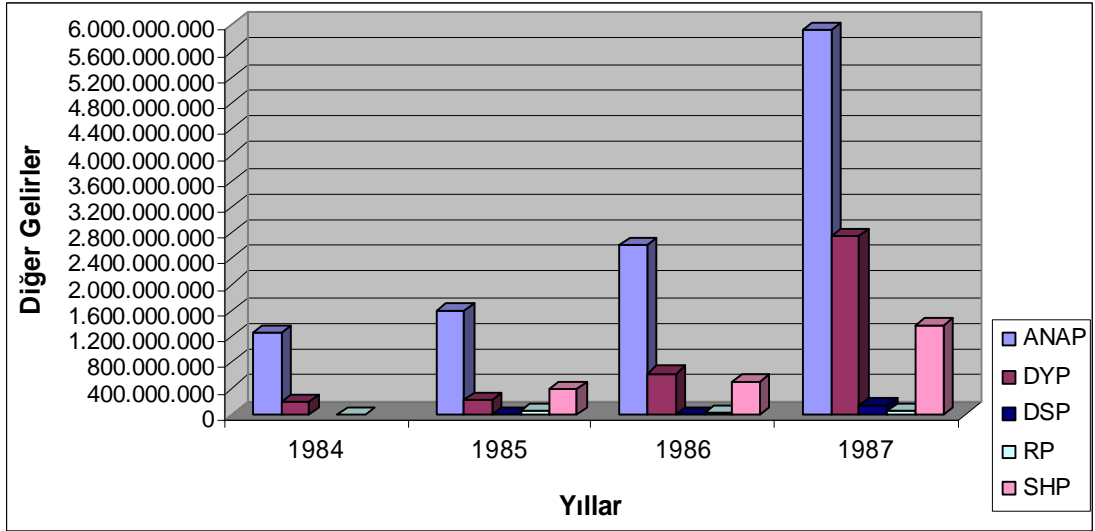
³²⁰ 1984 ve 1986 yıllarında arasında DSP devlet yardımı almamıştır.

³²¹ 1985 ve 1986 yıllarında RP ve DYP'nin Resmi gazete yayınlanan mali denetim raporlarında hazine yardımları gösterilmediğinden yardım miktarları "oran-orantı yöntemi" ile hesaplanmıştır.

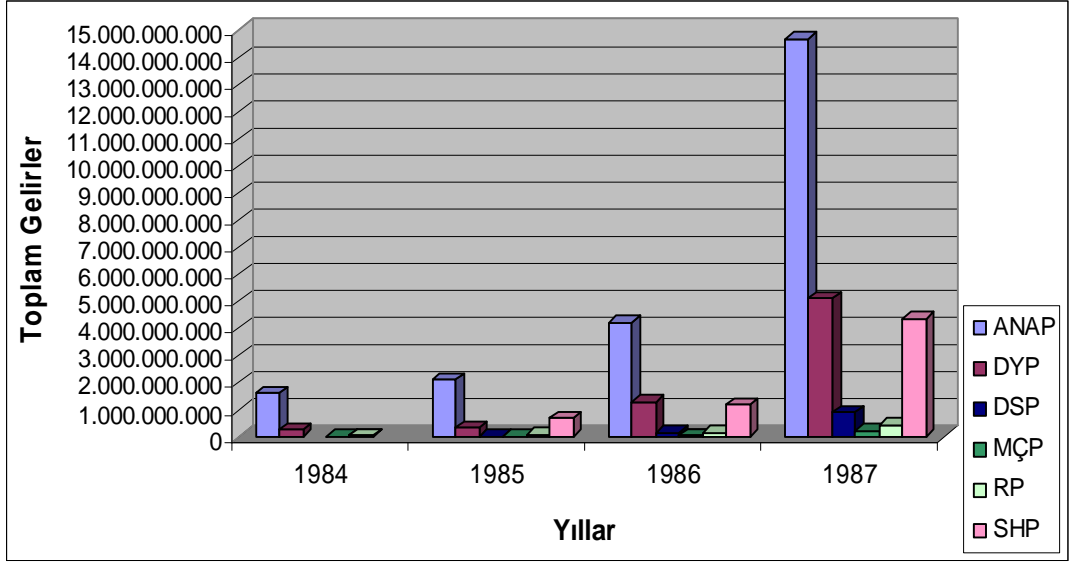
Şekil 4.3. 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri ³²³

Şekil 4.4. 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri

³²² 1984 yılında ANAP'ın mali denetim raporlarında bağış gelirleri sıfır "0" olarak değerlendirilmiştir.

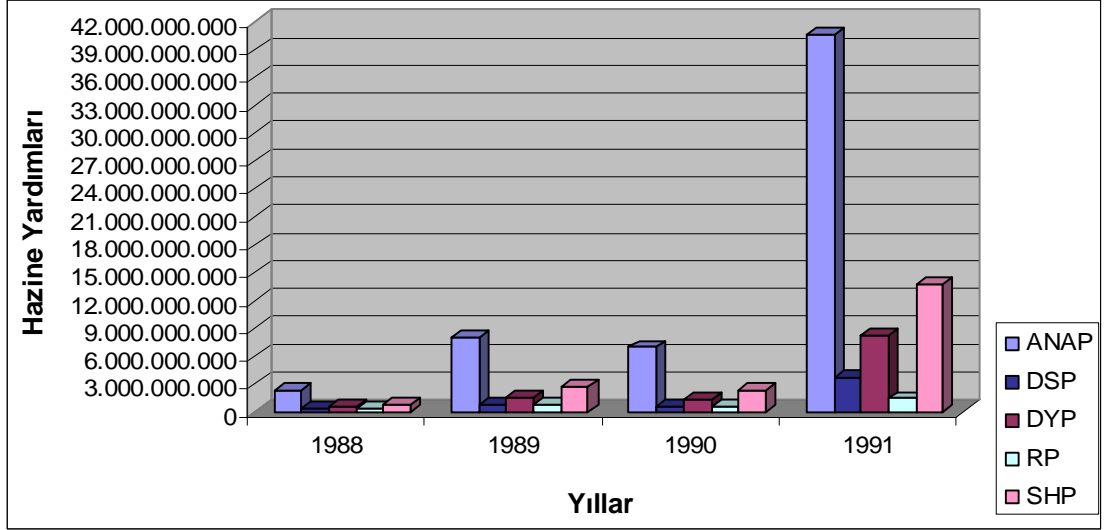
³²³ Mali denetim sonuçlarına göre, DYP'nin 1984 ve 1987 yılları arasında aidat gelirleri bulunmamaktadır.

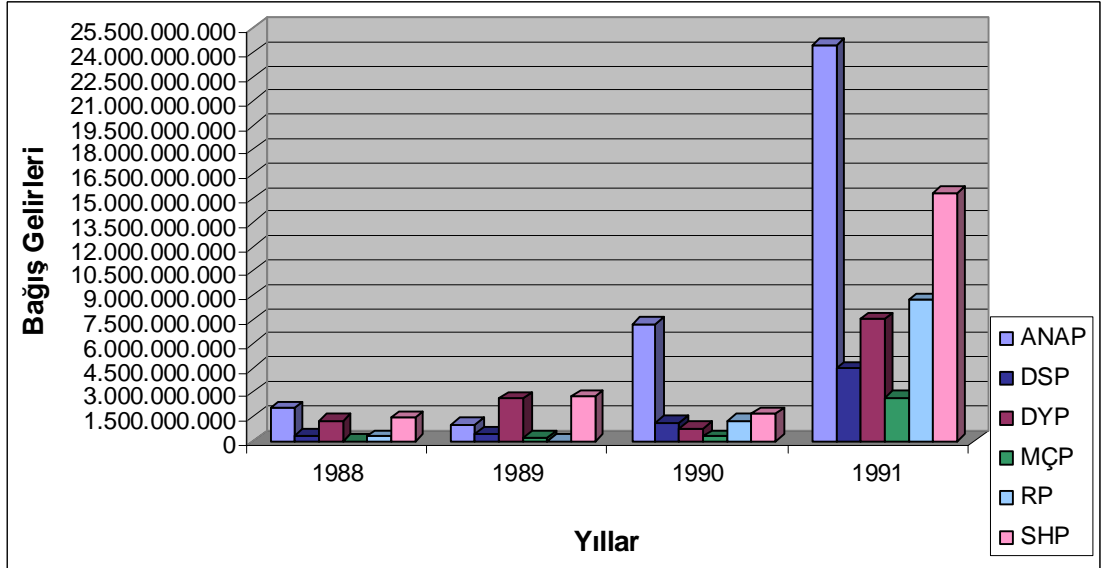
Şekil 4.5. 1987 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri³²⁴

³²⁴ Mali denetim raporlarında 1984 ve 1987 yılları arasında MÇP'nin gelir kalemleri ayrıntılı olarak verilmediğinden Partinin sadece toplam gelirleri analiz edilmiştir.

EK-2.: 1988 – 1991 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri ³²⁵

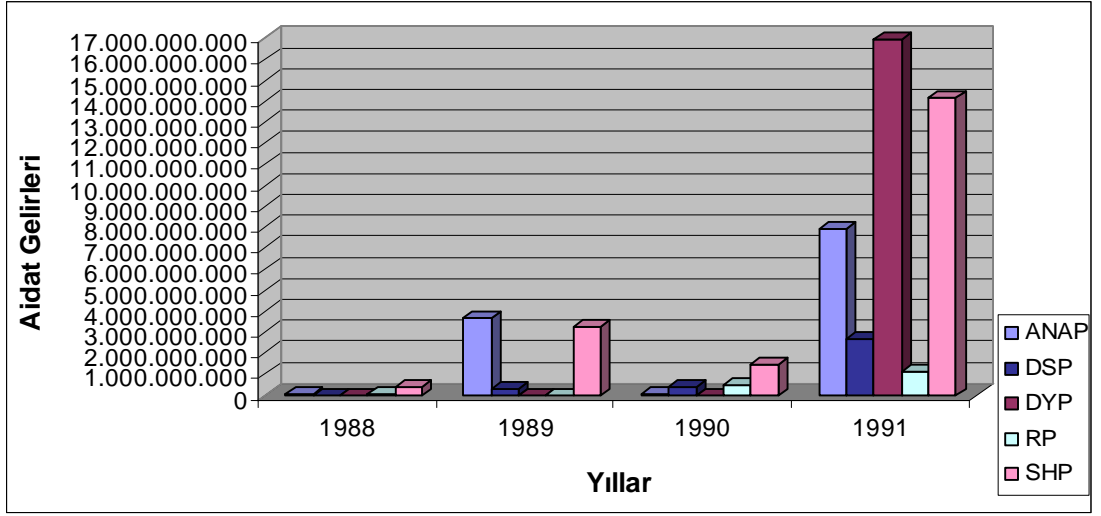

Şekil 4.6. 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine Yardımları

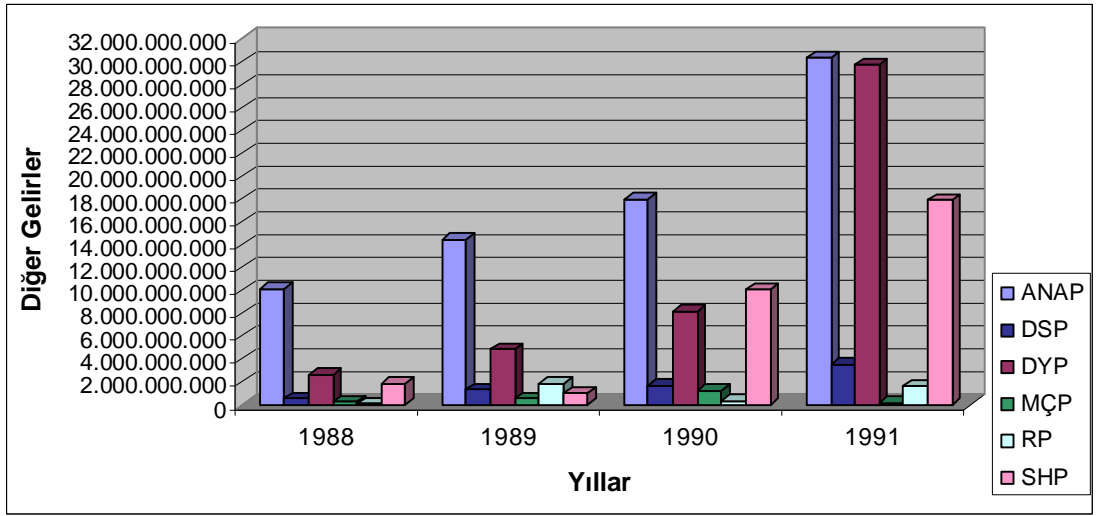

Şekil 4.7. 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri ³²⁶

³²⁵ MÇP, 1988 ve 1991 yılları arasında hazine yardımı almamıştır. Ayrıca, MÇP 1991 yılı hariç 1988 ve 1990 yılları arasında aidat geliri de elde edemediğinden söz konusu yıllar için MÇP'ye ait gelirlerin analizi yapılamamıştır.

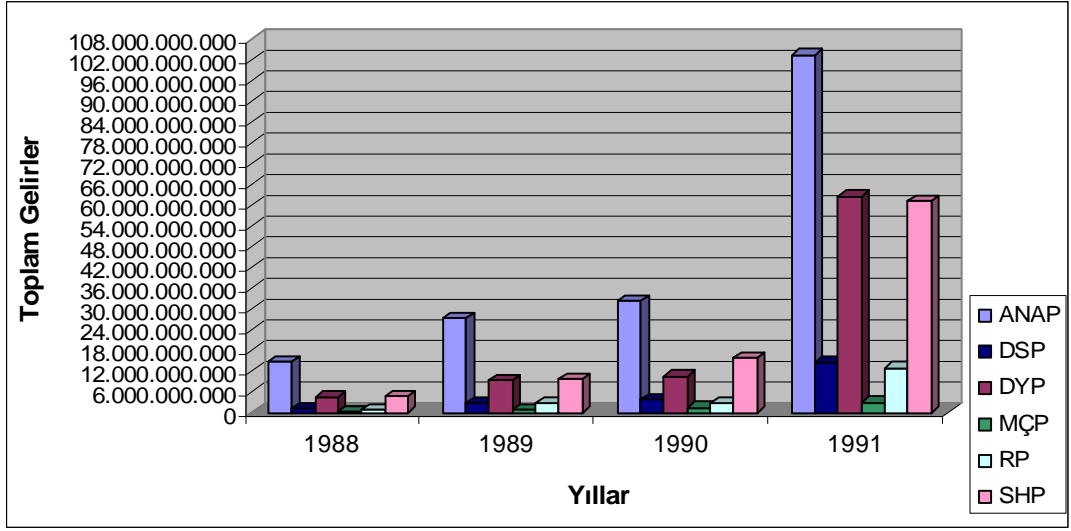
Şekil 4.8. 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri³²⁷

Şekil 4.9. 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri

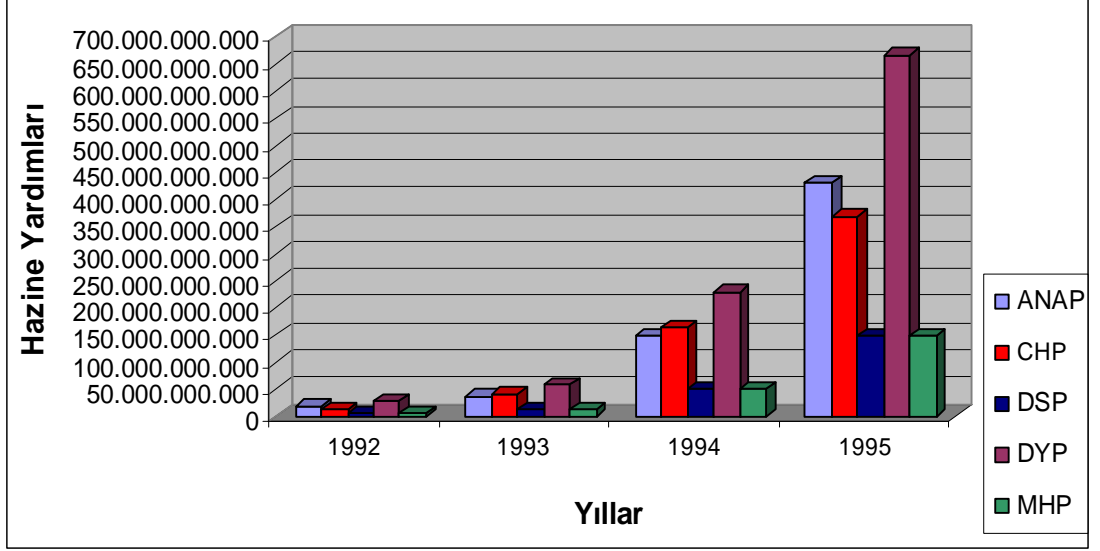
³²⁶ 1988 yılında MÇP'nin bağış gelirleri mali denetim raporlarında sıfır "0" olarak gösterildiğinden analize dâhil edilememiş, 1991 yılında ise Partinin bağış gelirleri ile aidat gelirleri birlikte verilmiştir.

³²⁷ Anayasa Mahkemesince yapılan mali denetim sonuçlarına göre, 1988 ve 1990 yılları arasında DYP'nin ve 1989 yılında ise RP'nin bağış gelirleri bulunmadığından bağış gelirleri sıfır "0" olarak gösterilmiştir.

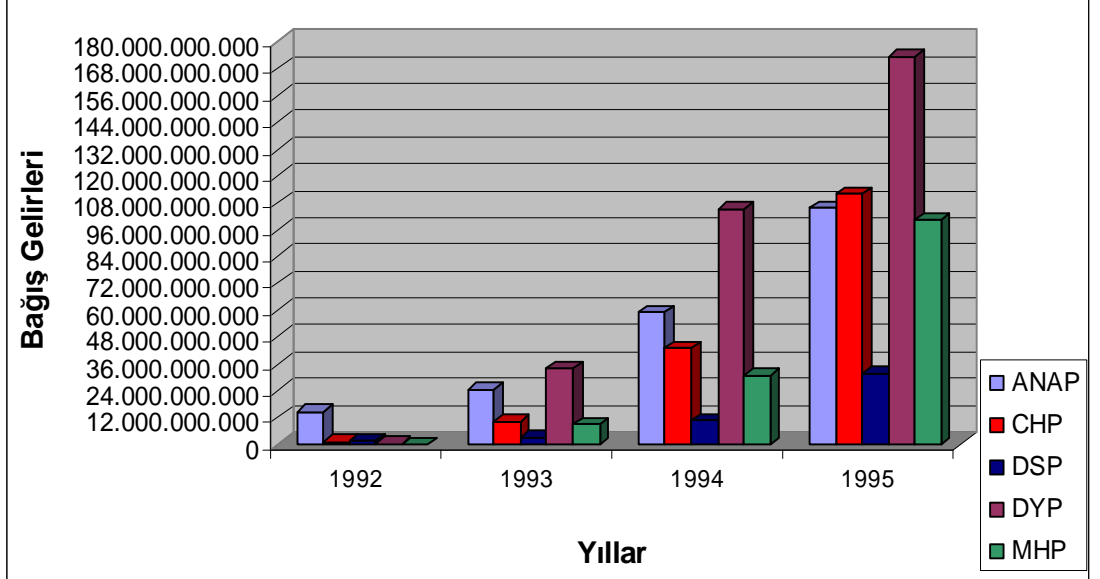

Şekil 4.10. 1991 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri

EK-3: 1992 – 1995 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri³²⁸

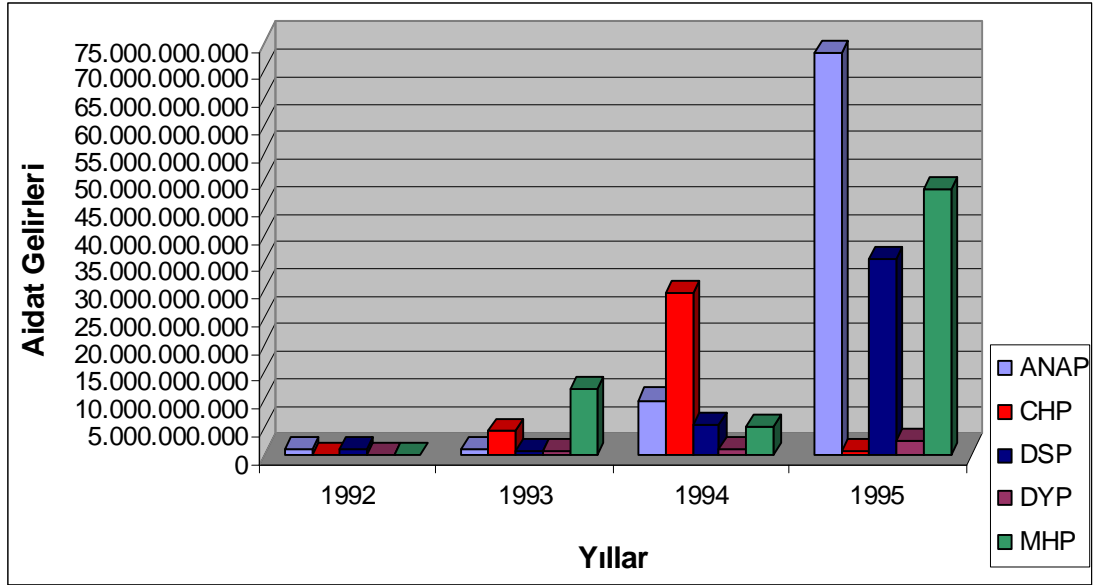

Şekil 4.11. 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine Yardımları

Şekil 4.12. 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri³²⁹

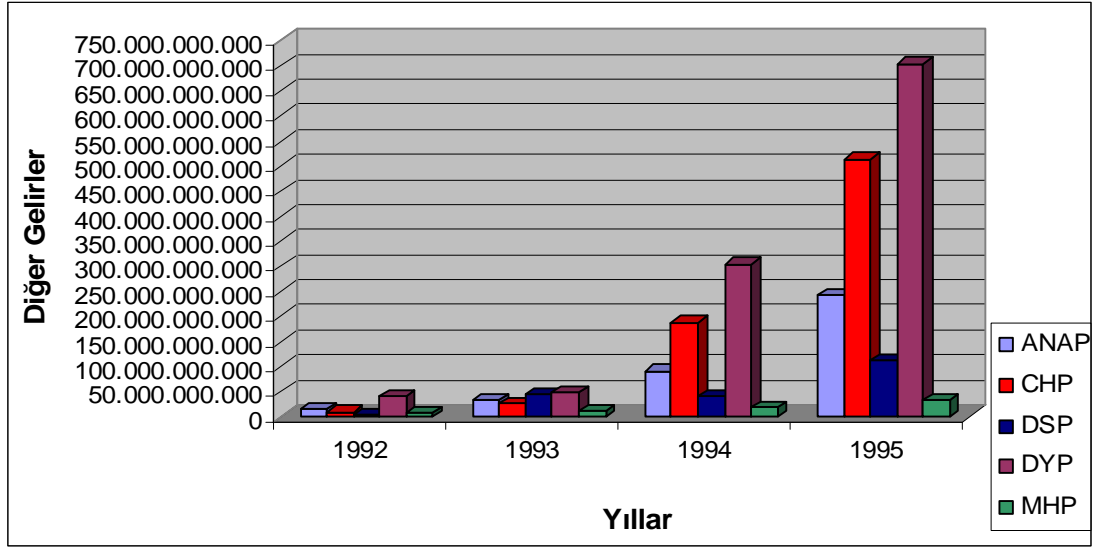
³²⁸ SHP'nin, 1995 yılında CHP'ye katılması ve seçimlere CHP adı altında gidilmesi sonucunda bu iki partinin gelirleri birlikte incelenmiştir.

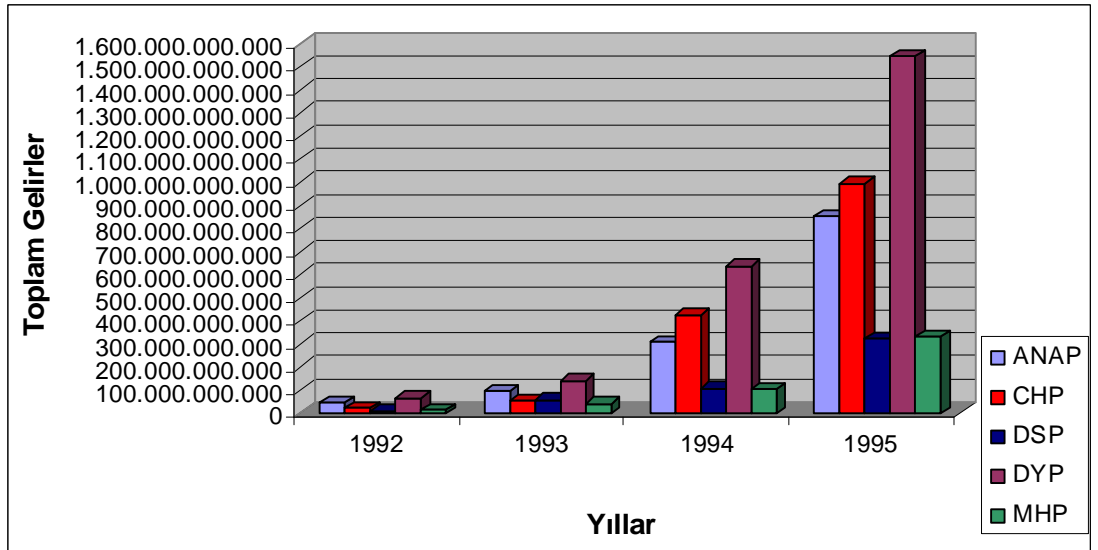
Şekil 4.13. 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri³³⁰

³²⁹ Cumhuriyet Halk Partisinin mali denetim sonuçlarına göre, 1994 ve 1995 yıllarına ait bağış ve aidat gelirlerinin tamamı, bağış gelirleri toplamı içinde (Tablo 4.13) gösterilmiştir. CHP'nin 1994-1995 yılına ait gibi görünen aidat gelirleri ise SHP'ye ait olan kısımdır.

³³⁰ Anayasa Mahkemesince yapılan mali denetim sonuçlarına göre, 1992 yılında CHP'nin ve DYP'nin aidat gelirleri bulunmayıp partilerin bu gelirleri sıfır "0" olarak gösterilmiştir.

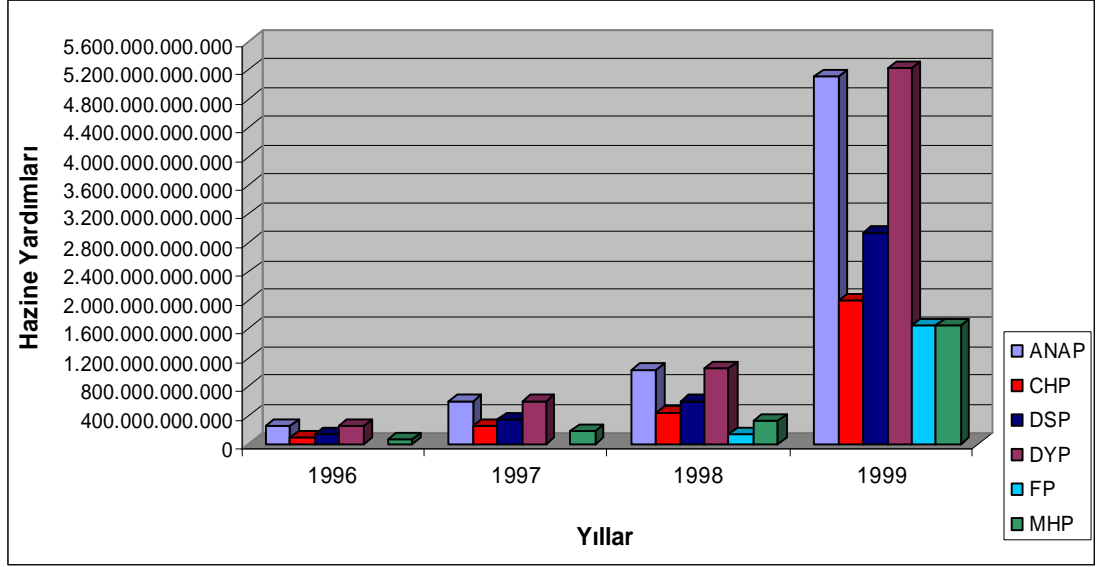
Şekil 4.14. 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri

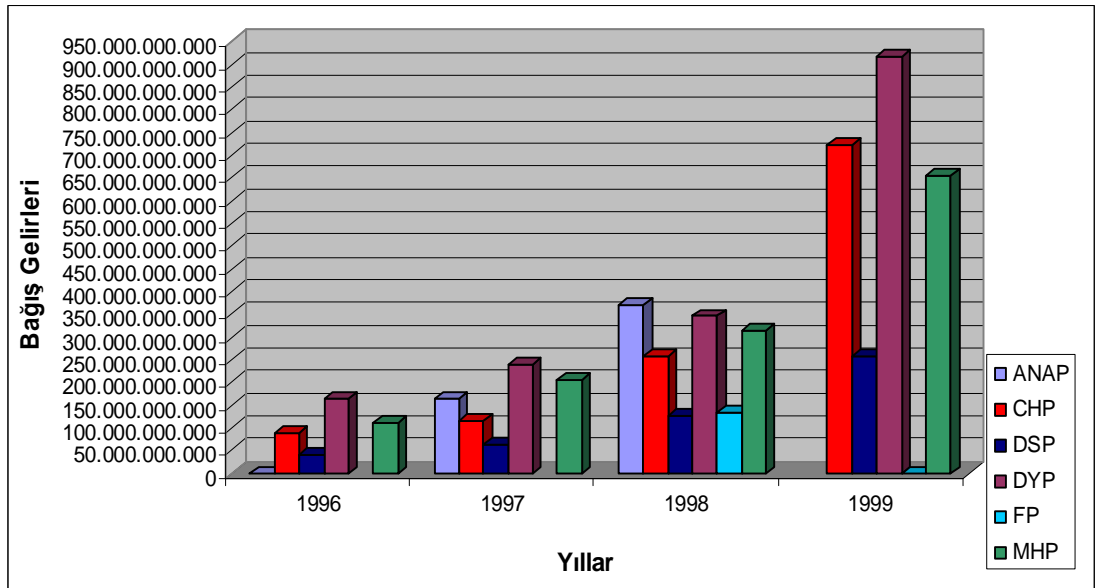
Şekil 4.15. 1995 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri

EK-4: 1996 – 1999 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri³³¹

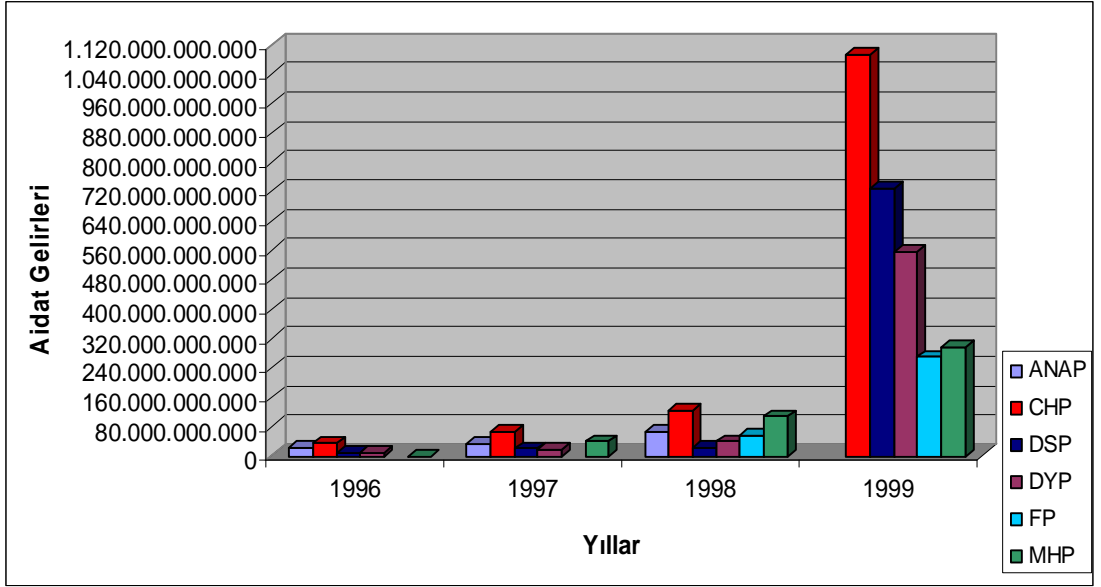
Şekil 4.16. 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine Yardımları³³²

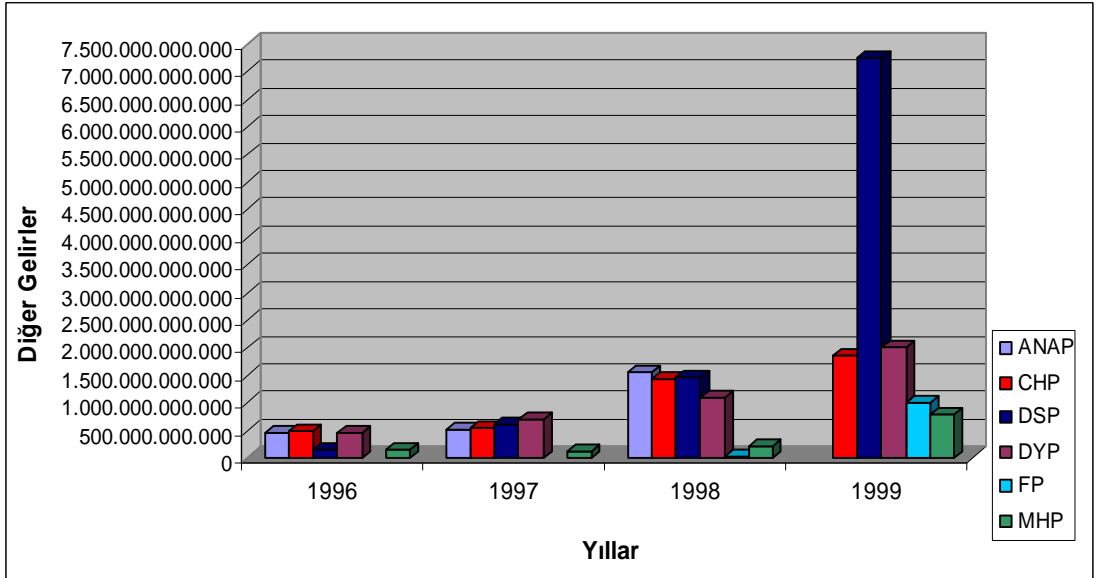
Şekil 4.17. 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri

³³¹ FP'ye ait 1996 ve 1997 yılları arası mali denetim sonuçları ile ANAP'a ait 1999 yılı mali denetim sonuçları Anayasa Mahkemesince henüz yayınlanmadığından, söz konusu Partilere ait gelirler analize dâhil edilememiştir.

³³² 1992 yılı mali denetimi sonuçları açıklanmadığından ANAP tarafından alınan hazine yardımının miktarı "oran-orantı yöntemi" ile hesaplanmıştır.

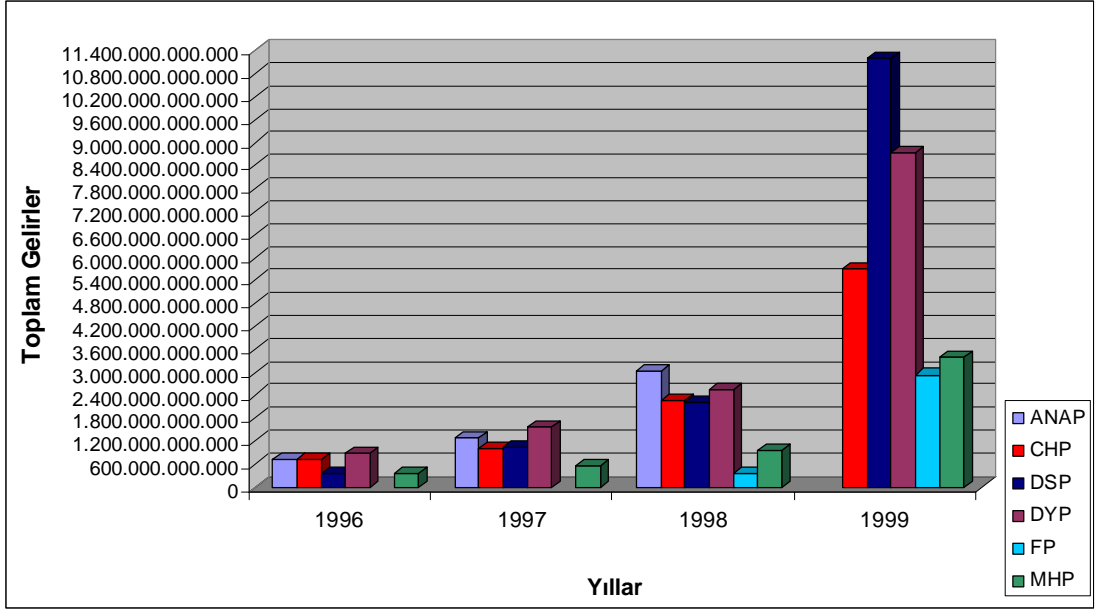

Şekil 4.18. 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri³³³

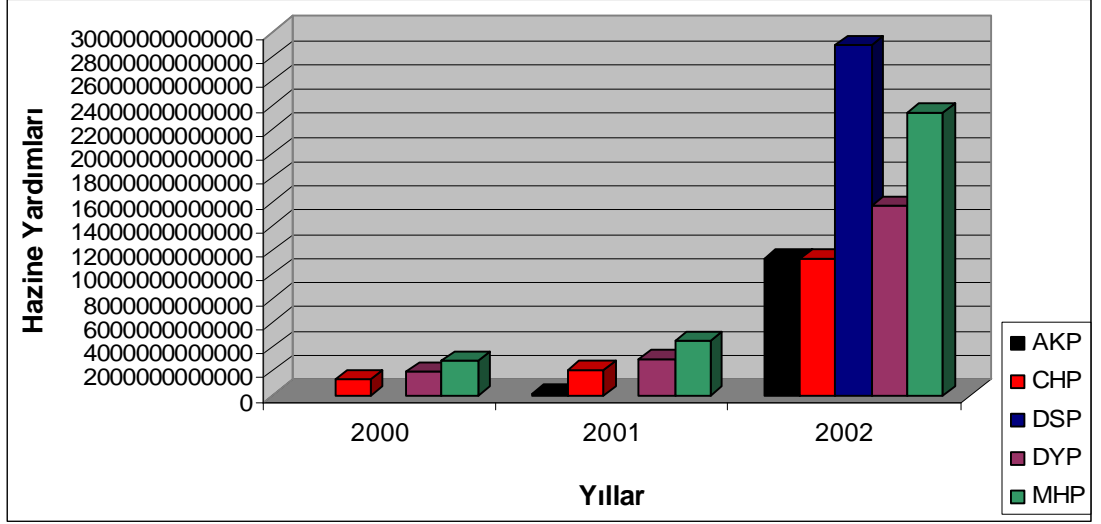
Şekil 4.19. 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri

³³³ 1996 yılında MHP'ne ait bağış gelirleri ile aidat gelirleri birlikte verilmiş olup, söz konusu gelirler, aidat gelirleri içinde sıfır olarak değerlendirilmiş ve bağış gelirleri içinde gösterilmiştir.

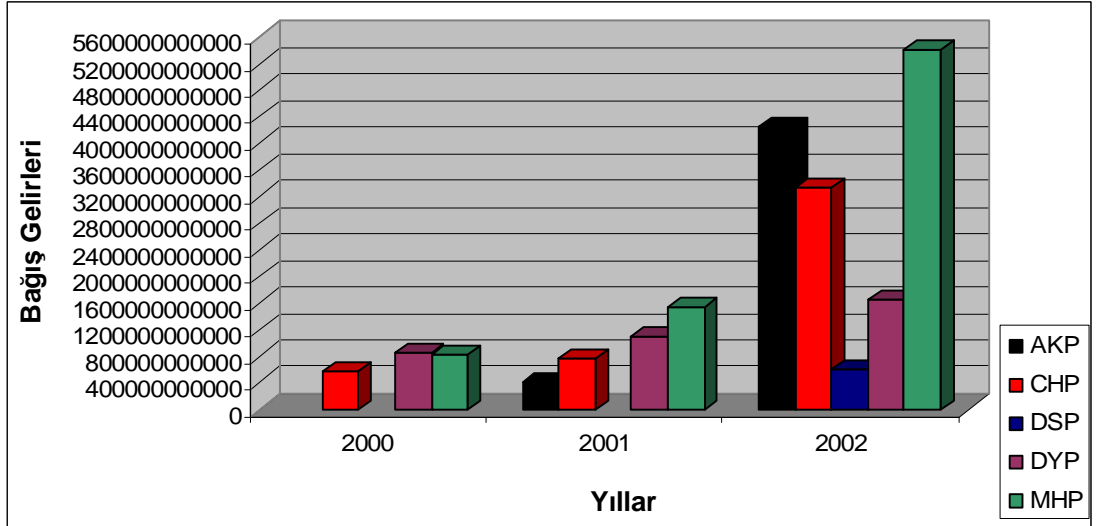

Şekil 4.20. 1999 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri

EK-5: 2000 – 2002 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri³³⁴

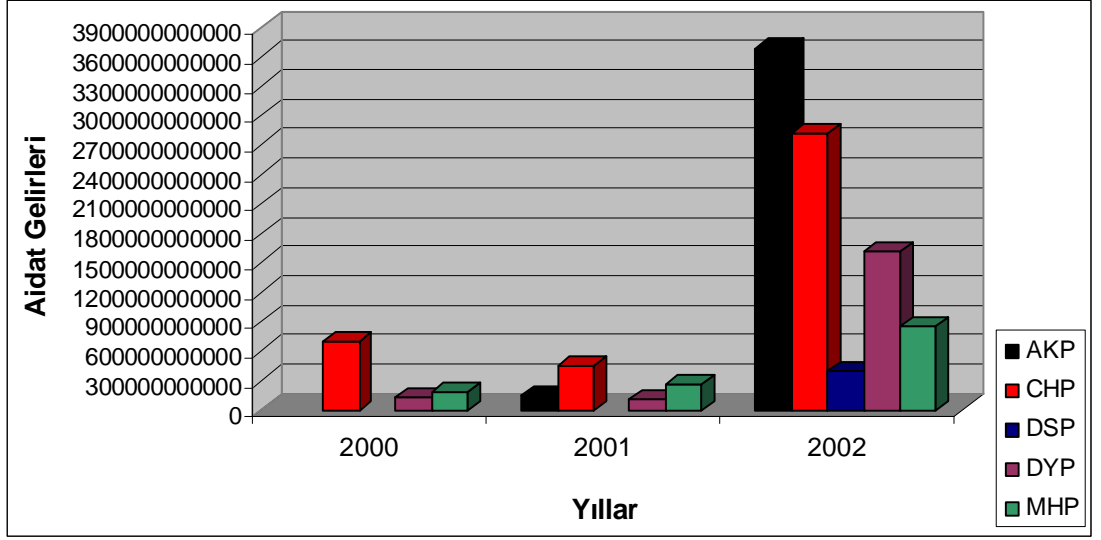

Şekil 4.21. 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine Yardımları

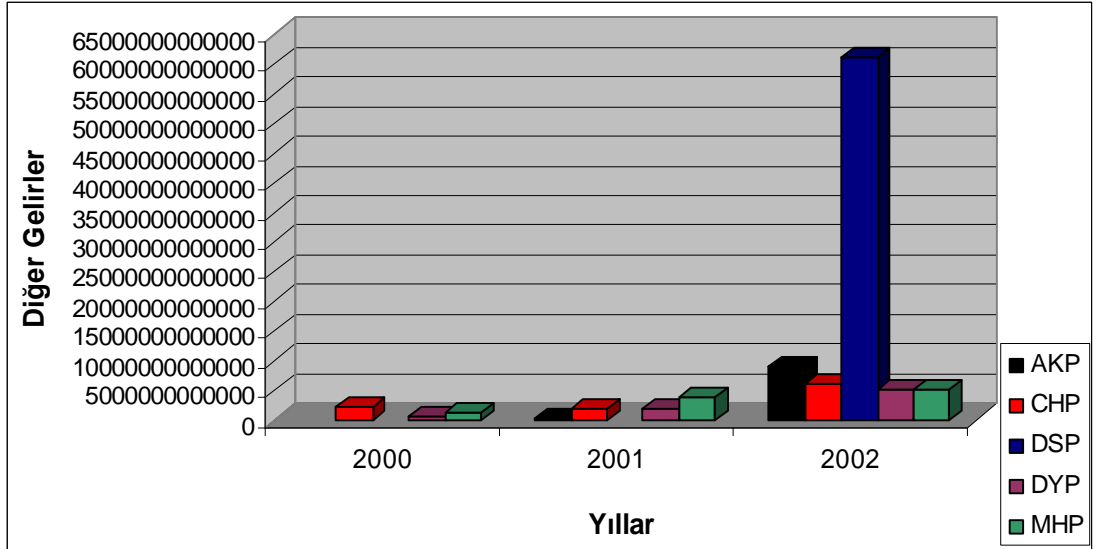

Şekil 4.22. 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri

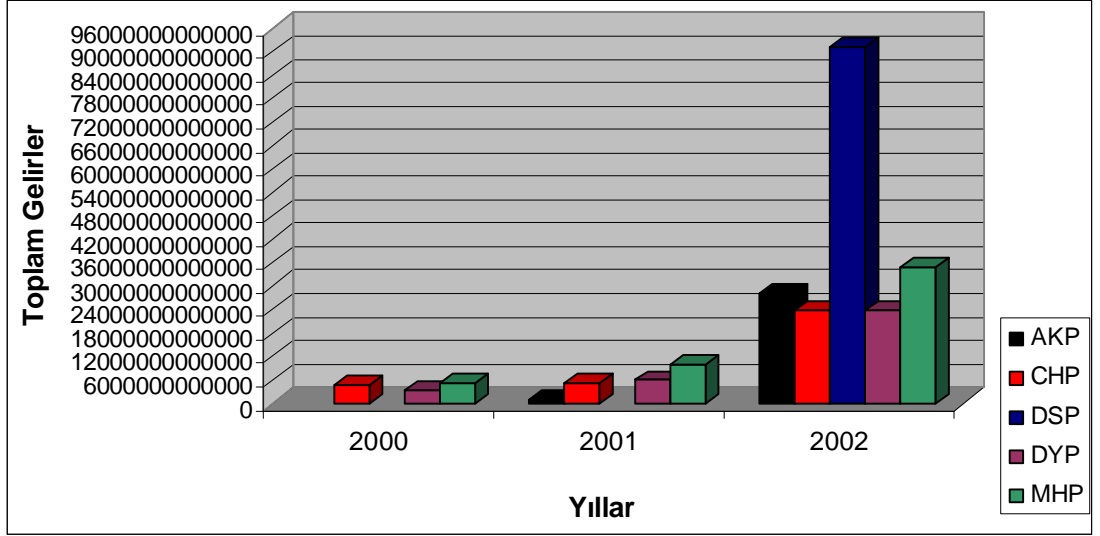
³³⁴ DSP'nin 2000 ve 2001 yılı, AKP'nin, ise 14 Ağustos 2001 tarihinde henüz kurulmuş olması nedeniyle 2000 yılı, Anayasa mahkemesince mali denetim sonuç raporları bulunmadığından söz konusu yıllarda bu partiler incelemeye dâhil edilememiştir

Şekil 4.23. 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri

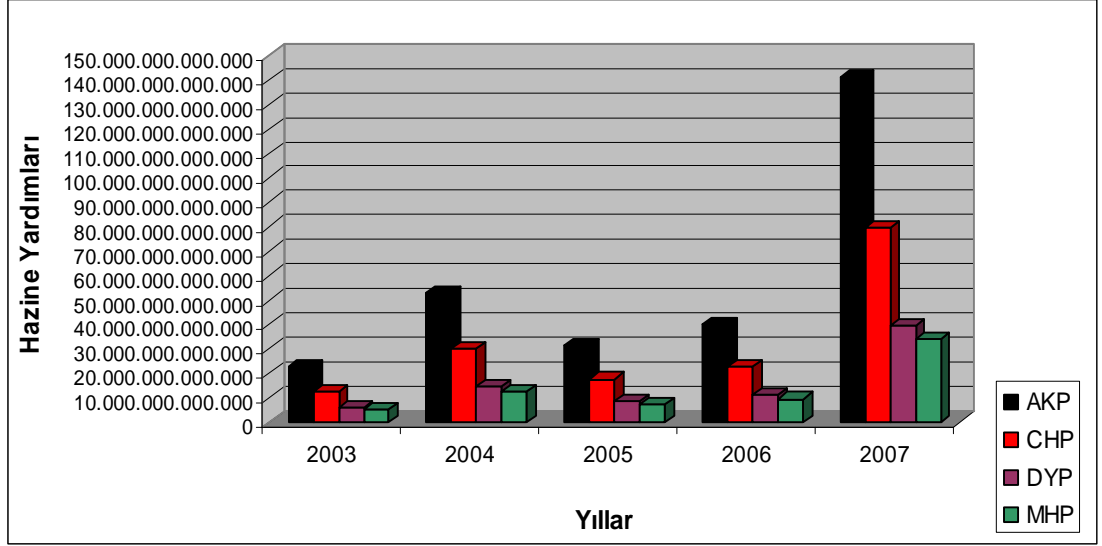

Şekil 4.24. 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri

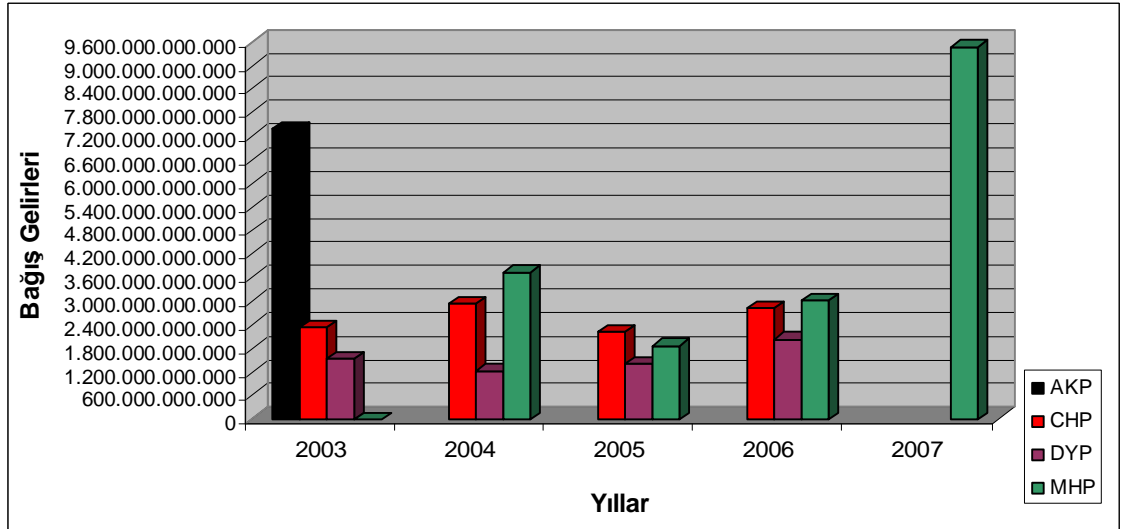

Şekil 4.25. 2002 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri

EK-6: 2003 - 2007 Yılları Arası Siyasi Partilerin Gelir Kalemleri³³⁵⁻³³⁶

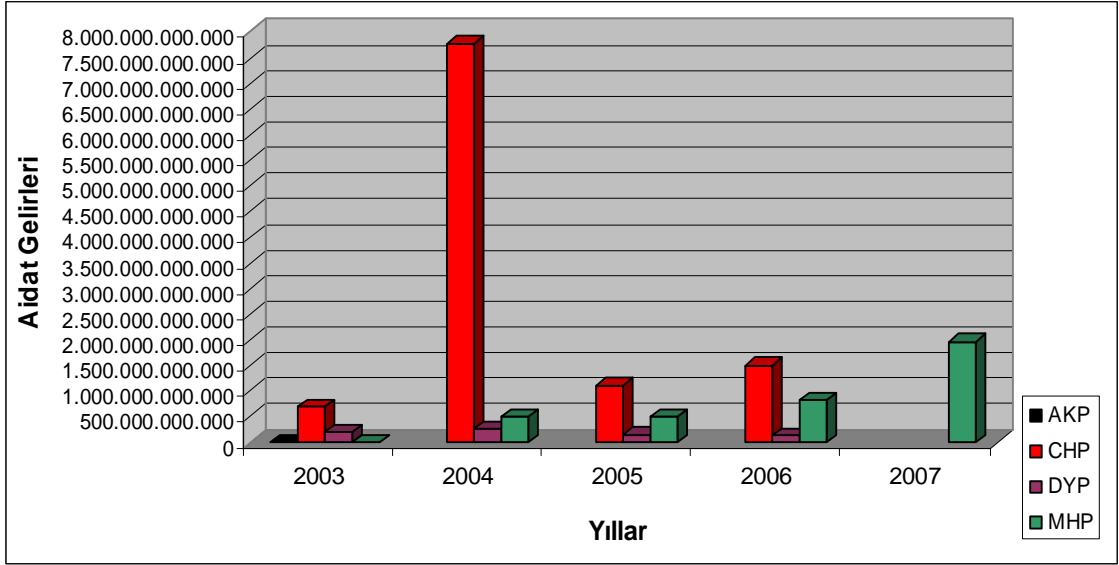
Şekil 4.26. 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerce Alınan Hazine Yardımları

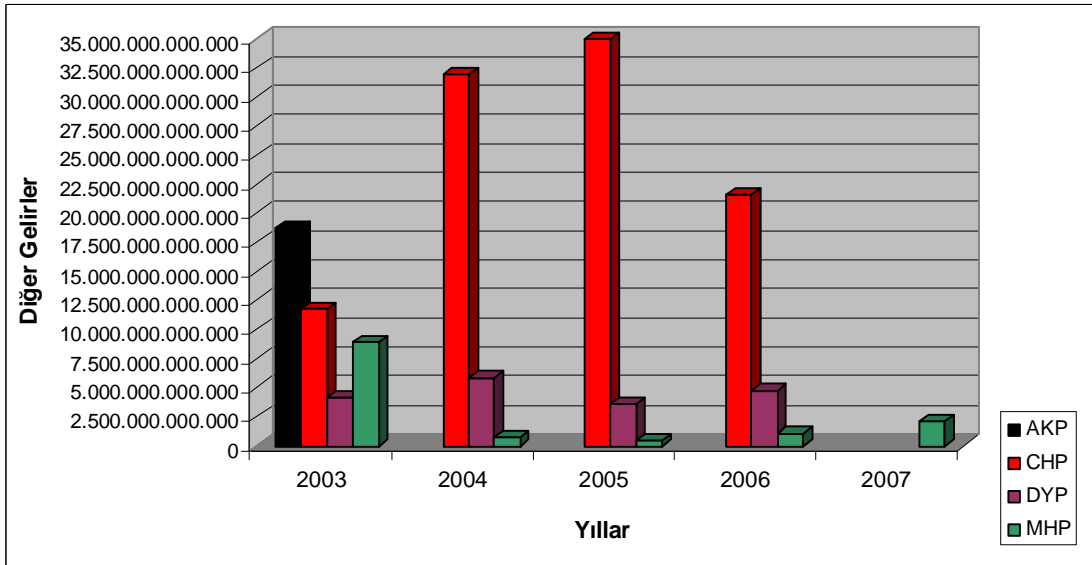
Şekil 4.27. 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Bağış Gelirleri³³⁷

³³⁵ 1 Ocak 2005'de uygulamaya geçen Türk lirasından altı sıfır atılması operasyonu sonucunda oluşan yeni tutarlar değil, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla altı sıfır atılmamış tutarlar tez çalışmasında kullanılmıştır.

³³⁶ DYP ve CHP'nin 2007 yılına, AKP'nin ise 2004 ve 2007 dönemini kapsayan yıllara ait mali denetim sonuç raporları Anayasa mahkemesince açıklanmadığından söz konusu yıllarda bu partiler incelemeye dâhil edilmemiştir. Mali denetim yapılmamış olmakla beraber incelenen siyasi partilerin hazine yardım miktarları "oran-orantı yöntemi" ile hesaplanarak incelemeye dâhil edilmişlerdir.

Şekil 4.28. 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Aidat Gelirleri³³⁸

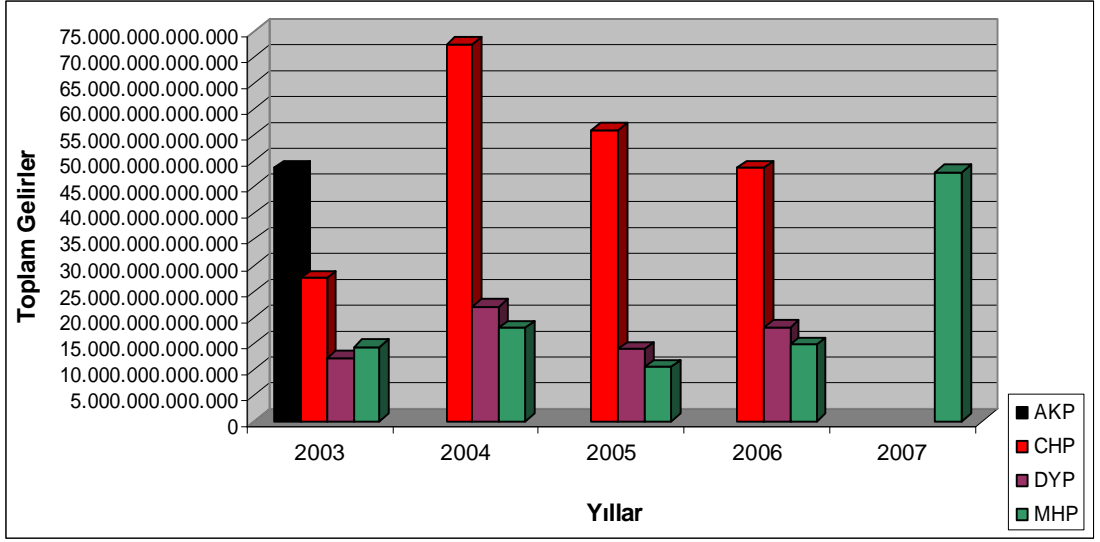

Şekil 4.29. 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Diğer Gelirleri

³³⁷ Anayasa Mahkemesince yapılan mali denetim sonuçlarına göre, 2003 yılında MHP'nin aidat ve bağış gelirleri bulunmadığından partilerin bu gelirleri sıfır "0" olarak gösterilmiştir.

³³⁸ 2003 yılında AKP'nin aidat gelirleri, bağış gelirleriyle birlikte verildiğinden söz konusu gelirler bağış gelirleri içerisinde gösterilmiştir.

Şekil 4.30. 2007 Seçimi Öncesi Siyasi Partilerin Toplam Gelirleri

KAYNAKÇA

ABADAN Nermin, Siyasi Partilerde Oligarşik Temayüller, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1959, Cilt. 14 Sayı: 2-3, ss.110-117

ABADAN Yavuz, Siyasi Partiler Kanunu, AÜSBF Dergisi, Cilt 21, No.3, 1966, s. 171-218

AKAT Asaf S., Sosyal Demokrasi Gündemi, 1. Baskı, Armoni Yayınları, İstanbul, 1991, s.25

AKP, Tüzük http://www.akparti.org.tr/parti-tuzugu_80.html

ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri, Anayasa Yargısı, Cilt, 16, Ankara, 1999

ALKAN, Türker ve ERGİL Doğu, Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980

Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, ,

Anayasa Mahkemesi Kararları, E.1995, (değişik işler), K.1994/2, K.t. , 24.2.1994

Anayasa Mahkemesi Kararları, SPMD, E.1996/17, K.1998/57, K.t.23.12.1998

Anayasa Mahkemesi Kararları, SPMD, E.1996/10, K.t.23.2.1999

Anayasa Mahkemesi Kararları, E1997/7, K.1999/10, K.t.23.2.1999

Anayasa Mahkemesi Kararları, E.1998/24, K.1999/15, K.t.23.2.1999
Anayasa Mahkemesi Kararları, E.1997/23, K.1999/17, K.t.16.6.1999
Anayasa Mahkemesi Kararları, E.1998/20, K.1999/18, K.t.16.6.1999
Anayasa Mahkemesi Kararları, E.1998/14, K.1999/32, K.t.20.7.1999
Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, M. 16, S. 0.11.1983, No: 2949, Erişim
Tarihi: 10.04.2010, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/5128.html>

ARSLAN Zehra, Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan' da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 / 11 İlkbahar 2010, ss.57-72

ATAY Ethem E., Anayasa Mahkemesince Siyasi Partilerin Kapatılması, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989

AYDIN Mesut, "Türkiye'de Siyasal Partiler ve Devlet Yardımı", A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 54, Sayı: 4, 2005, ss. 235-265.

BERBER Bilgen, Türk Anayasa Hukukunda Siyasal Partilere Devlet Yardımı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

BERBEROĞLU Güneş N., Siyasal Parti Yönetimi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1003, İ.İ.B.F. Yayınları No:108, Eskişehir, 1997

BIEZEN Ingrid van, Financing Political Parties and Election Campaigns-Guidelines, Council Of Europe Publishing, Birmingham, 2003

CHP, Tüzük

<http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/CHPTuzukNISAN2010.pdf>

ÇELİK Veli, Siyasi Partiler ve Toplumsal Bütünleşme, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Muğla, 2003

ÇOBAN Ali R., Devlet Siyasi partilere Hakça ve Yeterli Düzeyde Yardım Yapıyor mu? G.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XII, Y. 2008, Sayı. 1-2, ss. 601-639

DAVER Bülent, Siyaset Bilimine Giriş, 5. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993

DAVER Bülent, “Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay”, Anayasa Yargısı, Cilt:2, Ankara, 1985

DÜLGER Mehmet, Siyasi partiler ve Demokrasi (Siyasi Partilerin ve Seçim Kampanyalarının Finansmanı), TESAV Yayınları, Yayın No:8, Sempozyum, 1995

ERDEM Kasım, Siyasi partilerin finansmanı uzmanlık tezi, TBMM Genel Sekreterliği Kanunlar ve Kararlar Dairesi Başkanlığı Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Ankara, 2008

EREN Abdullah, Türkiye’de Siyasi Partilerin Mali Denetimi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996

GAY Oonagh, WHITE Isobel, KELLY Richard, The Funding Of Political Parties, Research Paper, 07/34 Parliament And Constitution Centre House Of Commons Library, 2007, Erişim Tarihi: 01.05.2010
<http://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/rp2007/rp07-034.pdf>

GENÇKAYA Ömer Faruk, Devlet Reformu, Siyasi Partilerde Reform, Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İstanbul, 2000, ss.127-234

GENÇKAYA Ömer Faruk, Devletleşen Partiler, Türkiye'de Siyasi Partilerin Başlıca Gelir Kaynakları 1983-1998, Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2002

GENÇKAYA Ömer Faruk, Siyasetin Finansmanında Kaçak Alanlar Şeffaflık ve Denetim, 2000, s. 24, Erişim Tarihi: 10.11.2009
<http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/GORUS.pdf>

GÜLSOY Tefvik, Türkiye'de Siyasal Partilerin Anayasal Statüsü, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler, Aylık İnternet Dergisi S.60, 2007, Erişim Tarihi: 03.03.2010
<http://www.e-akademi.org/makaleler/mtgulsoy-2.htm>

GÖZÜBÜYÜK Şeref, Anayasa Hukuku, 7.Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998

HAYTOĞLU Ercan, Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasal Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945), PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi S:3, 1997, ss.47-56

HEYWOOD Andrew, Siyaset, (Çev. Bekir Berat ÖZİPEK), Liberte Yayınları, Ankara, 2006

<http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedy/ekim2002/dosyaekim2002.html>

<http://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/rp2007/rp07-034.pdf>

<http://www.siyasaliletisim.org/pdf/turkiyeningenelsecimlerivesonuculari.pdf>

<http://www.tuik.gov.tr>

HUNTINGTON Samuel P., Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma (Çev.Ergun ÖZBUDUN) AÜSBF Dergisi, sayı: 1-4,1965-1966, ss.56-107

KAHRAMAN Mehmet, ÇALIŞKAN Zekeriya, Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü Ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları; 2007,122-131

KAPANİ Münci, Politika Bilimine Giriş Bilgi yayınevi 7.Baskı, Ankara, 1995

KEMPF Udo, Alman Siyasi Partiler Kanununa Göre Parti İçi Demokrasi ve Partilerin Finansmanı, Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara, 2002

KILINÇ Doğan, Siyasi Partilerin Mali Denetimi, Gazi Üniversitesi S.B.F. Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001

KIŞLALI Ahmet T, Siyaset Bilimi, İmge Yayınevi, 12. Baskı, Ankara, 2007

KOÇAK Mustafa, Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002

KÖKER Levent, “Siyasi Partilerin Parasal Denetimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBFE, Ankara, 1979

LINZ Juan, Totaliter ve Otoriter Rejimler, (Çev. Ergun Özbudun), Siyasal İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1984

MAIR Peter, BIEZEN Ingrid Van, Party Membership In Twenty European Democracies 1980-2000, Party Politics, Cilt 7, Sayı:1, ss.5-21, Erişim Tarihi: 01.10.2010

<http://www.olemiss.edu/courses/pol628/mairbiezen01.pdf>

MAKAL Ahmet, Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:1946-1963, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008, Erişim Tarihi: 04.04.2010

http://www.obarsiv.com/pdf/ahmet_makal.pdf,

MARDİN Şerif, Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleleri, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990

MEHTER Hamdi, Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri, Yüksel Matbaacılık, Ankara, 1995

MHP, Tüzük

http://www.mhp.org.tr/kitaplar/mhp_prti_tuzugu_2009_opt.pdf

MUTLU Abdullah, Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi İle Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi ve Özgün Model Arayışları, T.C.İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2005

OKAN Pınar, Siyasetin Finansmanı Ve Siyasi Partilerde Finansal Raporlama, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007

ÖZBUDUN Ergun, Siyasi Partiler ve Demokrasi, TESAV Yayınları, Yayın No:8, Sempozyum, 1995

ÖZTÜRK Zeki, Seçimlerde Paranın Gücü Seçim Harcamalarının Finansmanı Şeffaflığı ve Denetimi, e-babil Yayınları, Ankara, 2006

ÖZTÜRK Zeki, Türkiye'de Seçim Harcamalarının Denetlenmesi. Türkiye-Fransa Karşılaştırması, T.C. Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000

PAYASLIOĞLU Arif, Siyasi Partiler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1952

Resmi Gazete: T. 02.02.1988, S. 19713

Resmi Gazete: T. 01.12.1988, S. 20006

Resmi Gazete: T. 15.10.1989, S. 20313

Resmi Gazete: T. 18.03.1990, S. 20465

Resmi Gazete: T. 13.05.1990, S. 20517

Resmi Gazete: T. 05.09.1990, S. 20626

Resmi Gazete: T. 25.04.1991, S. 20852
Resmi Gazete: T. 12.05.1991, S. 20869
Resmi Gazete: T. 05.06.1991, S. 20892
Resmi Gazete: T. 11.07.1991, S. 20926
Resmi Gazete: T. 18.07.1991, S. 20933
Resmi Gazete: T. 28.09.1991, S. 21005
Resmi Gazete: T. 12.12.1991, S. 21079
Resmi Gazete: T. 02.02.1992, S. 21130
Resmi Gazete: T. 10.04.1992, S. 21195
Resmi Gazete: T. 13.04.1992, S. 21198
Resmi Gazete: T. 05.06.1992, S. 21249
Resmi Gazete: T. 08.07.1992, S. 21278
Resmi Gazete: T. 25.07.1992, S. 21295
Resmi Gazete: T. 13.11.1992, S. 21404
Resmi Gazete: T. 16.11.1992, S. 21407
Resmi Gazete: T. 03.12.1992, S. 21424
Resmi Gazete: T. 26.02.1993, S. 21508
Resmi Gazete: T. 28.02.1993, S. 21510
Resmi Gazete: T. 15.04.1993, S. 21553
Resmi Gazete: T. 08.07.1993, S. 21631
Resmi Gazete: T. 10.07.1993, S. 21633
Resmi Gazete: T. 10.03.1994, S. 21873
Resmi Gazete: T. 05.05.1994, S. 21981
Resmi Gazete: T. 10.06.1994, S. 21956
Resmi Gazete: T. 31.07.1994, S. 22007
Resmi Gazete: T. 13.09.1994, S. 22050
Resmi Gazete: T. 11.01.1995, S. 22168
Resmi Gazete: T. 22.06.1995, S. 22321
Resmi Gazete: T. 13.07.1995, S. 22342
Resmi Gazete: T. 13.08.1995, S. 22337

Resmi Gazete: T. 26.11.1995, S. 22475
Resmi Gazete: T. 01.02.1996, S. 22541
Resmi Gazete: T. 21.04.1996, S. 22618
Resmi Gazete: T. 22.04.1996, S. 22619
Resmi Gazete: T. 08.05.1996, S. 22630
Resmi Gazete: T. 03.07.1996, S. 22685
Resmi Gazete: T. 04.07.1996, S. 22686
Resmi Gazete: T. 28.12.1996, S. 22861
Resmi Gazete: T. 08.02.1997, S. 22902
Resmi Gazete: T. 02.04.1997, S. 22952
Resmi Gazete: T. 15.04.1997, S. 22965
Resmi Gazete: T. 26.06.1997, S. 23031
Resmi Gazete: T. 25.07.1997, S. 23060
Resmi Gazete: T. 07.08.1997, S. 23073
Resmi Gazete: T. 06.12.1997, S. 23192
Resmi Gazete: T. 18.12.1997, S. 23204
Resmi Gazete: T. 26.07.1998, S. 23414
Resmi Gazete: T. 29.07.1998, S. 23417
Resmi Gazete: T. 29.11.1998, S. 23538
Resmi Gazete: T. 03.12.1998, S. 23542
Resmi Gazete: T. 26.01.1999, S. 23592
Resmi Gazete: T. 27.01.1999, S. 23593
Resmi Gazete: T. 29.01.1999, S. 23595
Resmi Gazete: T. 30.01.1999, S. 23596
Resmi Gazete: T. 27.03.1999, S. 23652
Resmi Gazete: T. 10.04.1999, S. 23662
Resmi Gazete: T. 15.04.1999, S. 23667
Resmi Gazete: T. 13.07.1999, S. 23754
Resmi Gazete: T. 14.07.1999, S. 23755
Resmi Gazete: T. 20.07.1999, S. 23761

Resmi Gazete: T. 13.04.2000, S. 24019
Resmi Gazete: T. 13.10.2000, S. 24199
Resmi Gazete: T. 16.11.2003, S. 25291
Resmi Gazete: T. 15.11.2003, S. 25290
Resmi Gazete: T. 02.02.2006, S. 26068
Resmi Gazete: T. 16.03.2006, S. 26110
Resmi Gazete: T. 17.03.2006, S. 26111
Resmi Gazete: T. 27.09.2006, S. 26302
Resmi Gazete: T. 03.10.2006, S. 26308
Resmi Gazete: T. 17.11.2007, S. 26703
Resmi Gazete: T. 16.11.2007, S. 26702
Resmi Gazete: T. 22.11.2007, S. 26708
Resmi Gazete: T. 17.05.2008, S. 26879
Resmi Gazete: T. 08.07.2008, S. 26930
Resmi Gazete: T. 04.06.2009, S. 27248
Resmi Gazete: T. 20.03.2010, S. 27527
Resmi Gazete: T. 18.05.2010, S. 27585
Resmi Gazete: T. 03.12.1986, S. 19300

SAĞLAM Fazıl, Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, Beta Yayınları, İstanbul, 1999

SAVCI Bahri, Türkiye'nin Şartları Açısından Siyasal Partiler Rejimine Bir Bakış (1) ASBF Dergisi Cilt.20, No:1,1995,147-197

Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 14,1983, Sayı:333,

Sekizinci Beş Yıllık, Kalkınma Planı Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2000 s. 97, Erişim Tarihi: 05.15.2010

<http://ekutup.dpt.gov.tr/kamumali/oik535.pdf>

TACAR Pulat, Siyasetin Finansmanı, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997

TARHAN R. B., GENÇKAYA Ö. F., ERGÜL E., ÖZSEMERCİ K., ÖZBARAN H., Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2. Basım, Aralık 2006

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt IV, 1984, Sayı: 88. Geçici M.11

TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 1991

TEZİÇ Erdoğan, 100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuk Rejimi ve Türkiye'de Siyasi Partiler), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976

TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku: Genel Esaslar, 2. Basım, Beta Basım Yayım, İstanbul 1991

TUNAYA T. Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler 1859–1952, Arba Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995

TURAN İlter, Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, 3. Basım, İstanbul 1986

TURHAN Mehmet, Siyasi Partilere İhtar, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt. 57, Sayı 1, 2002, 137-155

TÜRKÖNE Mümtaz'er, Siyaset, Lotus Yayınları, Ankara, 2006

YANIK Murat, Parti sistemleri ve Türkiye Uygulamaları, AÜEHF Dergisi, Cilt VII, sayı: 1-2, 2003i ss.272-282

YILDIZ Ahmet, Siyasi Partilerin Finansmanı (Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa, ABD Örnekleri), TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Ankara, 1996

YÜCE Müge, Siyasetin Finansmanı Sorunu ve Çözüm Önerileri, TASAM Siyasal İletişim Enstitüsü Makaleleri, Erişim Tarihi:10.12.2009
<http://www.siyasaliletisim.org/pdf/siyasetinfinansmanisorunuvecozumonerileri.pdf>

YÜCEKÖK Ahmet N., "Siyasi Partilerin Masraf Denetimi", AÜSBF Dergisi, Cilt. 27, Sayı. 2, 1972, ss.65-81

YÜCEKÖK Ahmet N., Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi), AÜSBF Yayınları 565, Ankara,1987

YÜKSEL Nahit, Siyasetin Kamusal Finansmanı (Siyasi partilere devlet yardımı) T.C.Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2007

YÜKSEL Nahit, Siyasetin Can Simidi: Partilere Hazine Yardımı, ASOMEDYA, Şubat 2007